

Lektira za pomoćnike

PRIRUČNIK ZA POMOĆNIKE U NASTAVI

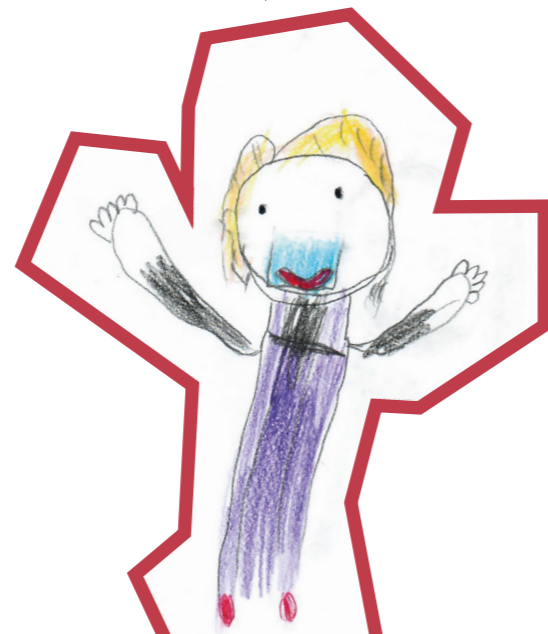
Pomoćnica Dragica
Filip Matković, 2.r.
OŠ Jurja Habledića

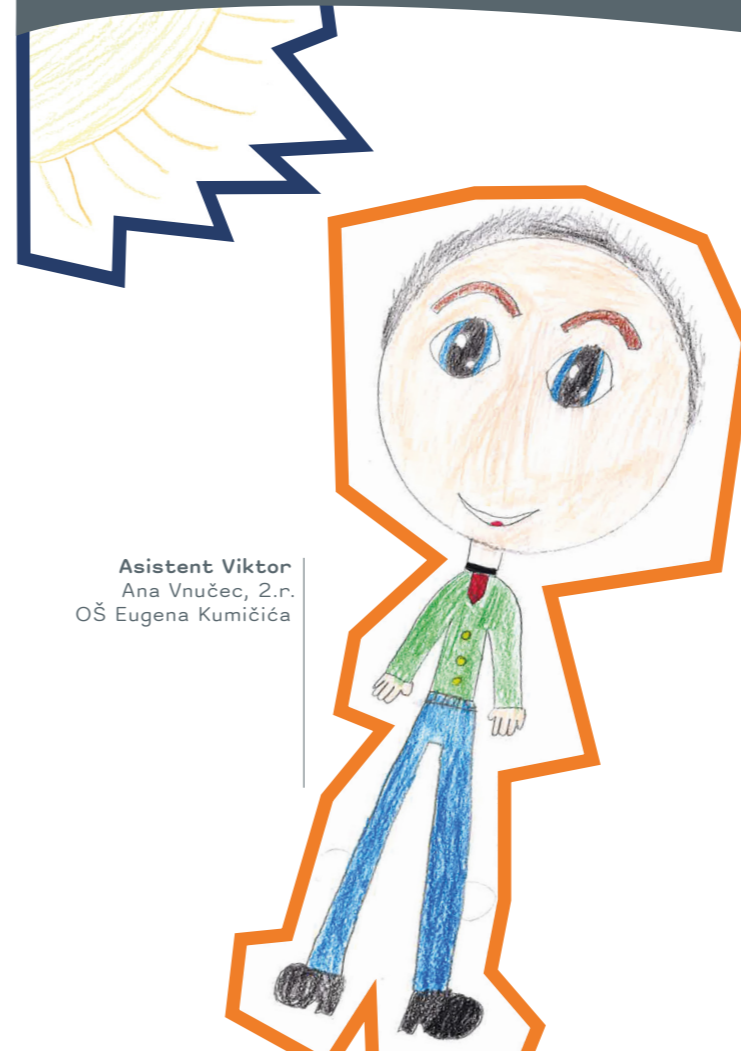
Moj pomoćnik Matija
Pavao Štefanić, 2.r.
OŠ Eugena Kumičića

Pomoćnica Anamarija
Isabel Damjanović, 4.r.
OŠ Velika Mlaka

Moja asistentica Anita
Lučija Mustapić, 2.r.
OŠ Vukovina

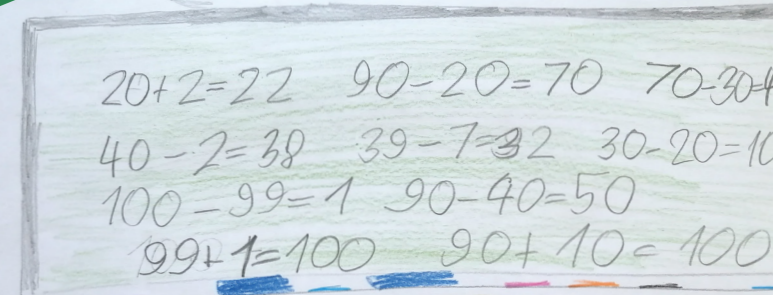

Asistent Viktor
Ana Vnučec, 2.r.
OŠ Eugena Kumičića

Pomoćnica Ljubica
Katja Pavičić, 4.r.
OŠ Novo Čiče

Zajedno u klupi
Sandi Pandžić, 2.r.
OŠ Jurja Habledića

Grad Velika Gorica, 2021.
Uredile: Arijana Mataga Tintor
i Kristina Vujnović

Lektira za pomoćnike

Priručnik za pomoćnike u nastavi

Autorice: Arijana Mataga Tintor, Kristina Vujnović,
Sanda Puljiz Vidović, Sanja Orešković Vrbanec,
Milica Kolumbić-Di Giorgio, Katarina Sikinić Lukić

Grad Velika Gorica, 2021.

Sadržaj

Izdavač: Grad Velika Gorica

Urednice: dr.sc. Arijana Mataga Tintor, dr.sc. Kristina Vujnović

Autorice: Arijana Mataga Tintor, Kristina Vujnović, Sanda Puljiz Vidović,
Sanja Orešković Vrbaneć, Milica Kolumbić-Di Giorgio, Katarina Sikirić Lukić

Recenzentice: izv.prof.dr.sc.Sonja Alimović, Sanja Radić Bursać

Lektorica: Nika Matković Mikulčić

Vizualno oblikovanje: 2 dizajnera

Tisak: Tiskara Markulin

Naklada: 200 primjeraka

Mjesto i godina izdanja: Velika Gorica, 2021.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem **001105330**.

ISBN 978-953-98827-4-5

PRIRUČNIK ZA POMOĆNIKE U NASTAVI

Priručnik za pomoćnike u nastavi sufinancirala je Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

Izrađen je u okviru projekta Svako dijete ima pravo na obrazovanje prijavljenog na javni poziv "Osiguravanje pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoškolskim i srednjoškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama, faza III."

Korisnik projekta: Grad Velika Gorica

Partneri u projektu: OŠ Eugena Kumičića, OŠ Nikole Hribara, OŠ Eugena Kvaternika, OŠ Jurja Habledića, OŠ Velika Mlaka, OŠ Vukovina, OŠ Ščitarjevo i OŠ Novo Čiče

Više informacija o projektu:

Grad Velika Gorica, Upravni odjel za predškolski odgoj, školstvo i šport

Adresa: Trg kralja Tomislava 34, 10410 Velika Gorica

Telefon: 01/6269-900

Web stranica: www.gorica.hr

Više informacija o EU fondovima: www.strukturnifondovi.hr

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost Grada Velike Gorice.

U Priručniku je korišten OmoType – font čitljiv osobama s disleksijom, ali i osobama bez teškoća s čitanjem. Na taj se način dodatno podržavaju horizontalne mjere EU: promicanje jednakih mogućnosti i nediskriminacije, informacijsko-komunikacijska pristupačnost, te razumna prilagodba i univerzalni dizajn.

SVAKO DIJETE
IMA PRAVO NA
OBRAZOVANJE

Projekt je sufinancirala Europska unija iz Europskog socijalnog fonda.

1. Uvod	7
2. Kontekst projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje" <i>Arijana Mataga Tintor, Kristina Vujnović</i>	11
2.1 Grad Velika Gorica – zajednica koja ulaže u djecu i mlade	11
2.2 EU projekt "Svako dijete ima pravo na obrazovanje"	15
2.3 Od integracije do inkluzije	16
1. DIO 3. Tko je pomoćnik u nastavi? <i>Sanda Puljiz Vidović, Sanja Orešković Vrbaneć, Kristina Vujnović, Arijana Mataga Tintor</i>	23
3.1. Status i kvalifikacije pomoćnika u nastavi	23
3.2. Uloge i poslovi pomoćnika u nastavi	30
3.3. Što o pomoćnicima u nastavi misle djeca?	37
2. DIO 4. Komunikacija i odnosi <i>Sanda Puljiz Vidović, Kristina Vujnović</i>	47
4.1 Komunikacija kao temelj odnosa	47
4.1.1. Osnove komunikacije	47
4.1.2. Važnost otvorene i jasne komunikacije	49
4.1.3. Od čega se sastoji komunikacija?	52

3. DIO

4.1.4. Razine komuniciranja	56
4.1.5. Princip ravnopravnog dostojanstva	57
4.1.6. Školska klima i kultura	59
4.1.7. Koje su prepreke uspješnoj komunikaciji?	60
4.1.8. Što napraviti prije dolaska djeteta u školu i razred?	62
5. O stresu <i>Sanda Puljiz Vidović, Kristina Vujnović</i>	67
5.1. Što je stresno u poslu pomoćnika u nastavi?	67
5.2. Profesionalni stres	68
5.3. Simptomi stresa i reakcije na stres	69
5.4. Izgaranje na poslu	71
6. O posebnostima rada pomoćnika u nastavi u odnosu na učenika koji ima teškoće u razvoju <i>Kristina Vujnović</i>	79
7. Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima <i>Milica Kolumbić-Di Giorgio</i>	87
8. Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom koji ima poremećaj iz spektra autizma (PSA) <i>Milica Kolumbić-Di Giorgio</i>	97
9. Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s intelektualnim teškoćama <i>Kristina Vujnović</i>	107
10. Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom koji ima oštećenje vida <i>Milica Kolumbić-Di Giorgio</i>	115
11. Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s deficitom pažnje/hiperaktivnim poremećajem (ADHD – attention deficit/hyperactivity disorder) <i>Katarina Sikirić Lukić</i>	127

4. DIO

12. Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s problemima u ponašanju <i>Katarina Sikirić Lukić</i>	137
13. Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom koji ima više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju <i>Kristina Vujnović</i>	147
14. Participacija učenika s teškoćama u razvoju <i>Arijana Mataga Tintor</i>	157
7.1. Dječja participacija – pravo svakog djeteta	157
7.2. Neka razmišljanja djece i roditelja	160
7.3. Zaključno o participaciji djece s teškoćama u razvoju	162
15. Umjesto zaključka	165
16. Literatura	173
17. Iz recenzija	183
18. Osvrti	185

Uvod

1.

Ovaj Priručnik namijenjen je pomoćnicima u nastavi¹, ali može biti koristan i drugim osobama u školi i izvan škole koje su važne djeci i koje doprinose odgoju i obrazovanju učenika. Vjerujemo da će učitelji, nastavnici² i stručni suradnici pronaći u njemu zanimljive teme, a veselimo se svakom ravnatelju koji će ga prelistati i proći kroz njegov sadržaj. Nadamo se da će i učenici u njemu pronaći odgovore na neka pitanja, a u istraživanju tema i poglavlja dobrodošao je svaki roditelj. Možda će se na pokojem poglavlju zadržati i predstavnici stručnih administrativnih službi koji su povezani s obrazovanjem, a stručnjaci koji se bave djecom, pogotovo djecom s teškoćama u razvoju, sigurno će ga temeljito iščitati. Vjerujemo da Priručnik može biti koristan ili zanimljiv i stručnjacima izvan odgojno-obrazovnih ustanova koji pružaju podršku djeci s teškoćama u razvoju.

Upravo zbog širokog spektra potencijalnih čitatelja, moramo naglasiti da se prvenstveno obraćamo pomoćnicima u nastavi, onima koji su tek ušli u ovaj proces, kao i onima koji godinama rade ovaj posao i strpljivo čekaju sustavno pozicioniranje pomoćnika u nastavi u sustavu školstva. Moglo bi se reći da je ovaj Priručnik nastao upravo zahvaljujući pomoćnicima u nastavi i njihovoj iskazanoj potrebi za dobivanjem podrške u obavljanju posla za koji se nisu imali prilike pripremati tijekom formalnog obrazovanja.

Prvi susreti s pomoćnicima ili asistentima u nastavi u velikogoričkim osnovnim školama dogodili su se još davne 2009. godine kada je nekoliko pomoćnika u nastavi diskretno ušlo u razrede pružajući podršku djeci s teškoćama u razvoju. Veliku ulogu u tome odigrala je suradnja s udrugom Idem koja je, zahvaljujući stručnim resursima, koordinirala cijeli proces. Prvi slučajevi uključivanja pomoćnika u nastavi pokazali su se uspješnima te se broj pomoćnika u nastavi sljedećih pet godina postepeno povećavao, prateći inkluzivnu praksu u odnosu na djecu s teškoćama u razvoju u

1 Izrazi u ovom Priručniku koji imaju rodno značenje odnose se jednako na muški i ženski rod.

2 U daljnjem se tekstu pod pojmom 'učitelj' misli i na učitelje i na nastavnike.

odgojno-obrazovnom sustavu. Značajan pozitivan pomak dogodio se 2014. godine kada je objavljen prvi *Javni poziv na dostavu projektnih prijedloga za osiguravanje pomoćnika učenicima s teškoćama u osnovnoškolskim i srednjoškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama* koji je omogućio prijavu osnivačima osnovnih škola. Prilikom smo iskoristili i dobili sredstva iz Europskog socijalnog fonda za financiranje 27 pomoćnika u nastavi u svim osnovnim školama na području Grada Velike Gorice.

U prvoj godini projekta postalo je jasno da se radi o zahtjevnom i opsežnom poslu kojeg je iznimno važno dobro koordinirati i voditi, koji se može provoditi isključivo u dobroj suradnji s osnovnim školama kao partnerima u projektu i koji je ispunjen mnogim neočekivanim izazovima. S jedne strane trebalo je zadovoljiti sve zahtjeve europskog projekta i istovremeno paziti na poštivanje zakona i propisa, a s druge strane imati na umu da su u središtu projekta djeca koja, zbog teškoća u razvoju, pripadaju ranjivoj i osjetljivoj skupini djece.

Danas se možemo osvrnuti na proteklih sedam godina provedbe projekta tijekom kojih su stvoreni, a zatim i učvršćeni temelji za inkluziju djece s teškoćama u razvoju u školama, ali i zajednici općenito.

S punim poštovanjem prema svakom pomoćniku u nastavi koji s predanošću obavlja svoj posao, moramo naglasiti da ovaj Priručnik neće pomoći u rješavanju njihova formalnog statusa. Ovim Priručnikom pokušat ćemo pružiti podršku svim pomoćnicima u nastavi koji svakodnevno kvalitetno i predano rade svoj posao te su spremni dodatno učiti i ulagati u sebe, neovisno o tome koliko će čekati uvrštavanje ovog zanimanja u odgojno-obrazovnu praksu na nacionalnoj razini. Kako bismo lakše dočekali taj trenutak, želimo otvoreno govoriti o svim pozitivnim, ali i izazovnim stranama posla pomoćnika u nastavi. Iako ne možemo mijenjati normativni nacionalni sustav, možda možemo pomoći relaksiranju postojeće situacije uključivanjem naših lokalnih stručnih resursa. Razgovarajući s pomoćnicima u nastavi čuli smo da im nedostaje stručna podrška u smislu dodatnih edukacija i supervizija, stoga smo ju i organizirali u suradnji s našom gradskom ustanovom, Centrom za djecu, mlade i obitelji Velika Gorica. Susreti s pomoćnicima u nastavi pokazali su kakva im edukacija treba i danas primjećujemo povećanje interesa i visoku razinu motiviranosti za stručnim usavršavanjem i osobnim razvojem.

Sa željom da se važne teme i iskustva zabilježe, okupljen je tim autorica koje su aktivno sudjelovale u različitim fazama provedbe projekta uključivanja pomoćnika u nastavi u velikogoričke osnovne škole. Svaka autorica pridonijela je sadržaju Priručnika pišući iz svoje profesionalne i stručne perspektive, ali i iz osobnog iskustva.

Ovaj Priručnik temelji se na dva ključna participativna ishodišta: praktičnog iskustva autorica i korisničke perspektive sudionika. Iskustvo autorica proizlazi iz njihova redovnog rada i koordiniranja projekta u školi, kao i iz provedenih edukacija i supervizija s pomoćnicima u nastavi. Korisnička perspektiva nastala je kroz razgovore u fokus grupama tijekom procesa pripreme za pisanje Priručnika. U fokus grupama koje su provedene u lipnju 2020. godine razgovarali smo s učenicima s teškoćama koji imaju pomoćnika u nastavi i učenicima bez teškoća u čijem razredu radi pomoćnik u nastavi. Željeli smo saznati kako učenici doživljavaju pomoćnika u nastavi, kako on utječe na nastavni proces učenika s teškoćama, ali i ostalih učenika u razredu te kakvo je iskustvo svih sudionika u procesu školovanja djeteta s teškoćama. Razgovarali smo i s roditeljima djece s teškoćama u razvoju, roditeljima djece bez teškoća, pomoćnicima u nastavi i učiteljima. Tekst je prožet mnogim primjerima koje su nam prepričali sudionici fokus grupa i polaznici edukacija. Naglašavamo da su sva imena koja se spominju izmišljena, odnosno promijenjena kako se ne bi dovodila u vezu sa stvarnim sudionicima projekta.

Naša namjera je da Priručnik pruži praktične primjere rada pomoćnika u nastavi s učenicima, da istaknemo koji je doprinos tog rada, koji su mogući nedostaci i kako možemo školovanje uz podršku pomoćnika u nastavi unaprijediti za sve sudionike uključene u odgoj i obrazovanje.

I na kraju, važno je istaknuti da je sustavnije uključivanje pomoćnika u nastavi u škole započelo zahvaljujući financijskoj podršci iz Europskog socijalnog fonda koja je od 2014. godine do danas rasla i učvrstila se tijekom posljednjeg četverogodišnjeg projekta. Riječ je o projektu 'Svako dijete ima pravo na obrazovanje', koji je prijavljen na natječaj *Osiguravanje pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoškolskim i srednjoškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama, faza III*, financiranom iz Europskog socijalnog fonda, Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014.–2020.

U Velikoj Gorici se posljednjih šest godina uz podršku pomoćnika u nastavi školuje oko 65-ero djece na godišnjoj razini, a navedenim projektom osigurano je četverogodišnje financiranje pomoćnika u nastavi koji pružaju podršku za 53-oje djece. Sredstvima Europskog socijalnog fonda omogućeno je i financiranje ovog Priručnika. Zahvalni smo na toj prilici i mogućnosti da projekt 'Svako dijete ima pravo na obrazovanje' osigura svakom pomoćniku u nastavi ovaj Priručnik.

Vjerujemo da će Priručnik naći svoje mjesto u školskim knjižnicama i razrednim odjelima i da će biti često korišten alat pomoći i

podrške u razumijevanju onih sadržaja koji su pomoćnicima u nastavi potrebni i važni, a još uvijek su nedostatni ili nedostupni.

Riječ je o temama koje se odnose na komunikaciju, odnose, stres, specifičnosti poslova koje pomoćnici u nastavi obavljaju, s posebnim osvrtom na suštinsku vrijednost inkluzivne i participativne filozofije i prakse.

Sa željom i idejom da i u procesu stvaranja Priručnika djelujemo u skladu s tim vrijednostima, zamolile smo za osvrt nekoliko sudionika projekta. Zahvaljujemo pomoćnicima u nastavi, učiteljicama i roditeljima, a posebno učenicima na vrijednim povratnim informacijama koje također možete pronaći na stranicama ovoga Priručnika.

Poseban doprinos izgledu i sadržaju ovoga Priručnika dala su djeca svojim crtežima i izjavama. Osim što vizualno obogaćuju ovaj Priručnik, istovremeno prenose optimizam i radost te uvjerenje o poticajnoj ulozi i pozitivnom utjecaju pomoćnika u nastavi na školsko okruženje.

Urednice

Kontekst projekta 'Svako dijete ima pravo na obrazovanje'

Arijana Mataga Tinton,
Kristina Vujnović

2.1. Grad Velika Gorica – zajednica koja ulaže u djecu i mlade

Područje Grada Velike Gorice zauzima središnji južni dio Zagrebačke županije. Grad Velika Gorica najveći je grad u Županiji i sastoji se od 58 naselja. Velika Gorica je grad intenzivnog rasta, što govori i njegova pozicija šestog grada po broju stanovnika u Republici Hrvatskoj. Specifičnosti područja Grada Velike Gorice odnose se na način života u urbanom i ruralnom području te blizinu Grada Zagreba, što uvjetuje dnevnu mobilnost građana, pa tako i djece. Susjedstvo s glavnim gradom očituje se kroz ekonomsku i društvenu suradnju, dogovaranje prometnih rješenja te povezanost na području društvenih djelatnosti. Privatni i profesionalni životi građana, pa tako i djece i mladih, isprepliću se na putu između dva grada. Život u ruralnim područjima donosi prednosti poput ugodnog prirodnog ambijenta, no i izazove uzrokovane teritorijalnim položajem, poput prometne nepovezanosti, nedostatka usluga u neposrednom okruženju i sl. U konkretnoj lokalnoj zajednici odvija se odrastanje svakog djeteta, a apstraktna načela različitih konvencija i strategija upravo u lokalnoj zajednici dobivaju svoje konkretno značenje.

U Velikoj Gorici postoje odgojno-obrazovne ustanove za sve dobne skupine djece: vrtići, osnovne i srednje škole te ustanova socijalne skrbi za djecu i mlade s intelektualnim teškoćama. Uz to, Grad Velika Gorica je zajednica koja više od dva desetljeća kontinuirano ulaže napore i značajna financijska sredstva u projekte, programe i usluge namijenjene djeci, mladima i obiteljima s ciljem poboljšanja kvalitete njihova života. U okviru navedenih intervencija, posebna skrb usmjerena je zaštititi prava djece i mladih s teškoćama u razvoju.

Na području Grada Velike Gorice godišnje se rađa oko 600 djece, što znači da ih je oko 11000 u dobi od 0 do 18 godina. U sustav predškolskog odgoja uključeno je oko 2750 djece (od ukupno oko 3600 djece predškolske dobi), dok osnovne škole polazi oko 5600 djece. Srednje škole na području Grada polazi oko 2000 djece dok ih oko 800 polazi zagrebačke srednje škole. Podaci o broju novorođene djece pokazuju negativni trend prirodnog kretanja stanovništva (u odnosu na razdoblje prije 2015. godine kada se godišnje rađalo oko 700 djece), no posljednjih nekoliko godina primjećuje se doseljavanje stanovnika iz drugih gradova i županija, pogotovo obitelji s djecom.

Prema podacima Hrvatskog zavoda za javno zdravstvo za 2019. godinu, u Velikoj Gorici živi 6131 osoba s invaliditetom od čega je 3630 muškaraca (59 %) i 2501 žena (41 %), što ukupno čini 9,7 % ukupnog stanovništva Grada. Invaliditet je prisutan u svim dobnim skupinama, a oko 15 % udjela čine djeca i mladi u dobi do 19 godina.

Prikaz broja osoba s invaliditetom prema spolu i dobnim skupinama

Dobna skupina	Spol		Ukupno
	M	Ž	
0-4	10	10	20
5-9	67	33	100
10-14	237	122	359

Podaci Ministarstva financija o izvršenju lokalnih proračuna pokazuju da se Velika Gorica nekoliko posljednjih godina nalazi na vodećem mjestu prema izdvajanjima za obrazovanje (vrtići, osnovne i srednje škole, visoko obrazovanje, financiranje udžbenika, stipendija i prijevoza svojim učenicima i studentima). Godine 2015. Velika Gorica bila je rekorder po izdvajanju za obrazovanje u RH s čak 39,58 % proračuna. Na razini države te je godine za obrazovanje, prema podacima EUROSTAT-a, izdvojeno 10,10 % ukupnog proračuna, što je otprilike na razini EU prosjeka od 10,30 %. Ostvarivanje odgojno-obrazovnog programa u inkluzivnim uvjetima danas je postavljeni standard u vrtićima i školama Grada Velike Gorice koji se nastoji unaprjeđivati putem osiguravanja materijalnih i stručnih resursa u odgojno-obrazovnim ustanovama.

Potreba za inkluzivnim obrazovanjem prepoznata je i u osnovnim školama. Osam velikogoričkih osnovnih škola polazi svake školske

godine oko 5600 učenika od kojih oko 450 ima određen primjeren program obrazovanja (primjereni programi odgoja i obrazovanja učenika su: redoviti program uz individualizirane postupke, redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, posebni program uz individualizirane postupke i posebni programi za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke).

Za oko 65-ero djece na godišnjoj razini osiguravaju se pomoćnici u nastavi koji se financiraju iz Europskog socijalnog fonda i gradskog proračuna. Opravdanost za uključivanjem pomoćnika u nastavi proizlazi iz detaljne analize potreba djece, suradnje s roditeljima i stručnjacima, temeljem dokumentacije, dosadašnjeg iskustva s pomoćnicima te uspješnosti djece u školi i drugim područjima njihova života. U svim školama zaposleni su stručnjaci edukacijsko-rehabilitacijskog profila (edukacijski rehabilitatori i socijalni pedagozi) koji se neposredno bave djecom s teškoćama u razvoju i koji su, u pravilu, imenovani koordinatorima za pomoćnike u nastavi. Izazovi s kojima se susreću škole prvenstveno su vezani uz nedorečen status i obrazovanje pomoćnika u nastavi, kao i nedostatak stručnih i materijalnih uvjeta za odgojno-obrazovni rad s djecom s teškoćama u razvoju u osnovnim školama.

Uloga pomoćnika u nastavi u odgojno-obrazovnom procesu temelji se na ideji o jednakim mogućnostima obrazovanja za svu djecu. Pomoćnici u nastavi sudjeluju u uklanjanju prepreka koje stoje na putu obrazovnog i svakog drugog uspjeha djece s teškoćama u razvoju. Svako dijete je posebno, svaka teškoća je drugačija i specifična tako da je u ovom projektu iznimno važan individualni pristup svakom djetetu. Uključivanje djece s teškoćama u odgojno-obrazovni proces u redovnim školama utječe na stavove i ponašanje svih učenika prema osobama s teškoćama koji ih kroz zajedničko odrastanje doživljavaju ravnopravnima, jednakima sebi i uspješnima. Prisutnost pomoćnika u razredu olakšava prilagodbu djece s teškoćama u razvoju školskim pravilima i obvezama te utječe na njihov uspjeh u različitim aspektima njihova života, a uspjeh je snažan motivacijski činitelj koji pomaže djeci s teškoćama da nastave školovanje i orijentiraju se na svoje snage i sposobnosti. Doprinos jednakim mogućnostima očituje se kako na razini škole i stvaranjem pozitivnog školskog okruženja za svu djecu tako i na razini lokalne zajednice koja se razvija kao zajednica u kojoj se, pored prihvaćanja i podrške osobama s teškoćama, neposredno provodi i primjenjuje inkluzija u odgojno-obrazovnom procesu i uključivanje u svakodnevni život. Zajednički život u školi podrazumijeva sudjelovanje djece s teškoćama u različitim školskim aktivnostima i programima, što najneposrednije utječe na uključivanje sve djece u život škole, zajednice i društva u cjelini.

Djeca s teškoćama u razvoju i njihovi roditelji trebaju specifične programe i usluge koje pronalaze u svojoj zajednici, ali i susjednom Zagrebu. Nakon završene osnovne škole, djeca s teškoćama u razvoju nastavljaju svoje obrazovanje u srednjim školama na području Grada Velike Gorice ili Grada Zagreba.

Većina djece s teškoćama u razvoju nastavlja srednjoškolsko obrazovanje u Srednjoj strukovnoj školi Velika Gorica koja provodi programe školovanja za djecu s teškoćama (posebni trogodišnji program i integracija u redovnom programu). Školu polazi oko 470 učenika. Prema primjerenom programu obrazovanja na godišnjoj razini školuje se oko 90 učenika (1/3 učenika školuje se po posebnom programu uz individualizirane postupke, 1/3 učenika po redovnom programu uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke, a 1/3 učenika školuje se po redovnom programu uz individualizirane postupke).

Ustanova socijalne skrbi koja brine o djeci i mladima s intelektualnim teškoćama je Centar za odgoj i obrazovanje Velika Gorica čija je osnovna djelatnost odgoj, obrazovanje i edukacijska rehabilitacija ove skupine djece. Prema podacima za školsku godinu 2018./2019. programima Centra obuhvaćeno je 50 učenika u programu škole i 139-ero djece kroz programe psihosocijalne podrške i integracije (40-ero djece predškolskog uzrasta i 109 učenika osnovnoškolskog uzrasta) s područja Velike Gorice. U školskom programu Centra, nastava se odvija kroz poseban program za djecu s lakim intelektualnim teškoćama u sedam razrednih odjeljenja od prvog do osmog razreda te kroz poseban program za djecu i mlade s umjerenim intelektualnim teškoćama.

U odnosu na ostvarivanje prava djece i zaštitu njihovih prava, Grad Velika Gorica pripada skupini lokalnih zajednica u kojima se provode i kontinuirano razvijaju različiti programi koji proizlaze iz potreba djece, mladih i njihovih obitelji. Oni su definirani u *Programu javnih potreba za djecu* koji predstavlja nadstandard u odnosu na zakonske obveze. Velika Gorica još uvijek je jedini grad u RH koji je osnovao gradsku ustanovu – Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica koja se u potpunosti financira iz gradskog proračuna. Broj programa i sadržaji koje Centar nudi pokrivaju širok raspon potreba građana Velike Gorice. Nude se različiti oblici pomoći i podrške djeci, mladima i njihovim obiteljima te stručnjacima koji su besplatni za sve korisnike. Centar svoj rad temelji na procjeni potreba lokalne zajednice i ponudom svojih programa učinkovito odgovara na njih. Svi programi su autentični i evaluirani.

Položajem djece s teškoćama u razvoju bavi se i *Strategija izjednačavanja mogućnosti i prava za osobe s invaliditetom Grada Velike Gorice*³ čiji je cilj stvaranje uvjeta za aktivno uključivanje

i ravnopravno sudjelovanje osoba s invaliditetom u svim životnim područjima te sprječavanje diskriminacije i snaženje svih oblika društvene solidarnosti. Strategija se ostvaruje kroz različite vidove financijske pomoći te pružanje različitih odgojno-obrazovnih, socijalnih i zdravstvenih usluga. Nositelji mjera i aktivnosti su Grad Velika Gorica, ustanove i trgovačka društva u vlasništvu ili pretežitom vlasništvu Grada, odgojno-obrazovne ustanove, ustanove zdravstva i socijalne skrbi te civilni sektor.

2.2. EU projekt ‘Svako dijete ima pravo na obrazovanje’

Kako je već uvodno navedeno, zahvaljujući projektu ‘Svako dijete ima pravo na obrazovanje’, financiranom iz Europskog socijalnog fonda, u školskoj godini 2014./2015. 27-ero djece školovalo se uz podršku pomoćnika u nastavi, dok se iz gradskog proračuna financiralo još 15 pomoćnika. Akcijsko istraživanje provedeno 2015. godine među djecom, učiteljima i roditeljima u svim školama (partnerima) pokazalo je da su djeca s teškoćama postigla bolji školski uspjeh, uspješnije su razvijala odnose s vršnjacima, a pozitivan utjecaj odrazio se na svu djecu. Roditelji su većinom izrazili osjećaj sigurnosti i zadovoljstva uspjehom djece, a učitelji su istaknuli značajno bolju klimu u razredima i nesmetano odvijanje nastavnog procesa. Pozitivni učinci projekta izraženi su i u školskoj godini 2015./2016. kada se, zahvaljujući sredstvima Europskog socijalnog fonda, 66-ero djece školovalo uz podršku 61 pomoćnika u nastavi. Školske godine 2016./2017. sredstvima Europskog socijalnog fonda financiran je 51 pomoćnik, a još njih 12 financirano je iz vlastitih sredstava. Od školske godine 2017./2018. do 2020./2021. sredstvima Europskog socijalnog fonda financirana su 53 pomoćnika u nastavi, a u svakoj od tih godina Grad je dodatno financirao još 10 do 15 pomoćnika u nastavi.

Posljednji četverogodišnji projekt prijavljen je na natječaj *Osiguravanje pomoćnika u nastavi i stručnih komunikacijskih posrednika učenicima s teškoćama u razvoju u osnovnoškolskim i srednjoškolskim odgojno-obrazovnim ustanovama, faza III*, te financiran iz Europskog socijalnog fonda, Operativnog programa Učinkoviti ljudski potencijali 2014.–2020. Razdoblje provedbe projekta je od 24.7.2017. do 23.7.2021. godine. Ukupna vrijednost projekta procijenjena je na 9.422.774,40 kn, a bespovratna sredstva iznose 8.009.358,24 kn, što je najviši mogući iznos sufinanciranja ukupno utvrđene vrijednosti prihvatljivih izdataka. Postavljeni ciljevi projekta su:

- pružanje stručne potpore uključivanju učenika s teškoćama u razvoju u osnovne škole Grada Velike Gorice,

3 Prva Strategija donesena je 2009. godine, a trenutno se provodi Strategija izjednačavanja mogućnosti i prava za osobe s invaliditetom Grada Velike Gorice u razdoblju od 2020. do 2024. godine (Službeni glasnik GVG-a br. 4/2020. Dostupno na: <http://www.gorica.hr/dok2020/SGGVG-2020-4.pdf>).

- zapošljavanje pomoćnika u nastavi i jačanje njihovih stručnih kompetencija i
- kontinuirano informiranje građana o projektu i javno promoviranje inkluzivnog obrazovanja u zajednici.

Postavljeni ciljevi ostvaruju se u suradnji s osnovnim školama, partnerima u projektu. Projekt je izuzetno važan za Veliku Goricu, za sve naše osnovne škole jer se zahvaljujući njemu djeca s teškoćama u razvoju uspješno školuju u blizini svoga doma uz podršku pomoćnika u nastavi, među svojim vršnjacima. Time se na najbolji način ostvaruje ideja o inkluzivnom odgoju i obrazovanju, kao i o potrebi i važnosti izjednačavanja mogućnosti obrazovanja i socijalnog uključivanja za svu djecu.

2.3. Od integracije do inkluzije

Tijekom 20. stoljeća započelo je uvođenje velikih promjena u školske sustave u cijelom svijetu, pa tako i u zapadnim zemljama Europe. Do tada se vrlo malo pažnje posvećivalo obrazovanju djece s teškoćama u razvoju, a njihovo je uključivanje započelo prema principu segregacije u specijalnim školama (Ainscow, Dyson i Weiner, 2013), nakon čega je uslijedila integracija i naposljetku inkluzivno obrazovanje kojem težimo u današnje vrijeme.

Kako bismo razumjeli što znači uspješna inkluzija potrebno je razlikovati pojam integracije i inkluzije. Integracija se počela provoditi u zapadnim zemljama svijeta 60-ih i 70-ih godina prošlog stoljeća, a njezin glavni cilj bio je uključiti dijete s teškoćama u razvoju u sustav redovnog školovanja (Vislie, 2003). To znači da za djecu s teškoćama u razvoju pohađanje specijalne škole više nije bila jedina mogućnost za obrazovanje, već su se stvorili zakonski temelji za pohađanje redovne škole. Međutim, glavna zamjerka integraciji je da se, usprkos tome što se mnogo pažnje posvetilo stvaranju zakonskog okvira koji bi omogućavao integraciju djece s teškoćama u redovni sustav školovanja, nedovoljno pažnje posvetilo praktičnim aspektima njezinog provođenja. Uspješnost integracije pojedinog djeteta ovisila je o njegovoj sposobnosti da se prilagodi sustavu u koje je uključeno, a sam sustav nije bio pripremljen na sve promjene koje će integracija donijeti sa sobom u praksi.

S druge strane, cilj inkluzivnog obrazovanja puno je specifičniji, usmjeren je na odnose te uzima u obzir stavove svih uključenih u sustav inkluzivnog obrazovanja. U takvom je obrazovanju velik naglasak na tome kako da inkluzija bude praksa, a ne teorija. Cilj inkluzivnog obrazovanja je eliminirati socijalnu isključenost koja se

javlja kao posljedica stavova prema različitosti zasnovanih na rasnoj osnovi, društvenom položaju, religiji, nacionalnosti, spolu ili sposobnostima (Vitello i Mithaug, 1998). Ovdje je bitno napomenuti da se u posljednje vrijeme inkluziju ističe kao sustav koji omogućava pristup redovitom školovanju svim ranjivim skupinama učenika (UNESCO, 2001), a ne samo uključivanje djece s teškoćama u redovite škole (premda je u nekim zemljama dominantno ovo posljednje stajalište). Uvažavanjem različitosti i razvijanjem kulture tolerancije na razini sustavnih promjena u obrazovanju te stavljanjem naglaska na praktičnu primjenu teorijskih postavki inkluzije potiče se izgradnja inkluzivnog društva koje nije diskriminatorno. Na taj način ostvaruje se pravo na edukaciju i ravnopravno uključivanje u širu zajednicu, što su temeljna prava svake osobe.

Bouillet (2019) također navodi da u inkluzivnom obrazovanju sustav treba biti organiziran tako da uvažava različitosti, a ne da se djeca trebaju prilagođavati sustavu. Takav sustav temelji se na ravnopravnom sudjelovanju svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa, odgovara na različite odgojno-obrazovne potrebe djece i stavlja naglasak na socijalnu komponentu učenja. Umjesto kompeticije, potiču se suradnja i komunikacija. Kako bi se postigli inkluzivni ciljevi za sve ranjive skupine učenika potrebno je mijenjati stavove, mišljenja i ponašanje odraslih, a tu je ključno poticati inkluzivnu kulturu u školama, što znači kulturu u kojoj se poštuju različitosti. Prema Ainscow, Dyson i Weiner (2013), podrška učenicima s posebnim potrebama i drugim ranjivim skupinama manje ovisi o određenim tehnikama, novim tehnologijama i organizaciji provođenja inkluzivne prakse, a više o procesima socijalnog učenja unutar razrednog okruženja. Kod nekih se učitelja javljaju otpori prema inkluzivnom obrazovanju, pa ističu kako svojim obrazovanjem nisu stekli potrebne kompetencije za rad s djecom s teškoćama. Zbog toga je jako važno prilikom obrazovanja učitelja i nastavnika pripremiti ih za rad u inkluzivnom okruženju. Osvještavanjem važnosti stvaranja inkluzivne kulture još za vrijeme formalnog obrazovanja učitelja i nastavnika olakšalo bi se stjecanje stavova uključivanja i podrške.

Prema Ainscow (2005), prilikom definiranja inkluzije bitna su četiri elementa:

1. Inkluzija je proces u kojem se nastoje pronaći načini obrazovanja i funkcioniranja u društvu koji uvažavaju različitosti.
2. Inkluzija se odnosi na uočavanje i uklanjanje prepreka kako bi se poticala kreativnost i rješavanje problema.
3. Inkluzija znači uključivanje svih učenika, njihovu participaciju u obrazovnom procesu.

4. Inkluzija stavlja poseban naglasak na one grupe učenika koje su u riziku marginalizacije, isključivanja ili slabijih postignuća i moralna je odgovornost svih uključenih da se posebna pažnja obrati na one skupine koje su u većem riziku od isključivanja.

Dakle, neke od najbitnijih odrednica inkluzivnog sustava su stvaranje okruženja gdje se potiče pronalaženje kreativnih rješenja za uklanjanje barijera uspješnijoj participaciji svih učenika i razvijanje kulture suradnje (Ainscow, 2005; Ainscow, Dyson i Weiner, 2013).

Upravo iz spomenutih postavki inkluzivne kulture proizlazi i koncept ovog Priručnika za pomoćnike u nastavi.

U razvoju inkluzivne kulture u školama jako je važna uvažavajuća komunikacija između svih sudionika: učitelja, djece, roditelja, stručnjaka različitih profesija i lokalne vlasti. Komunikacija ima važnu ulogu u formiranju odnosa, a da bi inkluzija bila uspješna ključno je stvaranje dobrih odnosa između svih sudionika. Prema *Pravilniku o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima*⁴ (NN 102/2018 i 22/20; u daljnjem tekstu *Pravilnik o pomoćnicima u nastavi*), osiguravanje potpore pomoćnika u nastavi oblik je razumne prilagodbe s obzirom na individualne potrebe djeteta, njegove funkcionalne sposobnosti i razinu samostalnosti kako bi se omogućilo njegovo ravnopravno sudjelovanje⁵. Teži se postizanju osamostaljenja djeteta u odgojno-obrazovnoj ustanovi, a dugoročni cilj je uspješno funkcioniranje tog djeteta jednog dana kao odraslog člana društvene zajednice. Imajući na umu važnost inkluzivne kulture, komunikacije i suradnje, jako je važno u školama stvoriti okruženje u kojem učitelj, pomoćnik, stručni suradnik i roditelj kontinuirano surađuju i razmjenjuju informacije kako bi se pružila potrebna podrška djetetu s teškoćama. U svjetlu tog cilja nastaje ovaj Priručnik kojim se nastoje pružiti podrška i praktični savjeti svima uključenima u proces inkluzivnog obrazovanja.

⁴ Prema Pravilniku, podršku učenicima s teškoćama u razvoju, osim pomoćnika u nastavi, pružaju i stručni komunikacijski posrednici. Budući da u osnovnim školama Grada Velike Gorice nismo imali iskustvo zapošljavanja stručnih komunikacijskih posrednika, ovaj Priručnik bavi se pomoćnicima u nastavi. Unatoč tome, sadržaj Priručnika može biti koristan i stručnim komunikacijskim posrednicima, kao i svim drugim osobama koje pružaju podršku djeci s teškoćama u razvoju.

⁵ Prema Konvenciji o pravima osoba s invaliditetom Ujedinjenih naroda (2006), razumna prilagodba znači potrebnu i odgovarajuću prilagodbu koja ne predstavlja neprimjereno opterećenje, kako bi se tamo gdje je to potrebno osobama s invaliditetom omogućilo uživanje svih ljudskih prava i ljudskih sloboda na ravnopravnoj osnovi s drugima. Kada govorimo o učenicima s teškoćama u razvoju, razumna prilagodba odnosi se na prilagodbu koja je osmišljena s obzirom na potrebe pojedinog učenika kako bi se omogućilo njegovo ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu i spriječila njegova diskriminacija na osnovi invaliditeta (Pravilnik o pomoćnicima u nastavi).

Nicole Arnaut, 3.a, OŠ Nikole Hribara, **Asistent Zlatko**

1. DIO

Tko je pomoćnik u nastavi?

Sanda Puljiz Vidović, Sanja Orešković Vrbanec, Kristina Vujnović, Arijana Mataga Tintor

3.1. Status i kvalifikacije pomoćnika u nastavi

U četvrtoj godini provedbe projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje" u Velikoj Gorici, pokazala se potreba za raspravom teme o statusu pomoćnika u nastavi u školi i zajednici u kojoj rade. Stoga je u listopadu 2017. godine, u sklopu Dječjeg tjedna, održan Okrugli stol na temu *Četvrta godina projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje"* – *Kako pomoći pomoćnicima u nastavi.*

Cilj Okruglog stola bio je prezentirati stručnoj javnosti položaj, iskustva i izazove s kojima se susreću pomoćnici u nastavi u svom radu te istražiti mogućnosti za osiguravanje različitih oblika podrške koje lokalna zajednica može osigurati uz postojeće resurse. Uz stručnjake, edukacijske rehabilitatore iz odgojno-obrazovnog sustava, na Okruglom stolu sudjelovali su i pomoćnici u nastavi. U to vrijeme još nije bio donesen Pravilnik o pomoćnicima u nastavi. Na Okruglom stolu bilo je vidljivo s koliko se izazova pomoćnici u nastavi nose u pomalo paradoksalnoj situaciji: njihova osnovna zadaća je olakšati uključivanje djece s teškoćama u razvoju u odgojno-obrazovni sustav, a oni sami nisu u taj sustav potpuno uključeni.

Tada su doneseni sljedeći zaključci:

- Škole nemaju definirane interne procedure uključivanja pomoćnika u nastavi u rad škole, što se negativno odražava na njihov položaj (nedostatna podrška i suradnja s nastavnicima). Pomoćnici u nastavi su međusobno slabo povezani iako postoji interes za umrežavanje i razmjenu iskustva te potencijalno stvaranje zajedničke platforme preko koje bi lakše komunicirali svoje interese prema školi i lokalnoj upravi.

Sita Križetić, 4.a, OŠ Novo Čiče, Portret pomoćnice u nastavi

6

Učenici s posebnim odgojno-obrazovnim potrebama su daroviti učenici i učenici s teškoćama. Unutar kategorije "učenika s teškoćama" su i "učenici s teškoćama u razvoju" na koje se ova tvrdnja odnosi.

- Vidljiv je trend sve većeg uključivanja djece s posebnim potrebama⁶ u redovno obrazovanje. Roditelji djece s teškoćama u razvoju imaju različita, ponekad i nerealna očekivanja od škole, što može biti rizik za uspješnu inkluziju djeteta. Za takve roditelje, kroz suradnju škole i drugih ustanova u zajednici, bilo bi poželjno organizirati usluge psihosocijalne podrške.
- Odgojitelji i učitelji u velikom broju pokazuju visoki senzibilitet i spremnost za inkluziju djece s teškoćama u razvoju, međutim, s obzirom na širok spektar teškoća kod djece, odgojitelji, učitelji i pomoćnici u nastavi smatraju da nemaju dovoljno stručnih kompetencija za adekvatan rad. U tom smislu potrebno je osigurati sustav kontinuirane dodatne edukacije s naglaskom na multidisciplinarnost u planiranju rada s djecom. Edukacije koje bi bile zajedničke za učitelje i pomoćnike u nastavi omogućile bi bolje međusobno povezivanje i razvoj suradničkih odnosa. Također, u svrhu razvoja osobnih i profesionalnih kompetencija pomoćnika u nastavi, potrebno je osigurati sustav stručne podrške kroz superviziju.
- Djeca s teškoćama u razvoju koja su uključena u dječji vrtić imaju svoje razvojne mape (informacije o razvoju i sposobnostima djeteta) koje bi stručna služba u školi mogla koristiti prilikom upisa djeteta u osnovnu školu. Kako bi se osiguralo praćenje djeteta s teškoćama u razvoju te osigurala podrška roditeljima prilikom prelaska djeteta iz vrtića u školu, potrebno je kontinuirano raditi na povezivanju dječjih vrtića i osnovnih škola, ne samo na razini stručnih službi već i odgojitelja s učiteljima.
- U lokalnoj zajednici postoji niz socijalnih usluga za podršku djeci i njihovim roditeljima, kao i veliki potencijal koji se može iskoristiti za dodatnu edukaciju odgojitelja, učitelja i pomoćnika u nastavi.

Nakon Okruglog stola osnovno pitanje koje se nametnulo je **kako odgojno-obrazovni sustav može podržati uključivanje djece s teškoćama u razvoju kada postoji toliko poteškoća u uključivanju pomoćnika u nastavi u odgojno-obrazovni sustav?** Da bi proces inkluzije bio uspješniji, potrebno je jasno definirati prava i obveze pomoćnika u nastavi u odgojno-obrazovnom procesu.

Iako se u stručnoj i široj javnosti godinama raspravljalo o toj potrebi, tek 2018. godine Ministarstvo znanosti i obrazovanja donosi već spomenuti *Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima*, a 2020. godine donosi *Pravilnik o izmjenama Pravilnika o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima*.

Navedene izmjene ne utječu na pomoćnike u nastavi, već mijenjaju proceduru odobravanja pomoćnika u nastavi.

Pravilnikom su opisani poslovi pomoćnika u nastavi, kao i način njihova uključivanja u školu te su definirani način i sadržaj osposobljavanja pomoćnika u nastavi. Radi se o djelomičnoj kvalifikaciji na razini 4 prema Hrvatskome kvalifikacijskom okviru, a elementi sadržaja programa osposobljavanja pomoćnika u nastavi su:

- inkluzivno obrazovanje učenika s teškoćama u razvoju,
- razvojne osobitosti učenika s teškoćama u razvoju (za sve vrste teškoća),
- potpora učenicima s teškoćama u razvoju,
- komunikacijske vještine i suradnja sa sudionicima u odgoju i obrazovanju,
- pomoćne tehnologije i potpomognuta komunikacija,
- prava i odgovornosti učenika s teškoćama u razvoju,
- etički aspekti odgoja i obrazovanja,
- sadržaji iz osnova zdravstvene zaštite i zaštite na radu.

Iako su Pravilnikom utvrđene obveze Ministarstva o donošenju standarda kvalifikacija, programa za stjecanje kvalifikacija, kao i upis standarda zanimanja u Podregistar standarda zanimanja (u roku od tri, odnosno šest mjeseci), to se do danas, više od dvije godine od donošenja Pravilnika, nije dogodilo.

Iz toga proizlazi da još uvijek ne postoji jedinstven program stručnog osposobljavanja pomoćnika u nastavi, a osnivači škola su prepušteni vlastitoj organizaciji edukacije pomoćnika u nastavi, što dovodi do neujednačene prakse u Republici Hrvatskoj.

U dijelu javnosti nejasno je zbog čega lokalna samouprava ima poteškoća u osiguravanju kontinuiteta pomoćnika u nastavi u odgojno-obrazovnom sustavu. Osnovni razlog tome jest činjenica da ne postoji zakonska podloga koja uređuje dugoročno financiranje pomoćnika u nastavi te se lokalna i područna samouprava snalaze na različite načine – najviše putem projektnog financiranja iz europskih fondova, putem financiranja udruga koje organiziraju rad pomoćnika u nastavi te financiranjem iz vlastitih proračunskih sredstava.

U situaciji u kojoj nije sustavno riješen status pomoćnika u nastavi, a lokalna i područna samouprava nemaju utjecaj na rješavanje tog pitanja, jedina moguća opcija jest aktiviranje lokalnih resursa u pružanju programske podrške koja uključuje osnaživanje pomoćnika u nastavi kako bi se lakše nosili s izazovima u svom radu.

U Velikoj Gorici postoje kvalitetni lokalni resursi – pružatelji odgojno-obrazovnih i socijalnih programa i usluga. Uz Centar za odgoj i obrazovanje Velika Gorica (u čijim programima sudjeluju djeca s intelektualnim teškoćama), postoji i gradska ustanova, Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica koji provodi programe pozitivnog razvoja, preventivne programe, programe savjetovanja te različite edukativne aktivnosti za djecu, mlade, roditelje i stručnjake u lokalnoj zajednici. Gradska uprava godinama nastoji osigurati uvjete za uključivanje pomoćnika u nastavi u škole, a u dječjim vrtićima su zaposleni treći odgojitelji u odgojnim skupinama u kojima se provode programi predškolskog odgoja za djecu s teškoćama u razvoju. Uz to, na području Grada Velike Gorice djeluju udruge koje kontinuirano provode različite programe namijenjene djeci, roditeljima i stručnjacima koji s njima rade, a koji odgovaraju na specifične potrebe u manjim lokalnim sredinama.

Do donošenja Pravilnika o pomoćnicima u nastavi bilo je vidljivo što bi pomoćnicima u nastavi omogućilo da bolje, lakše i kvalitetnije obavljaju svoj posao, a jedna od tema koju je prepoznao i Pravilnik je potreba dodatnog stručnog usavršavanja i podrške. Ubrzo nakon donošenja Pravilnika o pomoćnicima u nastavi proveden je trening usmjeren na razvoj komunikacijskih vještina i nošenja sa stresom uz predavanja o specifičnim teškoćama u razvoju. Treningom je obuhvaćena polovica pomoćnika u nastavi iz osnovnih škola Grada Velike Gorice.

Projekt dodatne edukacije i stručne podrške koji odgovara na iskazane potrebe pomoćnika u nastavi kreiralo je Udruženje “Djeca prva”, proveden je u suradnji sa spomenutim ustanovama, a financiran iz gradskog proračuna. Za teme razvoja komunikacijskih vještina i nošenja sa stresom angažirani su stručnjaci Centra za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica i Udruženja “Djeca prva”, a za teme o specifičnim teškoćama u razvoju djece kojima pomoćnici u nastavi pružaju podršku bili su zaduženi stručnjaci Centra za odgoj i obrazovanje Velika Gorica.

Edukacija se provodi u dva modula (u trajanju od 12 sati) uz plenary predavanja o pojedinim poteškoćama (ADHD/ADD, poremećaji iz spektra autizma, intelektualne teškoće itd.). U sklopu navedene edukacije obrađuju se sljedeće teme: uloga i opis poslova pomoćnika u nastavi, stres i kako se nositi sa stresom na poslu, emocije

i upravljanje jakim emocijama. Također se obrađuju teme komunikacije – verbalna i neverbalna komunikacija, a posebna pozornost se posvećuje aktivnom slušanju. Edukacija je kombinacija teorije i iskustvenih vježbi. Na taj način pomoćnici u nastavi mogu unaprijediti znanja i vještine te ojačati svoje osobne i profesionalne kompetencije u svrhu što bolje pomoći djeci s teškoćama u razvoju koja su integrirana u redovne obrazovne programe.

Na kraju edukacije prisutni pomoćnici ocjenjuju sadržaj edukacije i način vođenja, pa ovdje navodimo neke komentare: “Sve je jako dobro posloženo i vrijeme jako brzo ide.”, “Ovi treninzi su dobra pomoć u radu i pomoći će nam da lakše radimo svoj posao i rješavamo probleme u obrazovanju djeteta. Hvala puno!”, “Dobra komunikacija, razmjena mišljenja, korisni savjeti.” Bilo je i komentara poput: “Žao mi je što mnoge od ovdje dobivenih informacija nisam imala na početku svog rada.”

U evaluacijskim upitnicima i usmenoj komunikaciji dobivali smo odgovore i prijedloge koji su ukazivali na potrebu za češćim susretima poput: “Sastajati se češće, govoriti o konkretnim primjerima.” Voditeljice edukacije bile su svjesne da je pomoćnicima potrebna dodatna podrška u radu, da je edukacija korisna, ali nije dovoljna pa je početkom 2020. godine započela s radom supervizijska grupa za pomoćnike u nastavi koja se odvija jednom mjesečno u Centru za djecu, mlade i obitelj. Grupa je namijenjena onim pomoćnicima koji imaju potrebu dodatno se usavršavati i koji smatraju da su im potrebne podrška i smjernice za rad u konkretnim slučajevima.

Kolbeov model učenja naglašava da razumijevanje mora biti emocionalno, kognitivno i iskustveno (Knapman i Morrison, 1998). U tom smislu supervizija je proces “u kojemu se susreću osobne predispozicije, emocionalne reakcije i stručna kompetentnost s jedne strane, sa zahtjevima profesionalnog djelovanja s druge strane” (Ajduković i Cajvert, 2001). Supervizor podupire i usmjerava praktičan rad supervizanta na način da omogućava proširivanje osobnih uvida i njihovo integriranje u praktično djelovanje.

Ovdje treba naglasiti da je fokus supervizije za pomoćnike u nastavi upravo na razumijevanju samoga sebe u profesionalnoj ulozi, djece i roditelja s kojima rade i surađuju te sustava u kojem djeluju. Dosadašnja iskustva supervizanta i supervizora izuzetno su pozitivna, s time da postoji i jedan izazov. Pomoćnici u nastavi/supervizanti rade s djecom koja imaju vrlo različite teškoće u razvoju, od fizioloških i tjelesnih do ponašajnih, pa ni supervizori ni supervizijska grupa nemaju dovoljno znanja o nekim specifičnim teškoćama. Kao odgovor na nedostatno znanje o tim temama, od strane supervizora

kontinuirano se potiče i usmjerava supervizante na različite oblike dodatnog osposobljavanja.

Supervizija je ključno oruđe (metoda) za prepoznavanje znanja, briga, zapažanja, ideja, uloga i doprinosa pomagača u neposrednom radu s klijentom i kao takva je pokretač profesionalnog razvoja (Knapman i Morrison, 1998). Nužna je u profesionalnom radu i razvoju svih onih koji neposredno rade s ljudima. Grupna supervizija podrazumijeva redovite susrete grupe supervizanata i supervizora radi unapređivanja njihova razumijevanja samih sebe kao stručnjaka, klijenata/korisnika s kojima rade i sustava pružanja usluga općenito, a koji si uzajamno pomažu u tom nastojanju kroz interakciju u kontekstu grupnih procesa.

Što su o superviziji rekli pomoćnici u nastavi?

ŠTO JE ZA MENE SUPERVIZIJA?
ŠTO MI ONA ZNAČI?

“Razmjena iskustava, stjecanje samopouzdanja, podrška drugih, pomoć drugima, pružanje pomoći meni, osjećaj sigurnosti, omogućava da razumijem u kojoj se situaciji drugi nalaze i pokušam im pomoći.”

“Prilika za rad na sebi i osobni rast i razvoj uz podržavajuću, stručnu i otvorenu skupinu ljudi koji ne moraju imati isto mišljenje o svemu, ali dijele zajednički cilj. Dati svima priliku da se slobodno i sigurno ‘izložimo’ u onoj mjeri u kojoj smo mislili da ne znamo ili ne možemo.”

“Supervizija u Centru za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica mjesto je i vrijeme pražnjenja svih stresova kojima smo izloženi u poslu pomoćnika u nastavi, ali i mjesto potvrđivanja te osvješćivanja da ono što radimo – radimo dobro. To je mjesto i prilika za pružanje međusobne potpore kroz koju se istovremeno punimo pozitivnom energijom i snagom za dalje. Rado dolazim jer čujem iskustva drugih te ih uspoređujem sa svojim iskustvima.”

“Razmjena iskustava. Učim kako se nositi s izazovnim situacijama kroz praktičan rad i razgovor. Omogućuje mi sredinu u kojoj mogu izraziti svoje emocije bez da me se osuđuje. Ovdje mogu biti svoja.”

“Nakon svake supervizije osjećam se bogatije, sigurnije, samostalnije. Iskustva koja iskreno iznosimo pomažu nam da kao pomoćnici u nastavi obavljamo svoj posao kvalitetnije, da bolje razumijemo naše učenike, da gradimo bolje odnose i da što manje griješimo u tom vrlo zahtjevnom poslu.”

“U superviziju sam se odlučila uključiti da bih dobila odgovore na neka pitanja na koja ne mogu sama naći odgovor, a vezana su za probleme s kojima se susrećem u radu s djetetom s teškoćama u ponašanju, intelektualnim teškoćama i teškoćama s koncentracijom.”

“Za mene supervizija znači stjecanje novih znanja i novih iskustava u opuštеноj atmosferi. Mislim da je supervizija odličan ‘projekt’ jer dopušta pomoćnicima da iznesu (slobodno) sve svoje probleme i poteškoće, a ujedno dobiju savjete i podršku od stručnih voditeljica supervizije te ostalih pomoćnika u nastavi. Jako se veselim svakoj novoj superviziji jer, osim što dobivam odgovore i stječem nova znanja, supervizija me jako opušta.”

3.2. Uloge i poslovi pomoćnika u nastavi

Neriješen status pomoćnika u nastavi utječe na njegovu poziciju u školi, na poslove koje obavlja i na uloge koje ispunjava, stoga se nerijetko postavljaju pitanja: "Tko je pomoćnik u nastavi? Je li on pomagač, pomoćni učitelj ili oboje? Što je njegov posao, koja je njegova uloga?"

Pomoćnik u nastavi je institut (prema Hrvatskoj enciklopediji, institut je skup načela i normi koje uređuju neki društveni odnos) podrške djeci s teškoćama u razvoju u procesu njihove inkluzije u odgojno-obrazovni sustav. Potreba za pomoćnicima u nastavi postoji od trenutka kada se hrvatsko društvo opredijelilo za inkluzivnu obrazovnu politiku osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Inkluzivno obrazovanje temelji se na vrijednostima jednakih mogućnosti za svu djecu bez obzira na njihove individualne potrebe i mogućnosti.

Svi koji rade u nekoj organizaciji znaju koliko je bitno imati jasnu sliku o tome koji su okviri posla kojeg obavljaju, za koje poslove su odgovorni i do kuda seže njihova odgovornost, te kakva je njihova uloga u organizacijskom obliku u kojem rade. Odgojno-obrazovne ustanove vrlo su kompleksni sustavi, pa tako u osnovnoj školi radi velik broj učitelja i nastavnika, zatim stručni suradnici, administrativno i tehničko osoblje te na kraju ravnatelj, čija je osnovna funkcija rukovođenje zaposlenicima i ustanovom. U školu idu djeca različite dobi sa svojim individualnim potrebama i teškoćama. Djeca donose vrijednosti i stavove svojih roditelja i obitelji koji utječu na njihovo ponašanje, a nerijetko i na obrazovna postignuća. Roditelji i skrbnici dužni su u najboljem interesu djeteta surađivati sa školom, a suradnja roditelja pod utjecajem je njihovih očekivanja, interesa, nada i konteksta u kojem žive. U tako kompleksnom sistemu jasna podjela posla, odgovornosti i uloga vrlo je važna za sve uključene, pa tako i za pomoćnike u nastavi.

Opis posla obično sadrži svrhu određenog radnog mjesta kojom se naznačuje doprinos radnog mjesta većoj cjelini, popis poslova i radnih zadataka koje osoba treba obavljati te odgovornosti i razinu kompleksnosti radnog mjesta. Uloga zaposlenika u organizaciji počiva na očekivanim ponašanjima od strane poslodavca, a koja su u vezi s organizacijom i njezinim vrijednostima, pisanim i nepisanim normama ponašanja te položajem u organizacijskoj hijerarhiji i opisom posla radnog mjesta. Uloge u organizaciji razvijaju se i mijenjaju u skladu s razvojem i promjenama u organizaciji, međutim, da bi određena uloga, pa tako i pojedinac koji je nosi mogao biti odgovoran, treba mu biti jasno što se od njega očekuje i do kuda seže njegova odgovornost. Određena uloga u organizaciji donosi sa sobom i određeni status, što utječe na položaj i moć u organizaciji.

Dok opisi poslova najčešće postoje u pisanoj formi, uloge u organizaciji i timovima mogu imati i neformalni karakter. U školi zaposlenici koji često surađuju, a naročito ako surađuju u timovima, uglavnom znaju tko je dobar u kojoj ulozi. To znanje generira se iz iskustva zajedničkog djelovanja i rješavanja zajedničkih zadataka i problema.

M. Belbin je 1981. godine definirao uloge u timu te ih opisao kao "tendenciju da se ponašamo, doprinosimo i surađujemo s drugima na određeni način". Belbinov koncept dijeli uloge u tri podgrupe: uloge koje su u timu orijentirane na akciju, uloge koje su orijentirane na ljude i uloge koje su orijentirane na misli.

Uloga oblikovatelja je uloga usmjerena na akciju. Osoba koja je jaka u ovoj ulozi potiče rad članova tima, inicira, djeluje i nudi rješenja. Provoditelj je dobar u organizaciji posla, discipliniran je i sistematičan u razrađivanju planova i aktivnosti. Na dovršitelja aktivnosti možemo se osloniti u točnom završavanju obaveza. Uloge koje su usmjerene na ljude uključuju koordinatora, timskog radnika i istraživača. Koordinatori koordiniraju i usklađuju članove tima i dobri su slušači. Timski radnici čuvaju duh tima, podržavaju ostale članove, ublažavaju sukobe i često su fleksibilni u radu. Istraživači su entuzijasti, aktivni u pronalaženju i širenju novih ideja. Uloge koje su orijentirane na misli su kreativac, procjenitelj i specijalist. Kreativac je jak u poticanju i pronalaženju novih rješenja za probleme, vrlo je kreativan zbog čega je sklon ignoriranju postojećih pravila i ograničenja. Procjenitelj se bavi procjenama ideja, analizama i ima sposobnost strateškog promišljanja. Specijalist ima rijetka znanja i vještine te sklonost posvećenosti svojoj grani ekspertize.

Osoba se može osjećati bolje i kompetentnije u određenoj ulozi, ali isto tako može razviti i više uloga. Za timski rad važne su sve uloge i što ih više ima resursi tima su veći. Za velike sustave kao što je škola pravo je umijeće uskladiti opise poslova koji definiraju formalne uloge s onim neformalnim, kako ih je opisao Belbin, međutim, briga o usklađivanju formalnih i neformalnih uloga vodi boljoj suradnji i boljem obavljanju poslova.

Pomoćnici u nastavi dio su osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja nešto više od deset godina. Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika u nastavi su podijeljeni u skupine:

- a. Potpora u komunikaciji i socijalnoj uključenosti
- b. Potpora u kretanju
- c. Potpora pri uzimanju hrane i pića

- d. Potpora u obavljanju higijenskih potreba (samo u slučaju nepostojanja adekvatne medicinske/njegovateljske pomoći za obavljanje tih potreba)
- e. Potpora u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka
- f. Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu, što podrazumijeva razmjenu informacija potrebnu za praćenje i unapređivanje rada s učenikom.

Poslovi pomoćnika u nastavi detaljnije su nabrojani unutar navedenih skupina, a u ovom Priručniku posebno su opisani u poglavljima 6–13: “O posebnostima rada pomoćnika u nastavi u odnosu na učenika koji ima teškoće u razvoju”.

Iako danas postoji Pravilnik o pomoćnicima u nastavi koji definira područje njihovog rada i poslove koje obavljaju, u praksi postoji čitav niz izazova zbog kojih i učiteljima i pomoćnicima u nastavi i dalje nije u potpunosti jasno što je odgovornost pomoćnika u nastavi. Praksa također ukazuje na opsežnost i vrijednost njihovih neformalnih uloga.

U praksi pomoćnici u nastavi imaju puno uloga. Oni su pomagači djetetu s teškoćama u razvoju, pomagači drugoj djeci u razredu, pomoćnici u izvođenju nastave i održavanju radne atmosfere učitelju ili nastavniku, podrška roditeljima djece s teškoćama u razvoju, suradnici stručne službe, kolege članovima razrednih vijeća i ravnateljima, ponekad “drugi roditelj” djetetu s teškoćama u razvoju, ponekad jedini prijatelj djetetu s teškoćama u razvoju, ponekad oni koji su tu negdje u školi, ali nisu punopravni kolege i dio radne zajednice.

Nejasnoće oko uloge i statusa pomoćnika u nastavi vidljive su i iz toga kako ih djeca zovu – druga učiteljica, učitelj, teta, asistent, pomoćnik ili samo imenom.

Kao pomagači djeci, pomoćnici u nastavi imaju značajan odgojni utjecaj u razredu, a odgoj djeteta počiva na odnosu s djetetom. Odnos je prostor u kojem utječemo jedni na druge, kopiramo modele ponašanja, brinemo jedni za druge, usklađujemo se jedni s drugima, radimo i stvaramo zajedno. Dobri odnosi počivaju na osobnoj odgovornosti pomoćnika u nastavi i odgovornosti djeteta s obzirom na njegovu razvojnu dob i razvojne mogućnosti. Osobna odgovornost je “ona vrsta odgovornosti koju imamo za svoj vlastiti život – za naše tjelesno, psihičko, mentalno i duhovno zdravlje” (Juul, 1996). Uključuje svijest o tome da prepoznamo što želimo/ne želimo, što nam treba/ne treba, što možemo/ne možemo, što osjećamo i mislimo i da smo u stanju riječima i ponašanjem zastupati sami

sebe u odnosima s drugima. Pomoćnici u nastavi svoju osobnu odgovornost usklađuju sa zadacima i ulogom koju imaju, pri čemu uloga i posao koji obavljaju daju okvir u kojem djeluju i razvijaju odnos s djetetom, učiteljima i roditeljima.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, u opisu poslova pomoćnika se, između ostalih, navodi “poticanje učenika na suradnju s ostalim učenicima” te “davanje potpore u socijalizaciji uz interakciju s drugim učenicima”. Dakle, uloga pomoćnika je da pomogne djetetu s teškoćama u razvoju u uspostavljanju i održavanju odnosa, da nauči surađivati i rješavati probleme, da se izbori za sebe i bude asertivno. Kod asertivnog ponašanja izričemo svoj stav, borimo se za sebe i postavljamo granice, ali pritom ne ugrožavamo druge. Ukoliko drugima “upadamo” u prostor, vrijeđamo ih, napadamo, to je agresivno ponašanje. Suprotno od agresivnog ponašanja je povlačenje – kada se ne izlažemo i ne borimo za sebe, izbjegavamo reći svoj stav i pristajemo na ono što drugi traže od nas bez obzira što nam to ne odgovara. Kako bismo naučili djecu i mlade kako da brinu o sebi, najbolji način je da se mi odrasli tako ponašamo, da im budemo dobri modeli i da nismo bespomoćni. Odličan primjer asertivnog ponašanja nam je pružila jedna pomoćnica u nastavi koja je rekla: “Ja sam uporna kada se treba izboriti za Jana⁷. Vidim da me profesor na hodniku ponekad izbjegava kada nije napravio plan za učenika, a dogovorili smo se, ali ja mu mahnem i tako ga podsjetim na ono što je obećao, ne dam se smesti.” Uz ovakvog pomoćnika i dijete osvještava da je važno, da se vrijedi zalagati za njega, da mu pomoćnik u nastavi daje različitu vrstu podrške, da se isplati biti uporan i dosljedan, te da je važno poštovati dogovor.

Kao što je već uočeno i naglašeno, nije posve jasno definirano što sve treba raditi pomoćnik u nastavi. Jedan je pomoćnik rekao kako je, između ostalog, njihov posao “štititi dijete s teškoćama od druge djece jer su ga neka djeca iskorištavala”. Pomoćnik je stao u obranu djeteta pa je takvo ponašanje stalo. Neka djeca s teškoćama nisu prihvaćena od strane druge djece, a neka su i žrtve međuvršnjačkog nasilja. Jedno od obilježja vršnjačkog nasilja je da postoji namjera da se nekoga povrijedi, da mu se nanese šteta, bilo tjelesno bilo emocionalno, ili da ga se isključi iz društva. Važna karakteristika vršnjačkog nasilja je neravnopravnost moći u odnosu između žrtve i počinitelja nasilja, pa je dijete koje je snažno, zdravo, sigurno u sebe moćnije u odnosu na dijete koje je na bilo koji način slabo i drugačije. U tu skupinu, između ostalih, spadaju i djeca s teškoćama. Ona se često ne mogu obraniti i lako se dogodi da postanu žrtve međuvršnjačkog nasilja. Pomoćnici u nastavi često služe kao obrana takve djece, ali i kao model drugoj djeci. Oni svojim primjerom pokazuju učenicima kako se treba ponašati. Prema Brezinščak, Španić i Buljan Flander (2018) vršnjačko

⁷ Sva imena koja se navode u ovom Priručniku su promijenjena.

nasilje može biti tjelesno (nanošenje boli, ozljeđivanje djeteta, ali i oštećivanje žrtvine imovine), verbalno nasilje (ismijavanje, zastrašivanje, nazivanje pogrđnim imenima i sl.), socijalno nasilje (usmjerenost na narušavanje odnosa koje dijete ostvari s drugim učenicima – pa se dijete nastoji isključiti, ili se potiču druga djeca da ga odbace, ili ga se isključuje iz grupnih aktivnosti, ili se šire tračevi o djetetu i sl.) i seksualno nasilje (neželjeni tjelesni dodiri, neželjene seksualne aktivnosti, verbalna ponašanja koja su neželjena, a koja se odnose na seksualnost i izazivaju nelagodu kod žrtve). Djeca s teškoćama često su izložena i ekonomskom nasilju (npr. krađi, iznuđivanju novca), a to su nam spominjali i pomoćnici u nastavi.

Svjedoci smo da nasilja nad djecom ima, ali je zadatak svih odraslih reagirati kada ga uoče, sprječavati ga i svojim ponašanjem biti model djeci. Jedan roditelj nam se povjerio da ciljano ne organizira rođendan za svoje dijete (koje ima određene poteškoće) jer se boji da mu nitko ne bi došao na proslavu. A to se zaista i događalo. S druge strane, neki roditelji djece s teškoćama rekli su kako druga djeca rado zovu njihovo dijete na rođendane i rado mu dolaze.

Jedan od poslova pomoćnika u nastavi je suradnja s radnicima škole i vršnjacima učenika kojem osiguravaju podršku, međutim, pomoćnik u nastavi u praksi često surađuje i s roditeljima, čime potiče i razvija suradnju škole i roditelja. Pomoćnik u nastavi ponekad potiče nastavnike na prilagodbu obrazovnih sadržaja potrebama učenika te koordinira i organizira provjere znanja učenika. Svakodnevno brine da učenik dovrši svoje obaveze i često je u tome kreativan. U odnosu djeteta s teškoćama u razvoju s vršnjacima pomoćnik u nastavi inicira kontakte, posreduje i ublažava sukobe, a ponekad i strateški promišlja kako poboljšati i ojačati te odnose. Katkad pomoćnik u nastavi osigurava podršku učiteljima i nastavnicima u prijenosu znanja i ostaloj djeci u razredu, a sudjeluje i u održavanju discipline razreda. Pomoćnik u nastavi kroz odnos i brigu o djetetu s teškoćama u razvoju postaje specijalist za njegove potrebe u školi, a surađujući s roditeljima širi svoje uvide i na obitelj.

Samo iz ovih prikaza vidljivo je koliko se formalne i neformalne uloge pomoćnika u nastavi isprepliću, a ponekad neformalne prelaze granice formalnog opisa posla.

Bez obzira na razlike u očekivanjima svi prepoznaju veliku odgojnu vrijednost pomoćnika u nastavi, ne samo u odnosu na dijete s teškoćama u razvoju, već i u odnosu na ostala djecu u razredu. Roditelji djece s teškoćama navode kako je vrlo važno da pomoćnik u nastavi “klikne” s djetetom, a za njihov odnos je posebno važno da jedan te isti pomoćnik u nastavi prati njihovo dijete više godina, a ne

da se stalno mijenjaju. Također naglašavaju vrijednost pomoćnika u nastavi u odgoju i kod postavljanja granica djetetu, a neki roditelji izjavljuju da njihova djeca pomoćnika u nastavi doživljavaju kao drugog roditelja.

Kada govore o djetetu s kojim rade, pomoćnici u nastavi često govore o “svom” djetetu. Ova posvojna zamjenica oslikava predanost i emocionalnu povezanost s djetetom i težnju da djetetu osiguraju najbolju moguću brigu i podršku. Iako je emocionalna povezanost nužna za rad svih pomagačkih poslova, isto tako može biti i rizik od prevelikih i nerealnih očekivanja. Kad nam je jako stalo da “naše” dijete bude uspješno u npr. Matematici, a ono to ne može zbog bolesti ili neke razvojne teškoće, onda sva nastojanja da postignemo naše očekivanje po svoj prilici neće dovesti do boljeg akademskog ishoda za dijete. Preveliki pritisak na dijete i nespremnost da vidimo koje su njegove realne mogućnosti mogu se nepovoljno odraziti na odnos s djetetom.

Nije jednostavno održavati ravnotežu između osobnih očekivanja i realnih mogućnosti djeteta. Svi roditelji imaju prirodnu potrebu da im djeca budu uspješna, zadovoljna te da rastu i da se razvijaju. Roditelji djece s teškoćama u razvoju ponekad imaju veliki problem prihvatiti realnost da njihovo dijete neće moći sve ono što mogu ostala djeca koja se uredno razvijaju. Kad dijete krene u školu ti se roditelji svakodnevno suočavaju s činjenicom da je njihovo dijete drugačije. U odnosu s roditeljima pomoćnik u nastavi često ima ulogu zagovarača mogućnosti djeteta s kojim radi. Situacija se još više komplicira jer pomoćnici u nastavi često nemaju stručna znanja i iskustvo za suradnju s roditeljima koji su u otporu prema prihvaćanju stanja svog djeteta. U takvim slučajevima od izuzetne je važnosti dobra komunikacija sa stručnom službom i učiteljima koji kroz svoje stručne kompetencije i formalnu ulogu mogu podržati pomoćnika u nastavi. Isto tako važno je roditelje uputiti stručnjacima u ustanove ili udruge u lokalnoj zajednici koji im mogu pružiti podršku (npr. Centar za odgoj i obrazovanje Velika Gorica, Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica).

Već u prvoj godini projekta u Velikoj Gorici (2014. g.), pomoćnici u nastavi ne govore samo o plemenitosti njihova posla, već i o prilici za učenjem te o odnosima koje su izgradili s djecom, roditeljima, učiteljima. Učitelji i nastavnici, svi redom, ističu poboljšanje u postignućima učenika s teškoćama, ali i podizanje kvalitete rada koja se odnosi na cijeli razred. U razmišljanjima roditelja prepoznaju se olakšanje i zahvalnost zbog mogućnosti da se njihova djeca školuju sa svojim vršnjacima iz susjedstva te sreća zbog prepoznatog napretka. U njihovim izjavama nazire se i zabrinutost jer nisu sasvim sigurni hoće li njihova djeca do kraja školovanja imati pomoć koja im je potrebna.

Praksa i rezultati fokus grupa s pomoćnicima u nastavi pokazali su da većina pomoćnika u nastavi smatra kako je njihova uloga vrlo važna, međutim, oni također ocjenjuju da je njihov status nedovoljno priznat. Spominju i različita iskustva vezana uz organizaciju rada i status unutar same škole. Tako postoje primjeri škola u kojima se pomoćnici u nastavi osjećaju prihvaćenim i ravnopravnim članovima radne zajednice, imaju podršku, dobro surađuju s učiteljima te ih se uključuje u planiranje podrške djetetu s teškoćama u razvoju. S druge strane, postoje i škole u kojima se pomoćnicima u nastavi onemogućava boravak u zbornici, a priprema djeteta s teškoćama u razvoju i ostale djece u razredu za uključivanje pomoćnika u nastavi ponekad izostaje. Istovremeno neki učitelji i nastavnici očekuju da pomoćnici u nastavi preuzmu aktivnu ulogu u izradi nastavnih cjelina.

Nije jednostavno izići ususret različitim očekivanjima i radnim praksama, a s obzirom na društveni i radni status pomoćnika u nastavi, posebno je izazovno postaviti granice tim visokim očekivanjima.

U pogledu razumijevanja trenutnog položaja pomoćnika u nastavi u školi, može se zaključiti da je pozitivan utjecaj pomoćnika u nastavi prepoznat iz različitih perspektiva – i dječje i odrasle, no njihove uloge, poslovi i status još uvijek nisu formalno postavljeni i razlikuju se u školama i zajednicama.

UČENIK I NJEGOVA POMOĆNICA U NASTAVI:

”

“Nisam bio baš najbolji. Jako brzo planem, nisam najbolji u smirenju.”

“Očito je da može puno, ali treba mu moja podrška.”
“Voljela bih ga ispratiti do kraja osnovnog školovanja.”

POMOĆNICA U NASTAVI:

”

“Drugačija je narav ovoga posla ... i prijateljstvo i ljubav i emocije...”

“Drugačije je kad si s nekim u odnosu, ovdje je dijete u pitanju.”

MAJKA

“Ovo je jedan od najboljih poteza odgojno-obrazovnog sustava.”

“Neprocjenjivo važan projekt za našu djecu.”

”

POMOĆNIK U NASTAVI:

“Nastojim mu biti i učitelj i roditelj i prijatelj.”

”

3.3. Što o pomoćnicima u nastavi misle djeca?

Djeca s teškoćama u razvoju uključena su u redovito školovanje. Pohađaju razrede u kojima je većina učenika prosječna po svojim sposobnostima i ponašanju te učenici s teškoćama u razvoju, kao i daroviti učenici, po nekim obilježjima odstupaju od prosjeka. Važno pitanje koje se postavlja svaki put kad netko odstupa od prosjeka je pitanje prihvaćenosti. Možemo govoriti o dva aspekta prihvaćenosti djece s teškoćama u školi: osjećaju li se djeca s teškoćama prihvaćeno i kako ih njihovi vršnjaci bez teškoća doživljavaju. Djeca s teškoćama u razvoju imaju sličan stav prema školi kao i djeca bez teškoća: i jedni i drugi naveli su u fokus grupama da se vole družiti s prijateljima, neki učitelji su im dragi, neki nisu itd. Navode osjećaj pripadnosti razredu i zbog toga vole ići u školu. S druge strane, kada se učenike bez teškoća pita o odnosu s djecom s teškoćama u razvoju koja su u njihovoj okolini, oni najčešće navode odgovore poput: “Trebamo im pomoći što više možemo.”, “Ne smijemo ih isključivati iz nekih stvari.”, “Branimo ga od zločestih dečki koji ga znaju zadirkivati.” Njihovi odgovori podsjećaju na izjave starije sestre ili brata koji se treba brinuti o mlađoj sestri ili bratu, zaštititi ga, biti zreliji, imati razumijevanja za njega i uključiti ga u svoje aktivnosti. Navode da se neki učenici s teškoćama nisu u početku dobro uklopili, ne shvaćaju pravila igre ili socijalne odnose pa ulaze u sukobe i neprimjereno reaguju. “Igrali smo se skrivača, vidjela sam ga pa se ljutio i nije razumio da je to samo igra.” Kad se među djecom dogodi sukob u kojem se ona ne znaju nositi s vlastitom frustracijom, važno je pomoći im i smiriti tenziju između pojedinih učenika i usmjeriti ih na rješavanje sukoba bez agresije. To se može učiniti tako da im se pomogne izraziti svoje osjećaje i potrebe na

primjeren način, da ih se sluša, da im se objasne događaji i da ih se potakne na suradnju i toleranciju. Ovu ulogu pomiritelja često imaju učitelj, stručni suradnik, roditelj, a u razredima s pomoćnikom u nastavi upravo je pomoćnik ta osoba koja može pomoći u trenutku kad se dogodi situacija s kojom se dijete s teškoćama ne zna nositi. Kada ne razumiju tuđe ponašanje, druga djeca mogu izbjegavati ili isključivati učenika koji je drugačiji i koji neprimjereno reagira. Stoga u svakodnevnom radu u školi veliku ulogu u prihvaćanju učenika s teškoćama imaju učitelj i pomoćnik u nastavi.

Pomoćnici u nastavi s lakoćom se mogu sjetiti brojnih primjera situacija u kojima su poticali toleranciju i socijalnu uključenost u razredu. Primjer pomoćnice učenika s više vrsta teškoća: "Učenici iz razreda često od mene traže objašnjenje Kruninog ponašanja. Jučer, za vrijeme odmora, prišlo mi je dvoje učenika iz razreda pitajući zašto Kruno mora stalno nešto ispitivati i stalno dizati ruke za vrijeme sata. Objasnila sam im kako Kruno ima određene poteškoće zbog kojih sam ja s njim, kako si sam ne može pomoći niti može kontrolirati određene situacije. Nakon toga su drugi učenici za njega imali više razumijevanja." Djeca o učeniku s problemima u ponašanju primjećuju: "Prije je rezao lokote i osvećivao se, kad je došao asistent više to ne radi."

Kada djeca u razredu ne prihvaćaju pojedinog učenika, npr. zato što je anksiozniji, povučeniji, ima neobične reakcije, privlači pažnju na neprimjeren način ili zato što je na bilo koji drugi način drugačiji, bitno je reagirati i razgovarati s djecom. Potrebno je prepoznati što se događa i nastojati da druga djeca probaju razumjeti i uvažiti dijete koje je drugačije. Budući da ponašanje djece s teškoćama često može odstupati od ponašanja većine, potrebno je uložiti više truda u razvoj tolerancije i međusobnog prihvaćanja. Na ovakav način razvijamo empatiju kod druge djece u razredu prema djeci koja intelektualno, fizički ili socijalno odstupaju od prosjeka. Kod učenika s teškoćama koji ima pomoćnika koji mu pomaže u socijalnoj uključenosti (objašnjava pravila igre, pomaže mu nositi se s frustracijom i slično) ili školskim zadacima nastoji se intenzivnom podrškom omogućiti optimalne uvjete za stjecanje samostalnosti i kompetencija za prilagodbu široj zajednici. Kad se djeci bez teškoća postavi pitanje: "Imate li neka pitanja koja vam je neugodno postaviti, a rado biste znali o učeniku s teškoćama koji je u vašem razredu?", djeca su odgovorila: "Da, zanima me kako inače živi...", "Zanima me što se radi na PSP⁸-u gdje on ide. Vjerojatno piše zadaću.", "Zanima me kako se dobiju te poteškoće."

Ona primjećuju da je učenik s teškoćama drugačiji u nekim aspektima, ali pokazuju i interes da ga bolje upoznaju. Bilo bi im drago da više razgovaraju, smatraju da bi im pomoglo da bolje shvate.

Djeca pokazuju interes prema različitostima učenika s teškoćama i želju da ih bolje upoznaju i razumiju, a njihovom razumijevanju i prihvaćanju pridonosi kada se s njima razgovara o toj temi i kada im se objasni sve što ih zanima.

Još u prvoj godini provedbe projekta (2014. g.) pitali smo djecu što misle o pomoćnicima u nastavi. Već tada su djeca prepoznala njihovu važnu ulogu i iskazivala želju da i u njihov razred dođe pomoćnik u nastavi. Svoja razmišljanja izrekla su djeca s teškoćama, kao i djeca koja s njima dijele klupe u razredu. Djeca koja imaju pomoćnike govore da ih vole, da im pomažu, da ih potiču i da im je s pomoćnicima puno bolje nego prije dok ih nisu imali.

"Volim ga jer mi pomaže.", "Uvijek pomogne lijepom riječi –'ti to možeš!'"

"Sada mi je puno lakše i ljepše u školi. Bez njega bi mi bilo jako teško."

"Lakše mi je nego u 1. razredu. Moji vršnjaci me poštuju."

"Ja mislim da je ona najbolja pomoćnica na svijetu."

Djeca u razredu primjećuju odnos koji njihovi prijatelji imaju s pomoćnikom, ona zovu pomoćnika "našim" pomoćnikom, uočavaju i prepoznaju značenje uloge pomoćnika u nastavi u njihovom razredu.

"NAŠ pomoćnik u nastavi je Marko.

Pomoćnik je poučan, pametan, šaljiv, druželjubiv, uredan, opremljen, visok, brižan, zaljubljen..."

"One su uvijek zajedno i jako, jako, jako se vole."

"Mišljenja sam da je ta ideja s pomoćnicima zapravo jedna jako dobra stvar. U našim godinama kada mislimo da su svi protiv nas, dobivamo mladu osobu koja nam daje primjer i koja nam pomaže.

Mislim da pomoćnici u nastavi trebaju biti u svim razredima."

⁸ Prema Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/2015), program produženog stručnog postupka ubraja se u dodatne odgojno-obrazovne i rehabilitacijske programe s djecom osnovnoškolske dobi koja manifestiraju poremećaje u ponašanju.

U fokus grupama koje su provedene u lipnju 2020. godine razgovarali smo s učenicima s teškoćama koji imaju pomoćnika u nastavi i učenicima bez teškoća u čijem razredu radi pomoćnik u nastavi i pitali ih kakvo je njihovo mišljenje o pomoćnicima u nastavi. Sva djeca u razredu osjećaju prisustvo pomoćnika i to opisuju vrlo otvoreno: "Asistent je osoba koja pomaže djeci s teškoćama u razvoju, pomaže i nama. Ako nema učiteljice, pitam tu učiteljicu koji je zadatak.", "Danas me obranila od jednog dečka s kojim sjedim i rekla da mi prestane to govorit.", "Pomoćnik je dobar prema svima, svi ga jako volimo, zabavlja nas." Djeca su i kritična prema pomoćnicima koji nisu zainteresirani za djecu i ne obavljaju posao kako bi trebali: "Neke asistentice nisu bile drage, nisu pričale s nama.", "Neki moji asistenti su pod satom samo buljili u mobitel, većina asistenata je pomagala i razredu, pod odmorom su nešto pričali s nama, draži su mi jer su mi posvećivali više pažnje." Pomoćnik, premda je tu prvenstveno radi djeteta s teškoćama, ima velik utjecaj na razrednu dinamiku. Kako bi pružio potrebnu podršku učeniku s teškoćama, mora uspostaviti odnos i s drugim učenicima u razredu. Učenici u razredu odmah prepoznaju pomoćnika koji uspostavlja odnos s cijelim razredom, koji je motiviran pomoći djetetu s teškoćama i vrlo jasno definiraju tko je dobar pomoćnik, a tko ne. Djeca vrlo jasno primjećuju tko je motiviran pružiti podršku, a tko nije.

Jedan dječak promijenio je tijekom godine pomoćnika u nastavi, a djeca u razredu primijetila su razliku u pristupu i načinu rada. "Vidi se razlika između dobrog i lošeg asistenta. Loš asistent mu je rekao kad nešto nije htio raditi: 'Dobro, napraviti ćeš to na PSP-u.' Dobar asistent mu je rekao: 'Gledaj, ako sad to ispraviš, dobit ćeš dobru ocjenu i nećeš morati na PSP.' Sad on napravi puno više na nastavi."

RAZGOVOR DVA DJEČAKA O POMOĆNIKU U NASTAVI:

Nino: "Kako se slažete ti i asistentica?"

Dario: "Normalno. Ne slažemo se baš. Pod odmorima ne mogu otići nigdje da joj se ne javim na milimetar."

Nino: "Pa to je bodyguard, a ne asistentica."

Dario: "Ne smijem nigdje otići bez nje, ko sjena moja, možda još i gore."

Nino: "A što je dobro kod te asistentice?"

Dario: "Pomaže cijelom razredu skoro."

Nino: "Zašto ti je za petama?"

Dario: "Jer se boji da me netko ne opali."

Dječaku iz ovog razgovora nije bilo drago što je pomoćnica stalno prisutna, ali je bio svjestan da često ulazi u sukobe s drugim učenicima i da je ona tu kako bi spriječila sukob.

Primjećuje se i zbunjenost učenika u odnosu na prisustvo pomoćnika u nastavi pa se pitaju tko je ta nova osoba u razredu, je li jedna od nas (dio razreda) budući da je stalno s nama ("pod svakim odmorom i sjedi s nama u klupi") ili je dio osoblja škole. Učenica bez teškoća navodi: "Kad sam vidjela pomoćnicu prvo sam mislila da će biti zločesta, ali sam vidjela da je draga pa sam ja htjela sjesti s njom. Došla sam doma i pitala mamu tko je asistent." Zbunjenost je vidljiva i kod oslovljavanja pomoćnika, a povezana je s definiranjem tko je ta nova osoba u razredu, odnosno tko je pomoćnik u razredu. Kako je već navedeno, i djeca ističu da nisu sigurna kako oslovljavati pomoćnika, pa ga neki zovu imenom, drugi ga zovu pomoćna učiteljica, učitelj, teta, striček, "naš asistent". S druge strane, uloga učitelja ili stručnog suradnika je jako dobro definirana i učenici mu se nikad neće obratiti imenom. U nekim slučajevima kad pomoćnik nema dovoljnu podršku i uvažavanje od strane učitelja, a sam pomoćnik nije siguran u svoju poziciju u školi, djeca to primijete pa ne uvažavaju autoritet pomoćnika smatrajući ga jednim od njih, a ne odraslom osobom koja je djelatnik škole. Za uspostavljanje potrebnog autoriteta pomoćnika prema djetetu s teškoćama jako je bitan odnos učitelj-učenik, učitelj-pomoćnik i pomoćnik-roditelj. Učiteljica razredne nastave učenika s intelektualnim i emocionalnim teškoćama navodi: "Prvo je bitan odnos učitelj-učenik. Učitelj treba biti autoritet djetetu, ne autoritet koji će ga samo pritiskati, već koji ga razumije, poštuje, zna kada ga pritisnuti, a kada pustiti. Iz tog odnosa učitelj-učenik proizlazi odnos učenik-pomoćnik. Kad pomoćnik gleda što to učitelj radi da uspijeva kod djeteta, pomoćnik uči iz odnosa učenik-učitelj, ali i učitelj uči iz odnosa učenik-pomoćnik. Pomoćniku je bitan dobar odnos s roditeljima od kojih će dobiti povratnu informaciju kako dijete reagira na njega i njegove postupke. Djetetu s emocionalnim teškoćama često je autoritet njegov učitelj, a pomoćnik se nadovezuje na uspostavljeni autoritet učitelja ili vlastiti autoritet."

Djeca imaju prijedloge za poboljšanje situacije u odnosu na informiranost o pomoćnicima u nastavi. Djeca s teškoćama imaju potrebu za više samostalnosti pa predlažu da ponekad ne sjede u klupi s pomoćnikom, već s nekim drugim: "Da na likovnom ili satu razrednika mogu sjesti s nekim drugim, a ne s asistentom, pod uvjetom da se ne glupiramo." Djeca bez teškoća žele više razgovarati i shvatiti kakve teškoće učenici s teškoćama imaju, zašto ih imaju te žele da ih se bolje informira i pripremi na dolazak pomoćnika u razred.

Može se zaključiti da djeca razumiju koliko je važan pomoćnik u nastavi, no nedostaju im jasne informacije o njihovim vršnjacima s teškoćama u razvoju, kao i o ulozi pomoćnika u nastavi. Djeca vrlo dobro razlikuju pomoćnike u nastavi koji se trude i dobro rade svoj posao od onih kojima ni djeca ni njihov posao nisu bitni. Stječe se dojam da djeca vole kada u razredu imaju pomoćnika u nastavi, da ga doživljaju "razrednim" pomoćnikom i slobodno mu se obraćaju. Njihovi prijedlozi za poboljšanje i unaprjeđenje situacije u razredu imaju vrlo zrelo utemeljenje: učenici s jedne strane traže više informacija o djeci s teškoćama, a učenici s teškoćama u razvoju traže više samostalnosti.

Osvrt učenika

OKO ČEGA MI ASISTENT POMAŽE...

Pomoćnik u nastavi mi pomaže u više stvari:

1. Kada nešto ne razumijem na satu ili na testu pojasni mi i odmah mi je lakše.
2. Kada imamo za pročitati neki dugačak tekst ili nam profesorica da listić za ponavljanje pročita mi tekst i pitanja pa mi ga je lakše i brže riješiti.
3. Kada ne stignem prepisati sve u bilježnicu pomogne mi tako što mi diktira pa stignem točno prepisati.
4. Kada mi nešto ne ide podržava me da to napravim i na kraju ispadne odlično.
5. Prije testa ili ispitivanja me ispita i onda imam manju tremu pa mi je puno lakše.
6. Zapisuje mi u malu bilježnicu obaveze (domaće zadaće i sve što trebam donijeti) pa kad dođem kući to pogledam i napravim.
7. Kada stignemo napravimo dio domaće zadaće u školi da imam više vremena za učenje.
8. Kada radim zadaće ili nisam siguran u neke obaveze mogu poslati poruku asistentici.
9. Kada imam neki problem s nekim učenikom tada mi pomogne da sve bude u redu, da se ne svađamo i da ne bude većih problema.
10. Pomaže mi oko praktičnih radova (likovni, tehnički) ako nešto ne mogu sam napraviti.

Marcel Jurčević, 6.d.

2. DIO

Komunikacija i odnosi

4.

Sanda Puljiz Vidović,
Kristina Vujnović

Iris Štern, 4.a, OŠ Jurja Habelića, Pomoćnica u nastavi

4.1. Komunikacija kao temelj odnosa

4.1.1. OSNOVE KOMUNIKACIJE

U provedbi nastavnog procesa uvijek je riječ o odnosu između više ljudi s kojima pomoćnik u nastavi komunicira. Tu je dijete s teškoćama u razvoju, njegovi roditelji, učitelji. Tu su i svi učenici u razredu (i u školi), njihovi roditelji, stručni suradnici škole, administrativno i tehničko osoblje, ravnatelj, ostali pomoćnici u nastavi koji rade u toj školi.

Za učinkovitost i uspješnost u poslu potrebna je učinkovita i uspješna komunikacija. Poslodavci smatraju da je komunikacija važnija od svih drugih faktora koji utječu na uspjeh u poslu, uključujući radno iskustvo, znanje, dob, spol i sl. (Miljković i Rijavec, 2002). Mnogi problemi proizlaze iz loše i nejasne komunikacije. Poznata obiteljska terapeutkinja Virginija Satir navodi da je "komunikacija najznačajniji pojedinačni faktor koji utječe na čovjekovo zdravlje i njegove veze s drugima" (Subotić, 1996a).

Zašto mi komuniciramo? Između ostalog, komunikacija s drugim ljudima osnovna je socijalna potreba. Jedna od najtežih kazni je ekskomunikacija iz društva, kada ne možemo komunicirati s drugim ljudima. Čovjek je društveno biće, a usamljenost je štetna za naše fizičko i psihičko zdravlje. Nama naprosto trebaju drugi ljudi. U današnjem vremenu *online* sastanaka, samoizolacije i smanjenih socijalnih kontakata jasnije vidimo koliko nam nedostaje komunikacija uživo. Ljudi se češće žale na osjećaj usamljenosti, tjeskobe, depresiju, i to ne samo zbog straha da će se zaraziti koronavirusom, nego je to često baš zato što nam trebaju drugi ljudi. Jedna od temeljnih psiholoških potreba je ona za pripadanjem i povezanosti. Nastavnici nam često govore da je nastava na daljinu

(online nastava) nužno zlo i da škola ne služi samo za obrazovanje. Učenici u školi usvajaju znanja, ali se i druže, socijaliziraju, usvajaju socijalno-emocionalne vještine, doživljavaju frustracije i uče kako se nositi s njima. Drugim riječima, pripremaju se za život.

Komunikacija nam služi i da bismo znali tko smo jer nam drugi zrcale naše postupke, naše vrijednosti, našu osobnost. Bez drugih ljudi bili bismo u zrakopraznom prostoru, ne bismo mogli uvidjeti tko smo i ne bismo znali kakav utjecaj imamo na druge ljude ni kakav je naš radni učinak.

Zahvaljujući komunikaciji dobivamo informacije o našem učinku, pa tako roditelji djeteta s teškoćama u razvoju daju pomoćniku u nastavi povratnu informaciju da dijete veselije ide u školu. Dobivamo informaciju o tome kakav utjecaj imamo na druge ljude, na primjer učiteljica kaže da otkada ima pomoćnika u nastavi lakše i jednostavnije organizira nastavu. Isto tako, zahvaljujući komunikaciji smanjuju se nejasnoće i nesigurnosti. Dijete s teškoćama u razvoju pita svog pomoćnika u nastavi ako mu nešto nije jasno od gradiva ili se pomoćnik u nastavi informira kod stručnog suradnika o školskim pravilima.

Zamislite osobu za koju smatrate da je dobar komunikator i da dobro upravlja razredom. Kako se ta osoba ponaša? Kakve poruke šalje? Po kojim je sve osobinama ona dobar komunikator? Bilo bi dobro da zamislite osobu iz svog života, a ne nekog koga vidite na TV-u.

A sada zamislite nekoga za koga smatrate da loše komunicira s drugima. To može biti vaša susjeda ili član obitelji, ili pak netko s kim surađujete u školi. Kakve osobine ima ta osoba? Zašto mislite da ona loše komunicira? Kakve poruke ona šalje?

Što možete naučiti iz ove vježbe? Koje vam osobine pomažu da dobro komunicirate s drugima, a koje vam osobine smetaju u tom zahtjevnom procesu? Što biste htjeli promijeniti/popraviti kod sebe?

Iako svi svakodnevno komuniciramo, **komunikacija je vještina koja se može (i mora!) razvijati i učiti.** Ona je važna za osjećaj zadovoljstva, efikasnosti i kvalitetu rada te se uklapa u suvremeni koncept cjeloživotnog učenja. Uspješnom komunikacijom potiče se osobni razvoj,

razvoj organizacije te se razvijaju kvalitetniji odnosi u timu, kao i s djecom i njihovim roditeljima. Iz tog razloga se u brojnim organizacijama uče komunikacijske vještine ili se na licu mjesta rješavaju poteškoće i zastoji u komunikaciji koji su uobičajeni i normalni. Za pomoćnika u nastavi, kao i za učitelje i stručne suradnike, komunikacija je osnova rada, ali i čest izvor frustracije i stresa. Iz tog razloga je u edukaciji za pomoćnike u nastavi koja se provodi u Velikoj Gorici dobar dio edukacije upravo posvećen komunikaciji.

Zanimljivo je da studenti na fakultetima uče i polažu ispite koji se odnose na stručna znanja i vještine jer se smatra da su potrebni za akademski uspjeh. Pritom se često zaboravlja na komunikacijske i socijalne vještine, iako je poznato da su od ključne važnosti za uspjeh u poslu, ali i za zadovoljstvo i motiviranost za posao. Na primjer, studenti edukacijske rehabilitacije, koji će u svom budućem poslu morati komunicirati s različitim dionicima u svim sustavima podrške djeci s teškoćama, pohađaju kolegij *Suradnja*, unutar kojeg kroz teoriju i vježbe stječu znanja i vještine za poticanje kako suradnje među vršnjacima tako i svoje vlastite uspješne suradnje u radnom okruženju. Međutim, mnogi budući nastavnici studiraju povijest, biologiju, kemiju i pripremaju se za rad u razredu učeći formule, važne događaje i sl., a da pritom ne uče komunikacijska znanja koja su im nužna za prenošenje svojih znanja, upravljanje razredom i održavanje pozitivnog autoriteta i dobrog odnosa s učenicima. Svi se sjećamo nastavnika koji su možda dobro poznavali svoj predmet, ali nam nisu znali prenijeti znanje ili nisu znali upravljati razredom, pa su u konačnici bili neuspješni kao nastavnici. Upravo zato je nužno ulagati u poboljšanje vlastite komunikacije.

4.1.2. VAŽNOST OTVORENE I JASNE KOMUNIKACIJE

Komunikacija je nerijetko bila tema ranije spomenutih fokus grupa. Očekivano, proizašlo je da su upravo teškoće u komunikaciji čest izvor frustracija, nedaća, nesigurnosti, nejasnoća.

Roditelji su nam u više navrata naveli da im nitko u školi nije rekao da će u razredu biti dijete s teškoćama u razvoju i da će ono imati pomoćnika. To ih je zbunjivalo i frustriralo. Preporuka je da razrednik na roditeljskom sastanku obavijesti roditelje o svim promjenama koje se događaju u razredu jer to utječe na grupnu dinamiku. Dobro je da bude spreman na pitanja roditelja o novom načinu rada u razredu i o ulozi pomoćnika u nastavi. Roditelji imaju potrebu biti više informirani kako bi znali pripremiti svoje dijete na novu situaciju. Oni su jasno rekli: "Teško mi je pripremiti moje dijete na to da će u razredu biti dijete s teškoćama i pomoćnik u

nastavi ako me nitko nije informirao.” Ovakva je situacija zbunjujuća za sve. Djeca ne znaju kako se ponašati prema djetetu s teškoćama u razvoju pa se ponašaju prema vlastitom nahođenju, a nejasnoće mogu poljuljati osjećaj sigurnosti svih uključenih: i djece, i roditelja, i učitelja, i pomoćnika. Jedna je majka svom djetetu rekla: “Ne znam što je točno djetetu s teškoćama koje ide s tobom u razred. To ćeš i sama tek vidjeti, ali budi više obazriva prema njemu.” Ova poruka je odlična! Majka je pokazala da vjeruje svom djetetu, ali ga je ujedno i upozorila da vodi računa o tom djetetu i da bude osjetljivo na njegove potrebe. Na ovaj se način uče empatija i tolerancija.

Roditelji su nam poručili da je potrebna bolja komunikacija između roditelja i učitelja, odnosno treba im “otvorenija komunikacija i više informacija”. Ipak, kod davanja informacija o djeci treba biti vrlo oprezan. Potrebno je voditi računa o njegovim osjećajima i pravu na privatnost. Bitno je s roditeljima djeteta s teškoćama u razvoju prije roditeljskog sastanka dogovoriti na koji način će se ostalim roditeljima prezentirati cijela situacija. Nije svejedno što će se reći i na koji način će se nešto reći.

Precizna i jasna komunikacija važna je zbog svih sudionika odgojno-obrazovnog procesa. Djeca se često tuže da ne postoje ista pravila u razredu za sve učenike. Djeca i mladi najosjetljiviji su na nepravdu. Oni najviše vole i cijene one nastavnike kod kojih su jasna pravila ponašanja. Ako je u razredu učenik koji ima ADHD (hiperaktivni poremećaj/deficit pažnje), često se događa da on upada učiteljici u riječ, usred sata ustaje, odlazi iz razreda. To su ponašanja koja ostalim učenicima nisu dozvoljena pa se oni pitaju kako on to može, a oni ne mogu. Ovo je odlično mjesto i potencijal za rad s učenicima u razredu, za (re)definiranje grupnih pravila, za upoznavanje s dijagnozom ADHD-a i s time što sve ona nosi, za razumijevanje zašto se to dijete tako ponaša i kako se ono osjeća te za učenje i vježbanje tolerancije i uvažavanje različitosti. Ostali učenici mogu mu biti pomoć i podrška, a uloga razrednika i pomoćnika u nastavi je da ih poduči i vodi u tom procesu.

Roditelji djece s teškoćama u razvoju isto tako ističu važnost dobre komunikacije s učiteljicama. Navode primjere kada komunikacija s učiteljicom nije bila dobra pa je i njihovo dijete to jako osjećalo. Kada je to dijete dobilo novu učiteljicu, vidjela se promjena. Dijete je “procvjetalo”. Primjer dobre komunikacije sa svim sudionicima odgojno-obrazovnog procesa navela nam je majka djeteta s teškoćama u razvoju. Ona se javila za riječ na prvom roditeljskom sastanku, predstavila se, rekla koju teškoću ima njezino dijete. Donijela je edukativne materijale kako bi se roditelji i učitelji bolje upoznali s dijagnozom njezinog djeteta i kako bi znali kako se ponašati. U nekim slučajevima dijete može doživjeti napad (npr. epileptički napad), pa

se učitelji i učenici u razredu mogu uspaničiti i pogrešno reagirati. Ova majka otvoreno govori o teškoćama u razvoju svog djeteta, podržava svoje dijete, zainteresirana je i stoji iza njega. Iz tog razloga ona i može jasno komunicirati. U suprotnom, kada nismo načisto sa sobom i sa situacijom s kojom smo suočeni, teže nam je i komunicirati. Takvim roditeljima je potrebna velika podrška, a ne osuda okoline. Na 64. stranici ovog Priručnika može se naći Hodogram – priprema razreda za dolazak djeteta s teškoćama u razvoju i pomoćnika u nastavi.

Centar za djecu, mlade i obitelj nudi programe za rad s učenicima na satovima razredne zajednice kroz koje se obrađuju različite teme, a osnova rada je rad na komunikacijskim vještinama. Učenici osvještavaju vlastite načine komunikacije, uče o verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, razvijaju vještine aktivnog slušanja i uvježbavaju korištenje “JA” poruka. U pravilu je na ovim radionicama prisutan i razrednik.

Centar nudi brojne programe, a jedan od ponuđenih je i edukativno-iskustveni program za roditelje pod nazivom “Roditeljstvo na drugačiji način”. Više o programima Centra za djecu, mlade i obitelj može se pronaći na www.centar-dmo-vg.hr.

O važnosti i potrebi za komunikacijom govorile su i učiteljice, bez obzira imaju li u razredu pomoćnika u nastavi i dijete s teškoćama u razvoju ili ne. Tako je jedna učiteljica rekla: “**Naš posao se temelji na komunikaciji. Ako ona nije dobra, onda ništa nije dobro.**” Druga je spomenula važnost komunikacije između roditelja, pomoćnika u nastavi i učitelja. Učiteljice su govorile da je ponekad bilo poteškoća u komunikaciji s pomoćnikom u nastavi, da su imale osjećaj kako im neki pomoćnici “ulaze u prostor”. Komunikacija je kvalitetna tek kada je obostrana. Ako učiteljica definira i kaže što očekuje od pomoćnika u nastavi, to je onda jednostrana komunikacija u kojoj pomoćnik u nastavi kao da “nema pravo glasa”. Pomoćnici u nastavi su rekli da oni sami, prema vlastitom osjećaju i nahođenju, procjenjuju što smiju, a što ne smiju raditi kod pojedinog nastavnika. Kod nekih se nastavnika bave isključivo djetetom s teškoćama u razvoju, kod nekih mu čak ne smiju ni pomagati, a kod drugih su nastavnika slobodniji i više uključeni u nastavni proces. Ovo je također mjesto za učenje o komunikaciji. Potrebno je definirati što su čije kompetencije i uloge, što učiteljica očekuje od pomoćnika u nastavi, koji su njegovi, a koji njezini zadaci, kakva su pravila u razredu. Takav razgovor bi uvelike olakšao nastavni proces i izbjegle bi se mnoge nedoumice.

Pomoćnici u nastavi kažu kako im stručni suradnici u školi puno pomažu u radu i snalaženju, pa im se često i rado obraćaju za pomoć. S njima detaljno raspravljaju o pojedinom djetetu, kako mu pristupiti, zajednički pronalaze što je najbolje za to dijete i koje su najbolje metode i postupci. Ovo je primjer dobre komunikacije u kojoj se ne skriva problem, nego se na njemu radi.

4.1.3. OD ČEGA SE SASTOJI KOMUNIKACIJA?

Komunikacija je često sinonim za razgovor, ali ona je puno više od razgovora. Komunikacija je razmjena poruka koja obuhvaća i verbalni i neverbalni dio, kao i kontekst u kojem se komunikacija odvija. Komunikacija je proces odašiljanja, prenošenja i primanja poruka, signala ili informacija. U taj proces uključena su najmanje tri elementa: izvor informacije koji poruku odašilje, prienosni vod (komunikacijski kanal) kojim se ona prenosi i odredište (primalac) koji prima poruku (Psihologijski rječnik, 2005).

Kao što je već navedeno, većina smatra da se komunicira gotovo isključivo riječima. Naravno, kada se komunicira putem elektroničke pošte ili telefona riječi imaju veću težinu. Mehrabian (1981) je istraživao naše izražavanje emocija i stavova. On tvrdi da neverbalno ponašanje osobe ima više utjecaja na komunikaciju osjećaja i stavova nego riječi, pri čemu se 7 % značenja prenosi riječima, 38 % tonom glasa i 55 % govorom tijela. Treba naglasiti da se to odnosi samo na izražavanje emocija i stavova, a ne na komunikaciju općenito.

Za uspostavljanje dobrog odnosa između pomoćnika i djeteta bitni su svi aspekti komunikacije. Za postizanje ciljeva uspješne komunikacije i stvaranja dobrog odnosa bitne su emocije i stavovi koje pomoćnik ima prema djetetu i kako ih prenosi djetetu. To također utječe na formiranje djetetovih emocija i stavova prema pomoćniku. Ako pomoćnik kaže djetetu: "Ma možeš ti to učiniti!", a pritom neverbalno i tonom glasa pokazuje da nije zainteresiran za to dijete, komunikacija je nejasna i dijete će prije povjerovati neverbalnoj komunikaciji, nego onom što je rečeno. Dijete će prepoznati da njegovog pomoćnika ne zanima hoće li uspjeti i da on ne vjeruje u njega, a to će utjecati na njihov odnos. Već je ranije spomenuto da je komunikacija vještina koja se može razvijati i učiti, pri čemu postoje razne tehnike za postizanje, ali i osvještavanje naše verbalne i neverbalne komunikacije.

Verbalna komunikacija

U verbalnu komunikaciju spadaju govorenje i slušanje. I jedno i drugo je umijeće koje se može usavršavati. Osnovni cilj "aktivnog slušanja" jest shvatiti, čuti sugovornika, a ne slušati ga da bismo ga napali, ogovarali, otimali mu riječ ili pak pričali o sebi.

Govor je važan dio komunikacije. Svoje osjećaje, potrebe i želje valja reći otvoreno i iskreno, a to ponekad nije lako, posebno ako se osjećamo nesigurno, tužno ili smo uplašeni. Ipak, ne možemo očekivati da drugi otkrivaju kako se osjećamo i što želimo poručiti.

PRAVILA AKTIVNOG SLUŠANJA:

Aktivno slušanje je vrlo zahtjevna aktivnost. Kada aktivno slušamo, slušamo što nam sugovornik želi reći, pratimo neverbalnu komunikaciju. Kod aktivnog slušanja pokušavamo se uživjeti u ulogu sugovornika, nastojimo ga shvatiti ne samo s činjeničnog, nego i s emocionalnog gledišta. Temeljni stav na kojem počiva aktivno slušanje je "težnja za suosjećajnim razumijevanjem" (Schulz von Thun, Ruppel i Stratmann, 2005). Ukoliko nešto ne razumijemo, postavljamo potpitanja i tako sugovorniku dajemo do znanja da nas zanima ono što nam želi reći, pa tako možemo reći: "Ako sam dobro razumjela, ti želiš reći...", ili možemo ponoviti rečenicu, parafrazirati. Klimamo glavom, gledamo sugovornika u oči, ne prekidamo ga. Treba li reći da ako gledamo u mobitel ne samo da ne slušamo sugovornika, nego smo i nepristojni?

Kod govora se razlikuju "JA" i "TI" poruke.

PRIMJER "TI" PORUKE	PRIMJER "JA" PORUKE
"Danas ste zločesti i nemogući. S vama je nemoguće raditi."	"Vidim da ste danas živahni i da mi upadate u riječ. To mi jako smeta jer ne mogu predavati gradivo u ovakvoj atmosferi."
"Opet nisi pročitao lektiru. Nikad ništa od tebe!"	"Vidim da opet nisi pročitao lektiru. Žao mi je zbog toga jer sam ti pomagala oko nabavke knjige i čitanja. Vjerojatno ćeš dobiti lošu ocjenu."
"Opet se ne želiš koncentrirati na gradivo. Zločest si i opet se praviš lud, a ja danas imam još toliko posla!"	"Vidim da ti danas ne ide pisanje domaće zadaće. Žao mi je zbog toga jer, uz pomaganje tebi oko školskih obaveza, imam još puno posla."

Kao što se može vidjeti, razlika između “JA” i “TI” poruke je u tome što kod “TI” poruke obezvređujemo cijelu osobu, kao da za nju nema šanse zato što je nemirna na satu ili zato što nije pročitala lekturu. Ni govornik u ovom slučaju nije iskren jer ne izražava kako se osjeća u navedenoj situaciji. On ne pruža šansu za dijalog i poručuje učenicima da ga zapravo ne zanimaju. Korištenje “TI” poruka može narušiti odnos. Kod “JA” poruke učitelja zanima što se događa u razredu, pita se zašto su nemirni, zašto ne čitaju lekturu i jasno kaže da ga to rastužuje ili uznemiruje jer mu je stalo da učenicima prenese znanje. Pritom ne ponižava učenika, iako mu daje lošu ocjenu. On se usmjerava na ponašanje osobe, a ne na osobu u cjelini. Ponašanje se može promijeniti, u budućnosti je moguće naučiti bolje odabirati, a kada napadamo osobu ne dajemo joj šansu, etiketiramo ju. Kod “JA” poruke sugovorniku ostavljamo prostor za promjenu.

Poznati danski terapeut Jesper Juul piše da, osim stranih jezika, postoji još nekoliko različitih jezika koje učimo tijekom djetinjstva, obrazovanja i školovanja (Juul, 1996). On navodi društveni jezik koji je vrlo pogodan u običnim društvenim situacijama kada je nužno biti pristojan i ne previše izravan (npr. “Dobar dan susjeda, kako ste? Lijepo izgledate danas.”). Spominje i akademski jezik, umjetnički jezik, i tako dalje. Zajednička karakteristika svih tih jezika jest činjenica da ni jedan nije pogodan za izražavanje naših osobnih stavova ni za rješavanje sukoba. Ili kao što piše Juul: “On nam pruža stanovito olakšanje, ali ne i rješavanje problema.”

Jesper Juul (1948.–2019.) je međunarodno priznati obiteljski terapeut, supervizor, voditelj edukacija te autor niza knjiga iz područja roditeljstva, poput “Vaše kompetentno dijete”, “Znati reći ne mirne savjesti” i dr. u kojima govori o novim paradigmatama u odgoju djece i životu obitelji. Formulirao je novi pogled na to kako razumjeti djecu i mlade, kao i načine kojima možemo podržati njihov razvoj i socijalizaciju. U svom radu nudi alternative mnogim nasilnim i štetnim postupcima kojima su djeca i mladi bili izloženi u prošlosti, a koji se i danas u mnogim zemljama (i kod nas) prihvaćaju kao sastavni dio odgoja i pedagogije općenito. Više o radu Jespera Juula i o programima koji se nude u Hrvatskoj može se pronaći na www.familylab.hr.

Uz navedene jezike služimo se i osobnim jezikom kojeg djeca koriste spontano. To je prvi jezik kojeg djeca počnu koristiti jer ona prirodno i bez ograda izražavaju što osjećaju i misle. Međutim, u mnogim

obiteljima je na neki način zabranjeno izražavanje osjećaja, pa je i osobni jezik nepoželjan. No, za rješavanje sukoba, za razumijevanje sebe i svojih stanja i osjećaja, ali i za razumijevanje drugih ljudi i njihovih osjećaja osobni jezik je nužan. Prema Juulu, osnovu osobnog jezika čine sljedeći sklopovi: “Ja hoću” ili pak “Ja ne želim”, “Sviđa mi se” ili suprotno “Ne volim”, “Hoću to raditi” ili “Neću to raditi”. Ovim jezikom, kao što je i vidljivo iz prethodnih rečenica, izražavamo svoje mišljenje, stavove, osjećaje i postavljamo granice bez povređivanja tuđih granica. Također, preuzimamo odgovornost za odnose i svoju poziciju u tom odnosu.

Neverbalna komunikacija

Neverbalnu komunikaciju puno je teže kontrolirati, ona je manje pod utjecajem naše volje. Često nismo svjesni niti možemo kontrolirati da smo se zacrvenjeli ili proplijedjeli, da nam srce jače i brže kuca, da nam drhti glas ili da glasnije govorimo. S druge pak strane, drugi ljudi nas procjenjuju prema neverbalnoj komunikaciji, pa kažu da smo (ne)sigurni, da smo se uzrujali ili da smo smireni. Na taj način procjenjujemo i vjerujemo li nekome, želimo li ga za prijatelja i je li nam ta osoba simpatična.

Vrlo je važno na koji način upućujemo neku poruku. Jedna te ista poruka u različitom kontekstu može se sasvim različito doživjeti. Neće biti jednako doživljeno ako učitelj s roditeljem razgovora o važnoj temi na bučnom hodniku punom učenika (koji mogu čuti o čemu se razgovara) ili ako roditelja primi u mirnom kabinetu gdje ih nitko neće ometati i gdje ih neće moći čuti.

U neverbalnu komunikaciju spadaju izraz lica, pogled, držanje i položaj tijela, način na koji hodamo, pokreti, dodir, prostorna blizina ili udaljenost, način odijevanja i vanjski izgled općenito (Ajduković i Hudina, 1996). U neverbalnu komunikaciju također spadaju paralingvistički znakovi: ton, visina, jasnoća, brzina, glasnoća i način govora. U mnogim školama nije propisan kodeks odijevanja, ali je za očekivati da se za rad u razredu nećemo obući kao da idemo u večernji izlazak. Naša odjeća treba biti ugodna i lagana za kretanje i važno je da ne skrećemo pozornost na sebe. Na jednoj radionici osnovnoškolci su nam poručili da im smeta kada nisu jednaka pravila odijevanja za sve. “Meni je OK da ne smijemo nositi majice na bretele u školu i mi se toga pridržavamo. A onda iz zbornice izađe učiteljica u majici na bretele!”

Iako težimo uspješnoj komunikaciji, nije lako odrediti kada je ona uspješna. Prema Schulz von Thun (2006), uspješnost komunikacije procjenjuje se prema “jasnoći” i “usklađenosti”. Pod “usklađenošću” autor misli na usklađenost komunikacije s vlastitim raspoloženjima, ciljevima i vrijednostima, ali i sa sugovornikovim raspoloženjem

i “istinitošću situacije”. Sigurno je da razumijevanju i uspješnosti komunikacije pridonosi usklađenost naše verbalne i neverbalne komunikacije, odnosno razina komunikacije.

4.1.4. RAZINE KOMUNICIRANJA

U komunikaciji se razlikuju dvije razine komuniciranja: sadržaj i proces. Sadržaj se poklapa s verbalnim dijelom poruke, ali ne posve. To je ono što govorimo, odnosno što činimo, što je očito na prvi pogled. Na primjer, roditelj kaže djetetu da mora slušati učiteljicu u razredu. Proces je naš način kako nešto govorimo, odnosno činimo i u velikoj se mjeri poklapa s neverbalnim dijelom. Proces je također ono što poručujemo, a često nije izgovoreno.

Ako roditelj stalno kritizira učitelje i školu, on na taj način šalje poruku što zaista misli o toj instituciji. Ta poruka ima snažnije djelovanje od poruke koju šalje djetetu da mora učiti i slušati učiteljicu. U tom slučaju dijete prepoznaje i surađuje s procesom, a ne sa sadržajem, pa će odbijati slušati učiteljicu i ponašati će se kao roditelj. Drugi primjer je kada roditelji djetetu govore da mora samostalno učiti, a onda paralelno pišu zadaće koje mu je zadala učiteljica, čitaju lektire i uče s njim. U ovom slučaju sadržaj su roditeljske poruke djetetu da se mora osamostaliti, ali stvarna poruka je da mu ne vjeruju i da ne misle da može samostalno obaviti zadatak. To naravno ne isključuje mogućnost da se djetetu pomogne kada mu je pomoć zaista potrebna. Dijete se ponaša u skladu s procesom, s porukom koju mu šalju, ali ju ne izgovaraju, pa postaje nesamostalno i previše se oslanja na roditelje. U ovom slučaju roditelji sadržajno govore i misle o sebi kao o brižnim roditeljima koji su spremni obavljati zadatke umjesto vlastitog djeteta, ali u procesu mu šalju poruku da mu ne vjeruju. Dugoročna posljedica je da to dijete ne razvija svoje sposobnosti, samostalnost i samopouzdanje. Kao što je pisao Jesper Juul (1996), dijete surađuje s roditeljima i redovito odgovara na poruke koje roditelji šalju kroz svoje ponašanje, pa se ono tako prestaje ponašati u skladu sa svojim sposobnostima. Roditelji tada imaju osjećaj da puno rade za svoje dijete, da su brižni i odgovorni, a “ono im tako vraća”. Ovo je primjer neuspješne komunikacije u kojoj su svi na kraju frustrirani i nezadovoljni.

Kakvu poruku dobiva dijete kojem govorimo (sadržaj) da je nasilje nedopustivo, a pritom roditelj tjelesno kažnjava dijete (pa makar i “malo po guzi”)? Nasilje je uvijek nasilje, ono je bolno i fizički i emocionalno, a kada je roditelj nasilan prema djetetu tada dijete uči da je nasilje dozvoljeno, i to od ljudi koji ga najviše vole.

Roditelji djece s teškoćama u razvoju često govore da je osnova uspjeha u radu s njihovim djetetom svakodnevna komunikacija između

pomoćnika u nastavi, roditelja i učitelja te da je ključno povjerenje između njih, a za to je potrebna usklađenost sadržaja i procesa.

Primjer neusklađenosti sadržaja i procesa u odnosu roditelja i djeteta možemo vidjeti u svakodnevnoj igri u parku. Dijete se igra, juri s vršnjacima, a roditelji su na klupici i ponekad se dosađuju. U parku su radi svog djeteta. S druge strane, i oni imaju pravo na svoje potrebe. Što se često dogodi? Umjesto da sebi priznaju da im je dojadilo biti u parku jer moraju skuhati ručak za sutra, jer su umorni, jer im je hladno i sl., oni odgovornost “uvale” djetetu pa kažu “Tebi je hladno.” ili “Ti si umoran.” ili “Dosta si se igrao.” Djetetu nije dosta, roditelju je dosta. Ovo je primjer manipulacije i primjer kako se poništava djetetova autentičnost. Ono tako prestaje vjerovati sebi i počinje vjerovati roditeljima, a kasnije i drugima. To dijete će u budućnosti pitati roditelja je li umorno ili gladno, a neće vjerovati svome tijelu.

Kada su sadržaj i proces neusklađeni to su tzv. dvostruke poruke (*double bind*). U svakodnevnom govoru kažemo da ta osoba jedno priča, a drugo radi. Ovakav način komunikacije izuzetno zbunjuje i frustrira i djecu i odrasle. Primjer ovakve komunikacije je kada roditelj kaže djetetu da ga voli, ali to ne pokazuje kroz svoje ponašanje. Ili kada se netko ponaša kao da je šef, a tvrdi da to ne želi biti. Primjer dvostrukih poruka je kada se osoba u jednom trenutku ponaša na jedan, a sljedeći trenutak na drugi način. Tako nam šef u jednom trenu kaže da smo odličan radnik, a drugi dan nas kritizira zbog iste stvari. Ili na primjer, kada pomoćnik kaže: “Možeš ti to sam, ali sada ću ja to napraviti da budemo brže gotovi.” U ovakvim okolnostima i djeca i odrasli žele što prije pobjeći iz takve situacije jer je zbunjujuća te ne znaju što bi mislili i osjećali.

4.1.5. PRINCIP RAVNOPRAVNOG DOSTOJANSTVA

Djeci s teškoćama u razvoju puno znači ako istinski vjerujemo u njih. Oni će to brzo prepoznati, pa nam i pomoćnici i roditelji govore kako se u tom slučaju vidi njihov napredak. Jesper Juul piše o principu ravnopravnog dostojanstva. Ovaj princip je izuzetno važno njegovati u svim odnosima: u odnosu roditelj–pomoćnik u nastavi, roditelj–dijete, roditelj–učitelj, učitelj–dijete, dijete–pomoćnik u nastavi i tako dalje. Ako njegujemo ovaj princip, onda će i djeca preuzimati ovakav način ponašanja i odnošenja prema drugoj djeci i odraslima jer ona uče od odraslih. Juul (2010) opisuje ravnopravno dostojanstvo kao “odnos u kojem su stavovi, opažanja i predodžbe o sebi koje pojedine strane u odnosu imaju jednako vrijedni za uspostavljanje i razvoj odnosa”. Objema stranama u odnosu daje se ista ljudska vrijednost i iskazuje se jednako poštovanje, iako se one

mogu (ali i ne moraju) razlikovati po moći i statusu. One često nisu ravnopravne ni izjednačene kao u odnosu roditelj–dijete, pomoćnik u nastavi–dijete ili ravnatelj–učitelj. U odnosu se ne podcjenjuje druge zato što su mlađi, stariji, jer imaju teškoće, jer su na nižoj poziciji u hijerarhiji, jer su slabije obrazovani ili slabije plaćeni. U takvom odnosu se ne može čuti rečenica “Što ti uopće znaš?”. S druge strane, onaj tko ima veću moć je odgovorniji za odnos i preuzima tu odgovornost. To znači da roditelji vode dijete, učitelj vodi razred i učenike, a ne obratno.

Na našoj fokus grupi se, nakon duljeg razgovora, otkrilo da neki pomoćnici u nastavi nemaju pauzu. Kažu da moraju pitati učitelja za odlazak na toalet. Sličnu poziciju imaju i učenici jer i oni moraju tražiti učiteljicu za odlazak na WC. S druge strane, učitelji imaju pravo na pauzu i nikoga ne moraju pitati za odlazak na WC. Ako se nešto dogodi u školi, neki pomoćnici imaju osjećaj “da su automatski oni krivi” jer nisu pazili na dijete i da će ih “prozvati”. U takvoj komunikaciji nema ravnopravnog dostojanstva jer se točno “zna tko je kriv”.

Dobar primjer komunikacije je već navedena suradnja sa stručnom službom. Pomoćnik u nastavi dođe do stručne službe kada ima problem i tada zajednički rade na rješavanju problema. To je primjer odnosa povjerenja, priznanja njegovog rada i procjene pomoćnika, primjer poštovanja principa ravnopravnog dostojanstva.

Još jedan primjer ravnopravnog dostojanstva je kada pomoćnik u nastavi kaže da njegov rad ovisi o djetetu, da dijete s teškoćama u razvoju ponekad ima “teži” dan, da mu je teže koncentrirati se te da on to prihvaća i poštuje. To znači da pomoćnik poštuje djetetova ograničenja, da mu je jasno da je dijete promjenjiva raspoloženja i da ne može svaki put biti uspješno. Isto tako zna da dijete to ne radi zato što je “zločesto”, nego zato što se ne može koncentrirati. Roditelji djece s teškoćama u razvoju su nam napomenuli da je njihovoj djeci mnogo teže poslijepodne pratiti nastavu jer se u to vrijeme teže koncentriraju. Drugima je pak teže pratiti nastavu ujutro jer su pod lijekovima, pa im se spava.

Zaključno, princip ravnopravnog dostojanstva je vrijednost kojoj težimo, to ne možemo nikada u potpunosti dostići. Pritom je dobro imati na umu da onaj tko je na većoj poziciji ima i veću odgovornost. Tako na primjer odgovornost za obrazovanje učenika imaju odrasli. Nažalost, danas smo svjedoci da su se stvari često mijesale budući da princip ravnopravnog dostojanstva nema tradiciju, nego ga tek usvajamo i učimo. Tu nema čvrstih pravila, a to ljude često zbunjuje, pa dovodi do toga da roditelji misle da mogu upravljati školom (a nemaju dovoljno informacija ni znanja, niti su u toj

poziciji) ili da je dijete “gazda u obitelji”. Tako dolazi do konflikata te do nesretnih ljudi i nesretne djece. Jedan od najljepših opisa međusobnog poštovanja dao je jedan pomoćnik u nastavi: **“Ako dijete s teškoćama u razvoju vidi da poštujem profesora i ako on (profesor) poštuje tebe, onda je i komunikacija s djetetom bolja.”**

4.1.6. ŠKOLSKA KLIMA I KULTURA

Kada se govori o vrstama odnosa, treba razlikovati simetrične i komplementarne odnose. U simetričnom odnosu sudionici su ravnopravni. To je odnos kolega na poslu ili odnos u partnerskom ili prijateljskom odnosu. Ovdje je jednak odnos moći i jednaka odgovornost za odnos. U obrazovnom sustavu simetričan odnos je odnos dvoje učitelja ili dvoje učenika u razredu. Komplementaran odnos je odnos u kojem nije jednaka raspodjela moći, a nije jednaka ni odgovornost za odnos. To je odnos učitelj–učenici u razredu. Učitelj ima veću moć, ali i veću odgovornost za radno okruženje i za svoj odnos s učenicima. Tako je i u odnosu roditelj–dijete. Roditelj mora preuzeti vodstvo i, koliko god imao dobar odnos s djetetom, taj odnos ne može i ne smije biti prijateljski odnos. Ista je stvar i u odnosu s pomoćnicima u nastavi. Roditelji i učitelji su odrasle osobe, ali učitelj je odgovoran za nastavni proces u razredu. Roditelji smiju reagirati ako smatraju da je bilo neprimjerenih reakcija, ali oni nisu odgovorni za upravljanje razredom niti znaju predavati geografiju ili povijest. Ako roditelji stalno bdiju nad djecom i rješavaju konflikte umjesto njih, oni im ne dopuštaju da se uče nositi s frustracijom. A frustracija, prepreke i nedaće sastavni su dio života.

U organizacijskoj je psihologiji poznato da je ponašanje pojedinca rezultat interakcije pojedinca i njegove okoline jer pojedinac reagira na određenu situaciju na temelju značenja koje ta situacija/okolina ima za njega. To se, naravno, može prenijeti i na radnu situaciju jer radna organizacijska okolina određuje ponašanje članova te organizacije (Sušan, 2005). Škola nije samo mjesto za učenje. U njoj učitelji, osoblje i učenici borave velik dio svoga radnog dana. Iz tog se razloga učenici i odrasli u školi mogu osjećati manje ili više dobro ili loše, a to najviše ovisi o klimi, o odnosima, o komunikaciji i o tome kako se ta osoba osjeća u toj školi.

U posljednje se vrijeme govori o organizacijskoj klimi koja se češće ispituje u velikim profitabilnim organizacijama, a manje u odgojno-obrazovnim sustavima. Međutim, i škole imaju svoju organizacijsku klimu i kulturu. Sušan (2005) navodi definiciju organizacijske klime: to su “postupci, pravila, strategije, politika i fizička okolina koji kao faktori organizacijske situacije izazivaju reakcije ljudi koji su u nju uključeni”. Organizacijska klima utječe na komunikaciju,

nješavanje problema, donošenje odluka, upravljanje konfliktima, učenje i motivaciju. Tako se utječe na efikasnost organizacije, ali i na zadovoljstvo poslom, kao i na druge stavove zaposlenih te na njihov rad. Svaki pojedini član je pod utjecajem organizacijske klime škole u kojoj radi. Školska klima se definira kao “kvaliteta i karakter školskog života. Temelji se na tome kako učenici, roditelji i školsko osoblje doživljavaju školski život, norme, ciljeve, vrijednosti, međuljudske odnose, prakse poučavanja, učenja i organizacijske strukture.” Školska politika je pak “skup pisanih pravila ili propisa. Pravila uključuju definiranje svakog kršenja pravila (što se događa kad netko prekrši pravila) i posljedice kršenja.” (ASAP Training, 2020).

To se vidi i u odnosu prema pomoćnicima u nastavi. U nekim školama je pravilo da pomoćnici u nastavi uopće ne ulaze u zbornicu, dok su u drugim školama dobrodošli. I u ovom slučaju nema jasnih pravila. U nekim školama učitelji ne znaju smiju li pozvati pomoćnika u zbornicu ili ne. Neki učitelji smatraju da je definiranje prava i dužnosti pomoćnika u nastavi posao stručne službe, što samo govori o tome koliko su svi zbunjeni, pa se ponašaju prema vlastitom nahođenju. Neki pomoćnici u nastavi jasno su rekli da se osjećaju prihvaćenima u školi, da su važni, da se uključuju kada je projektni dan i slično. Drugi pomoćnici u nastavi kažu da im nije ugodno sjediti s profesorima te osjećaju da im tamo nije mjesto. Neki pomoćnici jasno su dali do znanja da bi voljeli moći ući u zbornicu, dok drugima to nije važno. Mnogo im je važnije definiranje njihovog statusa, odnosno da imaju trajni ugovor o radu, da su plaćeni preko ljeta i da to bude shvaćeno kao “pravi posao”.

4.1.7. KOJE SU PREPREKE USPJEŠNOJ KOMUNIKACIJI?

Jedan od razloga zašto ne komuniciramo uspješno je taj što druge ljude slušamo selektivno, tj. slušamo samo ono što je u skladu s onime što želimo čuti i što je u skladu s našim stavovima. To znači da nismo otvoreni prema onome što nam druga osoba želi reći. Ponekad se dogodi da drugu osobu automatski smatramo lošom, vrednujemo ju, pa ju niti ne čujemo i ne procjenjujemo kao osobu kojoj vjerujemo. Na primjer, ako nam se neka osoba požali da ju boli glava, mi ju odmah odbacimo kao “glumicu i lažljivicu”. Razlog tome mogu biti naše predrasude, negativne slike koje imamo o nekoj skupini ljudi ili o pojedincu. Za predrasude je karakteristična selekcija informacija – uočavamo i pamtimo one informacije koje su u skladu s onim što mislimo, a ono što nije u skladu s našim vjerovanjima lakše previdimo i zaboravimo.

Trenutne emocije i emocionalna stanja itekako utječu na komunikaciju. Ako smo jako uzrujani ili uplašeni, to će zasigurno utjecati

na naše viđenje situacije i na procjenu. Bilo koje jake emocije (tu spada i zaljubljenost!) utjecat će na naš doživljaj stvarnosti. Ako smo agresivni, sve ćemo doživjeti kao napad na sebe i kao povod da napadnemo druge.

Nije neobično da brzo i lako stvaramo prve dojmove. Potreban nam je kratki susret s nekom osobom da bismo stvorili dojam o njoj. Ponekad prebrzo zaključujemo pa mislimo da je netko tko se lijepo smješka i udijeli nam kompliment dobra osoba. I obratno, ako je netko namrgođen (a ne znamo pozadinu), može nam se činiti da nam ta osoba želi zlo. Nekada se dogodi da druga strana nije zainteresirana za nas i ne želi riješiti problem. I to je razlog “neuspješne komunikacije”.

Postoje i razlike među spolovima, pa se dogodi da se muškarci i žene ponekad ne razumiju i drugačije vide jednu te istu situaciju. Veći broj istraživanja upućuje na to da muškarci prekidaju druge u razgovoru više od žena u grupi mješovitog spola (Hoyenga i Hoyenga; prema Larsen i Buss, 2008), pa su i rezultati na skali asertivnosti umjereno viši za muškarce. Također su ispitivane dimenzije povjerenja i blagosti. Povjerenje je sklonost suradnji s drugima, pri čemu se nekome radije vjeruje nego ne vjeruje i sklonost gledanja na druga ljudska bića kao u osnovi dobra u duši. Blagost je brižna sklonost, imanje empatije za druge i suosjećanje s onima koji su potlačeni. Prema Larsen i Buss (2008), žene postižu rezultate koji upućuju na to da imaju više povjerenja od muškaraca i značajno su blaže od muškaraca.

I kulturalne razlike utječu na našu komunikaciju i percepciju situacije. Poznavanje običaja neke kulture, obitelji, plemena važno je za dobre poslovne odnose. To je mjesto za učenje tolerancije i različitosti koje nas mogu obogatiti. I referentni okvir će odrediti naše poimanje situacije. Ne vide na isti način neki konflikt odgojiteljice, roditelji i ravnatelji u školi jer svatko ima svoju perspektivu.

Kod prijelaza djeteta iz vrtića u osnovnu školu, kao i kod druge važne tranzicije – iz osnovne u srednju školu, ne postoje jedinstveni protokoli i prakse, već taj prijelaz ovisi o stavu pojedinog vrtića i škole, stručnim timovima i načinima međusobne suradnje. Često su odgojitelji i stručni suradnici u vrtiću prve stručne osobe koje uoče odstupanja ili teškoće u razvoju kod djeteta te upućuju roditelje na daljnju obradu. Roditelji različito reagiraju i ponekad nisu skloni poslušati takav savjet, čime se gubi dragocjeno vrijeme, a teškoće u razvoju se dijagnosticiraju tek pri polasku djeteta u školu. S djecom koja su prošla kroz sve postupke procjene još tijekom predškolske dobi jednostavnije je raditi u vrtiću jer roditelji surađuju i svjesni su važnosti rane i pravovremene intervencije. U pravilu, u takvim slučajevima i sami roditelji rado dijele informacije o djetetu prilikom

polaska u školu te nema prepreka za razmjenu takvih informacija između vrtića i škola. Tu treba naglasiti da su svi stručnjaci itekako svjesni etičnosti i obveze zaštite osobnih podataka djeteta te se podaci razmjenjuju isključivo radi najboljeg interesa djeteta i ostvarenja njegove dobrobiti u osjetljivom prijelaznom razdoblju iz vrtića u školu. Bilo bi izuzetno korisno kada bi postojali standardizirani načini rada koji bi jasnije definirali način komunikacije o djeci prilikom prijelaza iz jedne odgojno-obrazovne ustanove u drugu, posebno iz vrtića u osnovnu školu. Zasad rješavanje ovog pitanja ostaje u području profesionalnog djelovanja pojedinaca i odgojno-obrazovnih ustanova. Možda je vrijeme za početak rada na standardizaciji suradnje između odgojno-obrazovnih ustanova, prvenstveno zbog interesa djece.

Centar za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica izdao je brošuru "Ulazak u svijet škole: vodič za roditelje" koja se svake godine besplatno dijeli svim roditeljima s područja Grada Velike Gorice čija djeca najesen kreću u školu. Ova brošura puna je korisnih primjera aktivnosti i igara, slikovnica i priča za poticanje djetetove emocionalne spremnosti te govorno-jezičnog razvoja potrebnih za polazak u školu. Brošura se može preuzeti na mrežnoj stranici: <http://centar-dmo-vg.hr/ulazak-u-svijet-skole-vodic-za-roditelje/>.

4.1.8. ŠTO NAPRAVITI PRIJE DOLASKA DJETETA U ŠKOLU I RAZRED?

Jasna komunikacija i razmjena svih relevantnih informacija ključne su za početak rada pomoćnika u nastavi, za dijete kojemu će pružati podršku, za učitelje koji će s pomoćnikom surađivati, za roditelje kojima je pomoćnik najkonkretnija veza sa školom, kao i za ostalu djecu u razredu.

Kostelnik et al. (2004) navode preporuke za promicanje dobrih odnosa između obitelji i odgojno-obrazovne ustanove. Preporuke obuhvaćaju stvaranje okruženja u kojem se članove obitelji uvažava kao partnere u odgoju i obrazovanju te ih se uključuje u odlučivanje o cjelokupnom školovanju djeteta. Također, promiču razmjenu informacija i ideja između članova obitelji i učitelja/pomoćnika u nastavi (primjerice, poželjno je saznati kako dijete kod kuće komunicira, kakve su mu navike, s kim se druži, kako reagira kad je ljuto i sl.). U cijeli proces, uz učitelje, stručne suradnike i pomoćnike u nastavi, treba biti

uključen i ravnatelj škole. Ravnatelj treba surađivati s djelatnicima škole i roditeljima kako bi utvrdio zajedničke mogućnosti inkluzivnog djelovanja škole te s upravnim i stručnim tijelima kako bi se pronalazili primjereni programski, organizacijski, pedagoški i sociološki modeli rada (Okvir za poticanje i prilagodbu iskustava učenja te vrednovanje postignuća djece i učenika s teškoćama, 2016).

Prema preporukama Velki i Romstein (2015), kada se donose konkretni planovi za rad s djetetom i konkretni ciljevi koje bi dijete trebalo postići, svi sudionici moraju biti uključeni u proces. To znači da mora postojati suglasnost i jasan dogovor oko podjele zadataka i odgovornosti između roditelja, učitelja, pomoćnika u nastavi i koordinatora. Kako bi dijete najbolje napredovalo, treba se pridržavati jednakih odgojnih metoda i pravila ponašanja u školi i kod kuće. Također je vrlo važno uključiti i samo dijete u cijeli proces i uzeti u obzir njegove želje, interese i viđenje određene situacije i/ili problema. Dijete će na taj način osjetiti veću kontrolu i odgovornost te će biti spremnije na suradnju.

Svaka će škola odlučiti kako na najbolji način pripremiti razred za dolazak pomoćnika u nastavi, a radi lakšeg snalaženja i jedinstvenog postupanja može se izraditi hodogram koji uključuje različite segmente pripreme svih sudionika u ovom procesu.

MIŠLJENJE DJECE O DOLASKU DJETETA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU U RAZREDNI ODJEL:

"Bilo bi nam drago da možemo s nekim razgovarati, pomoglo bi da shvatimo."

Priprema razreda za dolazak djeteta s teškoćama u razvoju i/ili pomoćnika u nastavi

HODOGRAM

Učitelj/razrednik i stručni suradnik/koordinator

- Organizirati zajednički sastanak stručnog suradnika, učitelja/razrednika i roditelja djeteta s teškoćama u razvoju, dogovoriti koje informacije će se reći razredu i ostalim roditeljima kako bi se razred pripremio na dijete s teškoćama u razvoju/pomoćnika u nastavi.
- Stručni suradnik i učitelj mogu iznijeti svoje prijedloge i provjeriti kakvo je mišljenje roditelja, ima li on kakve prijedloge, objasniti roditelju da je važno pripremiti drugu djecu i ostale roditelje kako bi se dijete s teškoćama u razvoju integriralo i osjećalo prihvaćeno u razredu, dogovoriti koje informacije podijeliti.
- Pripremiti roditelja na pitanja roditelja i djece iz razreda.
- Ako se roditelj želi osobno obratiti ostalim roditeljima na roditeljskom sastanku, to mu omogućiti.

Učitelj/razrednik

- Na roditeljskom sastanku ukratko najaviti dolazak djeteta s teškoćama u razvoju/pomoćnika u nastavi u razred i objasniti svrhu i zadatke pomoćnika, dati savjet roditeljima kako pripremiti svoje dijete i kako komunicirati s djetetom o prijatelju koji dolazi u razred.
- Na satu razrednika razgovarati s učenicima o dolasku djeteta s teškoćama u razvoju/pomoćnika u nastavi.
- Preporuča se napraviti radionicu o očekivanjima učenika od pomoćnika u nastavi kako bismo dobili uvid u njihovo razumijevanje pojma pomoćnika u nastavi i objasnili im sve što ih zanima.

Stručni suradnik

- Stručni suradnik izrađuje Plan i program rada pomoćnika u nastavi te ga daje na uvid pomoćniku u nastavi i roditelju. Roditelj potpisuje Plan rada pomoćnika u nastavi nakon uvida i objašnjenja.
- Upoznati pomoćnika u nastavi s njegovim zadacima i uputiti ga u funkcioniranje djeteta s kojim će raditi.
- Predložiti pomoćniku dodatnu literaturu o djetetovim teškoćama.
- Organizirati upoznavanje pomoćnika s razrednikom, učiteljem, roditeljem i djetetom s teškoćama u razvoju prije dolaska pomoćnika u razred.
- Obavijestiti Razredno vijeće o dolasku pomoćnika i o tome na koji način on može pomoći djetetu s teškoćama u razvoju; svaki učitelj navede koja su njegova očekivanja od pomoćnika za njegov predmet.
- Redovito tražiti povratnu informaciju od Razrednog vijeća o funkcioniranju rada pomoćnika s djetetom.
- Stručni suradnik i/ili učitelj/razrednik predstavi razredu dijete s teškoćama u razvoju i/ili pomoćnika u nastavi na prvom satu, prilikom dolaska u razred.

U praksi se pokazalo korisnim na prvom roditeljskom sastanku pripremiti roditelje na pitanja o različitosti, npr. “Je li to zarazno?”, “Mogu li se i ja razboljeti?”, “Je li to gripa?”. Sve su to pitanja djece iz razreda i važno je djeci iskreno objasniti i umiriti ih odgovaranjem na postavljena pitanja.

Preporuka priručnika koje učitelji mogu koristiti za sat razrednika na kojem će obrađivati teme različitosti i tolerancije:

Nemoj mi se rugati. Priručnik za nastavnike od drugog do petog razreda: Stvaramo razred bez ismijavanja. Dostupno na: https://issuu.com/dajanajozanovic/docs/nemoj_mi_se_rugati_2_do_5_razred

Nemoj mi se rugati. Priručnik za nastavnike od šestog do osmog razreda : Stvaramo razred bez ismijavanja. Dostupno na: https://issuu.com/dajanajozanovic/docs/nemoj_mi_se_rugati_6_do_8_razred

O stresu

Sanda Puljiz Vidović,
Kristina Vujnović

5.

5.1. Što je stresno u poslu pomoćnika u nastavi?

Lazarus (prema Arambašić, 1996) kaže da je stres sklop emocionalnih, tjelesnih (fizioloških) i ponašajnih reakcija do kojih dolazi kada neki događaj procijenimo opasnim i/ili uznemirujućim. Stresor ili izvor stresa je događaj ili niz događaja za koje procjenjujemo da ugrožavaju naš život i/ili živote nama dragih ljudi, materijalna dobra, samopoštovanje i sl.

Stres je sastavni dio života, pa tako i posla pomoćnika u nastavi. Kada smo pitali pomoćnike što im je stresno u poslu, rekli su da im je teško na početku jer ne znaju što ih čeka, pitaju se kakva će biti komunikacija s učiteljima, roditeljima, djetetom i ostalim sudionicima, puno toga im je nejasno. Već sama nejasnoća situacije je stresna, pa koristimo različite mehanizme da to “posložimo” i da si objasnimo stvarnost.

Stres je unutarnje stanje, a stresor je vanjski uzrok. Stres ovisi o našoj percepciji situacije. Jedna te ista situacija neće za sve ljude biti stresna. Na primjer, nekim pomoćnicima u nastavi će početak biti izrazito težak i stresan, dok će se drugi brže snaći. Svaki pomoćnik ima različitu situaciju i kontekst u kojem radi. Svatko je u svom razredu. Ne komuniciraju s istim roditeljima i istom djecom, stoga njihov posao nije isti. Ipak, jednostavnije je onim pomoćnicima koji već imaju iskustvo rada s djecom. Zašto? Jer nam iskustvo daje određeno samopouzdanje i vjeru u sebe, znamo bolje odrediti prioritete, manje smo osjetljivi na kritiku, a time smo i otporniji na stres. Isto tako, jedna te ista situacija za istu osobu neće biti jednako stresna u različitim fazama njenog života. Bit ćemo manje otporni na stres ako smo u burnom životnom razdoblju, ako smo

dulje vremena preopterećeni ili neispavani ili ako smo nesigurni. Životno iskustvo također pridonosi tome kako ćemo percipirati neku stresnu situaciju.

Mi događaj možemo procijeniti kao nevažan, što znači da ne uzrokuje stres, kao neugrožavajući ili pozitivan, ili pak kao ugrožavajući, što znači da traži prilagodbu. U poslu pomoćnika u nastavi izvor stresa je ono što traži prilagodbu, a to može biti novi učenik. Kod procjene događaja mi ponovno procjenjujemo je li taj događaj prijetnja ili izazov te nakon toga procjenjujemo svoje sposobnosti da se nosimo s tim događajem.

Kao što je već napisano, stres zahtijeva prilagodbu. Što je promjena veća, to su i zahtjevi za nas veći. Liječnici Holmes i Rahe (prema Rainwater, 1991) proučavali su povezanost između stresnih događaja u životu i pojave bolesti, pa su zaključili da mentalnim i fizičkim bolestima često prethodi splet značajnih životnih promjena. Oni su sastavili "Listu stresa" i svakom su događaju dodali bodove. Najveći broj bodova nosi smrt bračnog partnera – 100 bodova, dok na primjer podizanje kredita za stan ili kuću nosi 31 bod. Najmanji broj bodova na skali stresa nosi manje kršenje zakona – 11 bodova. Zanimljivo je da su se na ovoj skali našli i događaji koji su pozitivni i koje mnogi priželjkuju. Tako na primjer izuzetan osobni uspjeh nosi 28 bodova, trudnoća čak 40 bodova (dolazak bebe u obitelj dovodi do značajnih promjena!), a promjena radnog mjesta 36 bodova (premda ta promjena može biti željena). Velike promjene mogu povećati mogućnost pojave psihosomatskih bolesti, ali valja imati na umu da različito doživljavamo stresore, tako da ova skala može biti samo orijentir. Međutim, ako je puno promjena u životu i ako to dulje traje, vjerojatnost pojave bolesti je veća.

Određena razina stresa je pozitivna i potrebna. To je dobar stres ili eustres, koji nam je potreban da se pokrenemo i da budemo uspješni u obavljanju zadataka. On nas puni energijom, povećava stupanj koncentracije i motivacije. Ukoliko stresa i napetosti nema, nismo zainteresirani za posao, radimo greške, odrađujemo ga "lijevom nogom". Ukoliko je stres prevelik, i to može dovesti do slabije koncentracije na zadatke, lošije procjene i slabog postavljanja prioriteta.

5.2. Profesionalni stres

Ukoliko postoji neravnoteža između zahtjeva radnog mjesta i mogućnosti da tim uvjetima pojedinac udovolji, može doći do profesionalnog stresa. Primjer za to je kada pojedinac ne zna što se od njega traži, kao što neki pomoćnici navode. Ili kada na primjer roditelji zahtijevaju nešto od pomoćnika, a on ne zna smije li to odbiti (npr. očekuju

da vodi njihovo dijete u kino). Često do ove neravnoteže dolazi kada nismo osvijestili vlastitu ulogu. Lakše ćemo odbiti i odoljeti zahtjevu šefa, učitelja, roditelja ako znamo što očekujemo od sebe i ako su jasno definirane naše uloge i opis poslova, nego kada nam to nije jasno. Mlađim pomoćnicima koji nemaju iskustva u radu to je zasigurno puno teže. Uostalom, tek ulaze u svijet rada i moraju se dokazati.

Stresno je i kada postoje krupne promjene u radnoj sredini i/ili osobnom životu. Primjer je promjena učitelja i razredne sredine ili škole. Isto tako, pomoćnik može raditi u istom okruženju, ali ako ima krupne promjene u privatnom životu to će se odraziti i na njegov posao (npr. netko u obitelji je bolestan i sl.). Na poslu je izrazito stresno kada smo odgovorni za velika materijalna sredstva, kada imamo vremenski pritisak i rokove ili neposredan rad s ljudima. U slučaju pomoćnika, oni su u ovoj posljednjoj skupini, neposredno rade s ljudima i surađuju s mnogima. Stresu na poslu pridonose radni i organizacijski uvjeti (npr. pretrpana soba, nepostojanje izvora prirodnog svjetla ili zraka, buka, previše zadataka u kratkom vremenskom roku i sl.). Unutarnji izvori također mogu biti izvor stresa, a to su poteškoće na osobnom planu, npr. vlastiti osjećaj nesigurnosti, nisko samopouzdanje i sl. Jedan od značajnih izvora stresa su i loši međuljudski odnosi.

Što su pomoćnici u nastavi rekli da im je stresno na poslu? Jedan od glavnih motiva za odabir ovog posla je potreba za pomaganjem. Što im je onda stresno ako vole svoj posao? Kažu da im je teško podnijeti osjećaj nemoći u odnosu na učenika, npr. kada učitelji i/ili roditelji očekuju da se dijete s teškoćama mora skoncentrirati na zadatak, a ono to ne može i pritom mu pomoćnik u nastavi u tome ne može pomoći. Na tom tragu, muči ih kada učenik "podbaci" u školi u izvođenju nekih svojih zadataka. Pomoćnici to često doživljavaju kao vlastiti neuspjeh pa se, posebno oni s manje iskustva, pitaju rade li dobro svoj posao, jesu li neuspješni? Primijetili su da i učenici s teškoćama u razvoju loše reagiraju na takva očekivanja. Pomoćnicima je posebno teško gledati kada je dijete s teškoćama izolirano od druge djece, kada ga druga djeca ne prihvaćaju. I sami kažu da je važno imati empatiju za dijete, ali ne i sažaljenje.

5.3. Simptomi stresa i reakcije na stres

Stres se odražava na naše tijelo, pa su češće glavobolje, psihosomatske bolesti poput gastritisa ili čira na želucu, probavnih poteškoća, povišenog krvnog tlaka i sl. U stresu se aktivira naš autonomni živčani sustav koji reagira na promjene iz okoline. Poviši nam se krvni tlak, srce ubrzano radi kako bi krv brže došla do mozga (da brže mislimo) i do mišića (da možemo brže reagirati i da budemo snažniji).

Iz tog razloga brže i pliće dišemo, mišići su nam napeti i spremni za akciju, mijenja se rad žlijezda s unutaršnjim izlučivanjem (pojačano lučenje brojnih hormona, a posebno adrenalina i kortizola). Ovakve reakcije se događaju kod svih ljudi jer smo zahvaljujući njima preživjeli. Mi smo, naime, biološki osposobljeni za opstanak. Nevolja je što ovakve promjene u organizmu često ne možemo “ispucati”, nego one ostaju u nama.

Na planu ponašanja mogu se pojaviti promjene u vidu pretjeranog konzumiranja duhana, kave, alkohola ili slatkiša, pretjeranog hranjenja ili odbijanja hrane, promjena u spavanju (previše ili premalo sna), agresije, teškoće u kontroli emocija, pretjerane ovisnosti o drugima ili pak povlačenja i sl.

Na emocionalnom planu su prisutni nemir, razdražljivost, tjeskoba, tuga, krivnja, promjene raspoloženja, a na kognitivnom planu pomanjkanje koncentracije i pažnje, smanjena sposobnost pamćenja, konfuzija, nejasnoća, neodlučnost, dok se kod mnogih javlja pesimizam.

Reakcije na stres se javljaju kod svih ljudi, ali one se razlikuju među ljudima. Jedna te ista reakcija u jednoj je situaciji primjerena i korisna, a u nekoj drugoj je pretjerana, neadekvatna. Na primjer, skakanje na svaki šum je pretjerano, ali nakon jakih potresa tijekom 2020. i početkom 2021. godine, koji su zadesili ove krajeve, to su normalne i očekivane reakcije.

Stresne situacije ne možemo izbjeći, one su sastavni dio našeg života, ali možemo donekle utjecati na način na koji ćemo se suočavati sa stresom. Ovdje navodimo neke od načina suočavanja sa stresom:

- **MIJENJANJE STRESORA** odnosi se na način u kojemu pojedinac procjenjuje da ima dovoljno snage za uspostaviti kontrolu nad situacijom. Na primjer, nastoji riješiti problem (rješava stvari po redu i tako smanjuje vremenski pritisak, a ujedno i stres) ili razgovara o postojećem problemu (npr. pomoćnik u nastavi ili učitelj potakne razgovor o određenom problemu). Može planirati i reorganizirati posao (npr. odbiti neki zadatak jer smatra da ga neće stići obaviti u zadanom vremenskom roku) ili rasteretiti dnevni raspored.
- **IZBJEGAVANJE STRESNIH SITUACIJA** također predstavlja čest način reagiranja na stres. To su situacije kada pojedinac uvidi da nema dovoljno snage i/ili mogućnosti za izravno djelovanje prema stresoru, pa koristi razne strategije poput prostornog udaljavanja (npr. izbjegavanje grubog šefa). Privremeno odustajanje i povlačenje je strategija koju koristimo kada vidimo da nije povoljna situacija za rješavanje problema, stoga se povlačimo i

čekamo povoljniji trenutak, pritajimo se. Na primjer, vidimo da roditelj nije spreman razgovarati o teškoćama svog djeteta, pa odlučimo da ćemo razgovarati o tom problemu u nekom boljem trenutku, kada procijenimo da je roditelj otvoreniji i spremniji. Potrebno je poštovati trenutnu nesprijetnost roditelja i imati na umu da inzistiranje na razgovoru može biti nasilno. Postavljanje granice je način da kažemo “ne” kada netko od nas traži da napravimo nešto što smatramo neprimjerenim. Recimo, neki roditelji mogu očekivati od pomoćnika da radi s njihovim djetetom izvan radnog vremena. Ovdje je važno dobro procijeniti situaciju i postaviti granicu. Delegiranje posla je također dobra strategija za rješavanje stresa.

- **PRIHVAĆANJE STRESNE SITUACIJE** također je način suočavanja sa stresom kojeg koristimo kada percipiramo da ne možemo izbjeći stresnu situaciju niti išta možemo promijeniti. Primjer za to je vrijeme pandemije, ne možemo utjecati na to koliko će ona potrajati. U takvim situacijama koristimo preventivne aktivnosti radi osnaživanja tjelesne i psihološke otpornosti na stres mijenjanjem percepcije situacije. Tako npr. koristimo kognitivnu pripremu na stresnu situaciju (kažemo sami sebi da ćemo imati vrlo aktivno poslovno razdoblje narednih godinu dana i da ćemo se prema tome ponašati i prilagoditi). Možemo koristiti ublažavanje posljedica djelovanja stresora uključivanjem u aktivnosti koje povećavaju otpornost na stres, poput tehnike samohrabivanja i pozitivnog mišljenja, smanjivanja nerealnih očekivanja, osiguravanja vremena za sebe, bavljenja tjelesnom aktivnošću, ili pak ideje da ćemo jednoga dana promijeniti posao ili da će pandemija jednom proći.

5.4. Izgaranje na poslu

Izgaranje na poslu (*burnout* sindrom) posljedica je dugotrajnog stresa i često se javlja u pomagačkim zanimanjima. Prema Maslach, Jackson i Leiter (2016), izgaranje se manifestira kroz tri glavna pokazatelja: iscrpljenost, odnosno osjećaj da smo emocionalno “iscijeđeni”, ciničan stav prema poslu i ljudima s kojima dolazimo u kontakt te gubitak osjećaja profesionalne efikasnosti, pri čemu osjećamo da ne možemo učinkovito riješiti probleme koji se javljaju na poslu te se osjećamo nesposobno i nismo zadovoljni svojim postignućima. Znakovi koji mogu ukazivati na izgaranje su fizička i emocionalna iscrpljenost, poteškoće spavanja, izoliranje od obitelji, prijatelja i kolega na poslu, maštanje o bijegu ili odlasku na odmor bez drugih ljudi, iritabilnost prema ljudima u blizini, osjećaj preplavljenosti obvezama, a moguće su i češće bolesti poput prehlade i gripe zbog pada imuniteta. Ove simptome treba shvatiti vrlo ozbiljno.

Stres s kojim se teško nosimo igra odlučujuću ulogu u nastanku izgaranja. Javlja se osjećaj bespomoćnosti te osjećaj da nemamo kontrolu nad onim što nam se događa i nad svojim reakcijama na događaje i situacije. Pomagačka zanimanja su u visokom riziku od izgaranja na poslu, a u njih spadaju poslovi učitelja i pomoćnika u nastavi. U poslu učitelja postoje različite uloge koje učitelj treba obavljati, a koje je ponekad teško uskladiti. Čest izvor stresa je usklađivanje obrazovne i odgojne uloge u razredu i tada dolazi do konflikta uloga, npr. kada postoji velika količina gradiva koje treba obraditi, a to nije realno moguće jer učitelj radi s disciplinski zahtjevnim razredom ili prevelikim razredom pa se ne može dovoljno posvetiti učenicima s posebnim potrebama (učenici s teškoćama i daroviti učenici). Stres proizlazi i iz nespremnosti na suradnju od strane roditelja. Prema Byrne (1999), konflikt uloga je glavni uzrok doživljaja stresa kod učitelja i pojave izgaranja. Značajni uzroci stresa također mogu biti: nedefiniranost radne uloge, odnosno neodređenost vezana za radne obveze, ciljeve, status i odgovornost, povećavanje kompleksnosti radnih zadataka i tehnologije te kontinuirane i brze organizacijske promjene (Farber, 1991). Sve ove uzroke primjećujemo posljednjih godina jer se kompleksnost zadataka učitelja povećava te se uvode i tehnološke i organizacijske promjene u školstvu. Kod pomoćnika u nastavi također je prisutna velika neodređenost uloga budući da postoji još dosta pitanja vezano za njihov status, obveze, prava i odgovornosti, o čemu smo već pisali u ovom Priručniku. Dodatne promjene i stres pojavili su se otkad traje pandemija koronavirusa te se nove promjene u načinu izvođenja i organizacije nastave događaju nekad i na tjednoj bazi, nastava se odvija *online*, uživo ili je kombinacija ovih dviju opcija. U ovakvoj situaciji, nejasnoća uloga i poslova veća je no ikad. Ponekad učitelji i pomoćnici u nastavi nisu sigurni na koji način reagirati u takvim izmijenjenim okolnostima i to im predstavlja dodatan izvor stresa.

Od osobnih faktora koji utječu na pojavu izgaranja najutjecajnije se pokazalo samopoštovanje (Farber, 1991; Byrne, 1999). Samopoštovanje je osobni osjećaj vlastite vrijednosti, odnosno koliko mi sami smatramo da vrijedimo, koliko cijenimo sami sebe ili koliko se sviđamo sami sebi. To je naš emocionalni odnos prema sebi. Ljudi koji imaju nisko samopoštovanje osjećaju veću prijetnju od socijalnog odbacivanja, što im predstavlja velik stres i u većem su riziku od izgaranja (Byrne, 1999). Samopoštovanje ima direktan utjecaj na percepciju osobnog postignuća i profesionalne efikasnosti, što su bitne odrednice izgaranja. Kada imamo veći osjećaj vlastite vrijednosti lakše se nosimo s neuspjehom i shvaćamo ga kao dio procesa učenja. Ponekad učitelj ili pomoćnik u nastavi ima velika očekivanja od djeteta s teškoćama i misli da bi dijete trebalo brže napredovati. Moguće je da na neki način gledaju kao svoj neuspjeh to što dijete ne napreduje prema njihovim očekivanjima, premda

postoje objektivni i medicinski razlozi za njegov tempo učenja. Kada učitelj ili pomoćnik doživljava učenikov slabiji uspjeh kao vlastiti neuspjeh, to može biti dodatan izvor stresa i podloga za izgaranje.

Postoje još brojni drugi rizični faktori za izgaranje na poslu, kao npr. negativne karakteristike posla poput previše radnih zadataka, dosada, konflikti na poslu, ograničeni resursi, nedostatak povratne informacije, nesigurnost posla i neravnoteža uloženog truda i ostvarenog učinka (Carod Artal i Vázquez-Cabrera, 2013) te je dobro biti svjestan na koji način mogu utjecati na naše psihičko zdravlje.

Prema Burischu (2010), koji je proučavao nastanak izgaranja, u ranoj fazi izgaranja javljaju se znakovi upozorenja: povećana predanost ciljevima te iscrpljenost, zatim slijedi smanjena predanost poslu i ljudima općenito, često optuživanje drugih, agresivnost te smanjena kognitivna učinkovitost, motivacija, kreativnost i prosudba, ravnodušnost u emocionalnom, društvenom i intelektualnom životu, psihosomatske reakcije i očajavanje. Izgaranje također može voditi ka depresiji i anksioznosti.

Međutim, izgaranje na poslu ne nastupi odjednom, već se događa postepeno. Prema Freudengeru (1982), izgaranje na poslu može se opisati kroz sljedećih 12 faza:

1. Javlja se velika potreba da se dokažete koja može prerasti u pretjeranu ambiciju koja je česta kod ljudi koji započinju novi posao.
2. Ambicija vas motivira da napornije radite.
3. Zatim počnete zanemarivati svoje potrebe, npr. zaboravite redovito uzimati obroke i nemate uredan obrazac spavanja, mislite da vam je dovoljno 5 sati sna ili se često budite usred noći i razmišljate što sve morate napraviti.
4. Premještanje konflikta: umjesto da priznate da se previše "dajete", krivite količinu posla, šefa ili kolege.
5. Odjednom nemate vremena ni za što van posla, počnete odbijati prijatelje kad vas zovu na kavu ili druženje i sve vam se čini naporno, čak i aktivnosti koje ste prije smatrali ugodnima.
6. Negirate probleme i čini vam se da je problem u svima oko vas.
7. Počnete se povlačiti od obitelji i prijatelja, reagirate cinično prema svima oko vas.

8. Javljaju se promjene u ponašanju, sve vas iritira i naporno vam je.
9. Javlja se depersonalizacija, gubitak kontakta sa sobom i vlastitim potrebama.
10. Moguća su ovisnička ponašanja poput konzumiranja alkohola i prejedanja kako bi se nosili s unutarnjom prazninom i anksioznošću.
11. Povećan osjećaj besmisla i nedostatak interesa vode depresiji.
12. Fizička iscrpljenost koja nastupi u ovoj fazi može biti ugrožavajuća po život.

Kako si pomoći, što se može učiniti?

Jedan od načina borbe s ovim sindromom su edukacije i grupe podrške, supervizijske grupe koje su pomoćnicima u nastavi u Velikoj Gorici omogućene u sklopu projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje". Pomoćnici nam kažu da im baš to treba jer na taj način smanjuju stres, kanaliziraju ga, podijele svoju "muku" s drugima. Osvještavanje znakova stresa i izgaranja te emocionalno prorađivanje stresa povećavaju naše kapacitete za nošenje sa stresom.

Prema Bährer-Kohler (2013), postoje stvari koje možemo učiniti na razini pojedinca i na razini organizacije i društva kako bismo spriječili izgaranje na poslu. Na razini pojedinca možemo učiti kako se nositi s konfliktima uloga, s konfliktima u radnom okruženju, raditi na razvijanju međuljudskih vještina, učiti kako se nositi sa stresom, učiti se komunikaciji i otpornosti na izazove. Na razini organizacije i društva možemo identificirati rane znakove izgaranja, povećavati svjesnost o znakovima izgaranja i educirati zaposlenike, stvarati organizacijsku kulturu koja potiče pozitivne međuljudske odnose, raditi na poboljšanju komunikacije unutar organizacije, jasno strukturirati zadatke i zaduženja, pružati supervizijsku podršku i poticati međusobnu podršku kolega.

Patrik Špoljar, 4.b, OŠ Velika Mlaka, **Moja pomoćnica u nastavi**

3. DIO

O posebnostima rada pomoćnika u nastavi u odnosu na učenika koji ima teškoće u razvoju

Kristina Vujnović

U ovom dijelu Priručnika nastojat ćemo dati praktične savjete koji mogu unaprijediti i olakšati rad pomoćnika u nastavi u školi. U uvodnom dijelu navest ćemo sve poslove pomoćnika prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, a u narednim poglavljima koja se odnose na rad s učenicom s nekom od teškoća u razvoju navedene ćemo poslove detaljnije opisati s obzirom na pojedinu teškoću te navesti postupke i metode koje se mogu koristiti u radu s učenicom. Budući da su autorice ovih poglavlja po zanimanju socijalna pedagoginja, edukacijska rehabilitatorica i psihologinja, svaka je dala doprinos iz perspektive svoje struke i svog dugogodišnjeg rada s učenicima s teškoćama. S obzirom da stručni suradnici svakodnevno rade i surađuju s pomoćnicima u nastavi, učiteljima i roditeljima, prate rad i uspjeh u školovanju učenika s teškoćama te imaju uvid u više aspekata pružanja podrške učenicima s teškoćama, u sljedećim poglavljima naglasak će biti na oblicima podrške koji su se autoricama u praksi pokazali važnima. Oblici podrške su brojni i individualni. Za pojedinog učenika s teškoćama u razvoju možda će biti potrebno kombinirati pojedine ili osmisliti nove, sukladno njegovim odgojno-obrazovnim potrebama.

Poglavlja koja slijede organizirana su tako da obuhvaćaju i opisuju sve teškoće koje su prema Pravilniku o pomoćnicima definirane kao veće teškoće te učenici koji imaju navedene teškoće trebaju stalnu ili povremenu potporu pomoćnika u nastavi. Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, pomoćnik u nastavi pruža potporu učenicima koji svladavaju nastavni plan i program škole, međutim imaju veće teškoće u samostalnom funkcioniranju, odnosno imaju veće:

Natali Trešnjčić, 4.d, OŠ Velika Mlaka, Portret pomoćnice u nastavi

- “teškoće u motoričkom funkcioniranju donjih i/ili gornjih ekstremiteta,
- teškoće u komunikaciji i socijalnim interakcijama te senzornoj integraciji, a povezane su s poremećajima iz autističnoga spektra,
- teškoće u intelektualnom funkcioniranju udružene s drugim utjecajnim teškoćama,
- teškoće proizišle iz oštećenja vida,
- teškoće koje se manifestiraju u ponašanju tako da ih ometaju u funkcioniranju i ugrožavaju njihovu fizičku sigurnost i/ili fizičku sigurnost drugih učenika,
- teškoće u funkcioniranju proizišle iz više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju.”

Pravilnikom su poslovi pomoćnika opisani općenito. Pravilnik podržava načelo razumne prilagodbe u skladu s individualnim potrebama učenika kako bi se omogućilo njegovo ravnopravno sudjelovanje u odgojno-obrazovnom procesu. Osiguravanje razumne prilagodbe ne znači da je učenik oslobođen obveze izvršavanja zadataka i stjecanja kompetencija prema primjerenom programu obrazovanja, već samo prilagodbu načina njihova ostvarivanja. S obzirom na načelo razumne prilagodbe, nastojat ćemo povezati ono što pomoćnik radi i podršku koju pruža sa specifičnim potrebama koje dijete ima. Pri tome treba voditi brigu o mogućnostima i sposobnostima djeteta, njegovim teškoćama, ali i snagama i potencijalima. Također, uz prilagođavanje individualnim potrebama i kapacitetima svakog djeteta, potrebno je voditi računa o poticanju samostalnosti djeteta gdje i kad god je to moguće. Ovdje ćemo detaljno navesti poslove pomoćnika u nastavi kako su definirani prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, nakon čega slijede prijedlozi praktičnih savjeta za rad pomoćnika s djetetom s obzirom na specifične teškoće.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika u nastavi su:

a. Potpora u komunikaciji i socijalnoj uključenosti:

- poticati učenika na suradnju s ostalim učenicima,
- poticati i usmjeravati učenika na prihvatljive oblike ponašanja te upozoravati učenika na štetnost i posljedice neprihvatljivih oblika ponašanja uz prethodno

savjetovanje s učiteljem/nastavnikom i/ili stručnim suradnikom,

- pružiti potporu učeniku u provedbi pravila rada i igre,
- davati potporu u socijalizaciji uz interakciju s drugim učenicima.

b. Potpora u kretanju:

- voditi učenika kojemu je potrebna potpora u kretanju (pridržavati, usmjeravati, upozoravati na prepreke i sl.),
- pružiti potporu učeniku koji se kreće u kolicima pri svladavanju prepreka,
- voziti učenika u kolicima ako se učenik ne može samostalno voziti te upravljati pomagalima za penjanje i spuštanje u svrhu svladavanja prostornih prepreka,
- pružiti potporu učeniku u promjeni položaja tijela.

c. Potpora pri uzimanju hrane i pića:

- dodatno pripremiti hranu učeniku: rezanje, usitnjavanje i sl.,
- hranjenje ovisno o potrebi učenika,
- pružiti potporu učeniku pri pijenju.

d. Potpora u obavljanju higijenskih potreba (samo u slučaju nepostojanja adekvatne medicinske/njegovateljske pomoći za obavljanje tih potreba):

- pružiti potporu pri održavanju higijene,
- pružiti potporu učeniku u kretanju (vođenje, vožnja) pri odlasku u toalet,
- pružiti potporu učeniku pri korištenju toaleta (stavljanje na toalet i pridržavanje tijekom sjedenja; higijena tijela nakon obavljene nužde; mijenjanje higijenskih uložaka i higijena tijela pri mijenjanju; svlačenje i odijevanje; presvlačenje pelena i higijena tijela pri presvlačenju; pranje ruku nakon obavljene nužde),

- pružiti potporu učeniku pri presvlačenju (skidanje i odijevanje odjeće i obuće) tijekom boravka u školi i izvanučioničkim aktivnostima ovisno o potrebi učenika i situaciji.

e. Potpora u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka:

- pružiti potporu učeniku u korištenju pedagoško-didaktičkih pomagala (Brailleova stroja, taktilne i/ili elektronično-akustične opreme, alternativnih oblika komunikacije te drugih specifičnih pomagala i opreme),
- pisati prema diktatu učenika u zadacima koji zahtijevaju pisanje rukom i/ili na računalu vodeći računa da se ne ometa nastavni proces,
- pružati tehničku potporu učeniku u čitanju, pisanju, računanju i izvođenju grafičkih radova,
- dodavati učeniku školski pribor,
- pridržavati udžbenik, fiksirati radne listiće i bilježnice za radnu podlogu,
- pružati potporu učeniku pri izvođenju praktičnih radova prema napatku učitelja/nastavnika,
- pružati potporu učeniku u izvođenju primjerenoga programa Tjelesne i zdravstvene kulture prema napatku učitelja/nastavnika i nadležnoga školskog liječnika,
- pružati potporu učeniku u provođenju izvanučioničke nastave uz prethodnu potvrdu liječnika školske medicine za učenika izdanu na zahtjev škole u navedenu svrhu prema individualnim stanjima i potrebama učenika,
- dodatno pročitati zadatak i/ili uputu učeniku,
- usmjeravati pažnju učenika na nastavne aktivnosti,
- poticati učenika na izvršavanje zadanih uputa,
- voditi/usmjeravati učenika u izvršavanju zadataka na nastavnome materijalu,
- pružati potporu učeniku u samovrednovanju svoga rada i uspjeha te riješenih zadataka.

f. Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu, što podrazumijeva razmjenu informacija potrebnu za praćenje i unapređivanje rada s učenikom.

Prilikom obavljanja posla pomoćnika potrebno je stalno imati na umu da je dugoročni cilj uspješno funkcioniranje djeteta jednoga dana kao odraslog člana društvene zajednice. Uvijek težimo osamostaljivanju djeteta u odgojno-obrazovnoj ustanovi u onoj mjeri u kojoj je to moguće. Pri tome je veoma važna svakodnevna suradnja pomoćnika u nastavi i učitelja. Učitelj uz podršku i savjetovanje stručnog/ih suradnika izrađuje program rada za redoviti program uz individualizirane postupke i redoviti program uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke (prema Pravilniku o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/2015), učenici s teškoćama u razvoju mogu se školovati i uz provođenje posebnog programa uz individualizirane postupke ili posebnog programa za stjecanje kompetencija u aktivnostima svakodnevnoga života i rada uz individualizirane postupke). Učitelj je nositelj programa, tj. provodi program i daje upute pomoćniku u nastavi koji pruža podršku u okviru svojih zaduženja. Postoje brojni postupci individualizacije koje učitelj može odabrati kako bi učeniku s teškoćama omogućio lakše i uspješnije savladavanje gradiva, pri čemu je bitno izvršiti inicijalnu procjenu učenikovih znanja i sposobnosti. Postupci koji se koriste određuju se prema individualnim potrebama učenika. Postoje brojni mogući postupci individualizacije od kojih ćemo ovdje nabrojati nekoliko: češće kratko poticanje učenika na rad kako bi mu se privukla pažnja, označavanje domaće zadaće, stupnjevito pružanje pomoći – postepeno uvođenje u postupak rješavanja zadataka, zadavanje manjeg broja zadataka, toleriranje kratke pažnje i sporijeg tempa rada, omogućavanje dužeg vremena rada na pismenim zadacima, korištenje jasnih i preglednih predložaka s podebljanim važnim dijelovima u pismenim provjerama, preferiranje usmenog ili pismenog ispitivanja prema individualnim potrebama učenika itd. Kod prilagodbe sadržaja u redovitom programu, učitelj prilagođava sadržaj tako da bude manjeg opsega i složenosti od redovitog programa, npr. kod obrađivanja teme Mezopotamije iz Povijesti smanji se količina informaciju koju učenik s teškoćama treba usvojiti te se koriste jednostavniji jezik i pojmovi.

Veoma je važan način pripreme pomoćnika u nastavi za početak rada i pružanje podrške.

Prije samog početka rada pomoćnik u nastavi treba biti upoznat s obimom poslova i načinom pružanja potpore. Pravilnik propisuje poslove pomoćnika u nastavi, a koordinator za pomoćnike u nastavi izrađuje program rada pomoćnika sukladno individualnim potrebama učenika. Pomoćnik u nastavi treba imati osnovna znanja o pojedinim

teškoćama stečena edukacijom koju prolaze pomoćnici u nastavi. Isto tako potreban je zajednički dogovor učitelja, roditelja, stručnih suradnika, koordinatora i pomoćnika u nastavi na početku svake školske godine, a osobito prije upoznavanja pomoćnika u nastavi i učenika s teškoćama. Razgovor i dogovor organiziraju se s ciljem osiguravanja što boljih uvjeta za rad, učenje i druženje u razrednom okruženju učenika s teškoćama. Na tom razgovoru svi koji su uključeni u školovanje učenika razmjenjuju informacije o specifičnim učenikovim teškoćama, kako se te teškoće manifestiraju, na koji način utječu na opće funkcioniranje djeteta, kakvu podršku je učenik do sada imao i kakva su njihova očekivanja vezana za rad s učenikom s teškoćama. Bitno je da se stvori podržavajuća atmosfera za sve sudionike te da se potiču međusobna komunikacija te razmjena informacija i iskustava u radu s djetetom u svrhu pružanja što kvalitetnije podrške. Važna je dosljednost i usklađenost u načinu rada kod kuće i u školi te svakodnevna usklađenost i suradnja učitelja i pomoćnika u nastavi.

Kada govorimo o teškoćama koje su sastavni dio višestrukih teškoća, pogotovo kada istovremeno postoje intelektualne teškoće i poremećaj pažnje i hiperaktivnosti ili emocionalne teškoće koje značajno utječu na emocionalno i socijalno funkcioniranje djeteta, jako je važno u inicijalnom razgovoru obuhvatiti sve aspekte funkcioniranja djeteta, a ne se isključivo fokusirati na primarnu teškoću. Pomoćnik u nastavi treba biti upoznat s posebnostima u radu s djetetom s teškoćama od početka rada te osvijestiti svoje kapacitete za nošenje s određenim teškoćama i tko su mu izvori podrške među zaposlenicima škole. Kada u razred dolazi dijete s teškoćama može se javiti strah kod učitelja i/ili pomoćnika da neće moći adekvatno zadovoljiti djetetove potrebe koje su velike. Ako se pomoćnik u nastavi i/ili učitelj osjećaju nesigurno ili nekompetentno, mogu razviti otpor prema istraživanju svega što je dijete sposobno učiniti i imati premala očekivanja od njega ili, s druge strane, mogu početi postavljati prevelika očekivanja pred dijete. Zbog toga je važno osvijestiti taj strah ako on postoji, jasno komunicirati kakve su djetetove sposobnosti i poteškoće te uspostaviti suradnički odnos između svih odraslih osoba koje su uključene u djetetovo obrazovanje. Svako dijete ima specifičnu kombinaciju teškoća kojoj se ne može pristupiti gotovim obrascima, već se svakom djetetu pristupa individualno, pri čemu se timski procjenjuje kakva podrška je za dijete najučinkovitija. Također je važno da pomoćnik u nastavi prati napredak djeteta i prilagođava se situacijama koje se javljaju u procesu odgoja i obrazovanja. Pri tome je iznimno važno uspostaviti suradnički odnos pomoćnika u nastavi i učitelja koji predaju u razredu učenika s teškoćama. Najučinkovitije je da učitelj i pomoćnik u nastavi svakodnevno prate napredovanje i kapacitete učenika, a ako učenik ne može obaviti određeni zadatak, može

se modificirati predviđeni plan i vratiti korak unatrag kako bi se odgovorilo na potrebe djeteta. Odnos pomoćnika u nastavi i roditelja također treba biti suradnički te je poželjno da su pomoćnik u nastavi i roditelji usklađeni u svojim očekivanjima i načinu rada s djetetom kod kuće i u školi. Jako je bitan dobar odnos s roditeljima jer omogućava i povratnu informaciju pomoćniku u nastavi o tome kako dijete reagira na pomoćnika u nastavi i njegove postupke u radu. Takav odnos započinje inicijalnim razgovorom i održava se kroz suradnju svih uključenih u obrazovanje djeteta s teškoćama kontinuirano kroz godinu.

Uspjeh u radu pomoćnika u nastavi u velikoj mjeri ovisi i o njegovoj spremnosti da prihvati da će dijete s teškoćama usvajati sadržaje drugačijim tempom rada od ostalih učenika u razredu i da uvažava sve specifičnosti u njegovom radu te o sposobnosti da se poveže s djetetom. Važno je da ga dijete doživi kao osobu kojoj je stalo do njegovog uspjeha u radu i funkcioniranju u školi, a za uspostavljanje odnosa jako su važni prvi dani. Veliku ulogu pri tome ima motivacija pomoćnika u nastavi za rad s djetetom s teškoćama. Poželjno je da je pomoćnik motiviran angažirati se na način da uspostavi podržavajući odnos prema učeniku, pokaže razumijevanje i strpljenje prema djetetovim teškoćama i ograničenjima, uz istovremeno postavljanje jasnih granica u slučaju učenikova pružanja otpora prema radu. Važno je i pružanje podrške i pohvale za svaki, pa i najmanji napredak djeteta čime će odgovoriti i na djetetove emocionalne i odgojne potrebe, a ne samo na intelektualne zahtjeve u radu. Motivirani pomoćnik u nastavi potiče samopouzdanje kod učenika te povećava njegovu razinu motivacije za rad u školi i uspostavljanje socijalnih odnosa s vršnjacima. Kada učenik s teškoćama nema dovoljno razvijene sposobnosti i dovoljnu razinu samostalnosti za uspješno nošenje sa zahtjevima školskog okruženja, tada je pomoćnik u nastavi "most" koji spaja učenikove mogućnosti sa zahtjevima situacije koja je postavljena pred njega, bilo u obrazovnom ili socijalnom smislu. Pomoćnik u nastavi treba stalno pronalaziti praktična rješenja kako bi pomogao učeniku s teškoćama jer ne postoje gotova rješenja, potrebe svakog djeteta se razlikuju. Dobro je biti toga svjestan i biti spreman isprobati različita rješenja te pronaći ona koja najbolje funkcioniraju u konkretnoj situaciji s konkretnim djetetom. Zaključno, jako je važno da pomoćnik u nastavi bude osoba koja je orijentirana na traženje praktičnih rješenja i da bude motiviran pomoći djetetu.

U narednim poglavljima navedene su posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenicima s obzirom na pojedine vrste teškoća.

Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima

Milica Kolumbić-Di Giorgio

Sukladno Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju – Orijentacijskoj listi vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju, u ovu skupinu ubrajaju se oštećenja organa i organskih sustava. To su oštećenja (prirođena ili stečena), deformacije ili poremećaji funkcije organa ili organskih sustava koji dovode do smanjenja ili gubitka sposobnosti u izvršavanju aktivnosti.

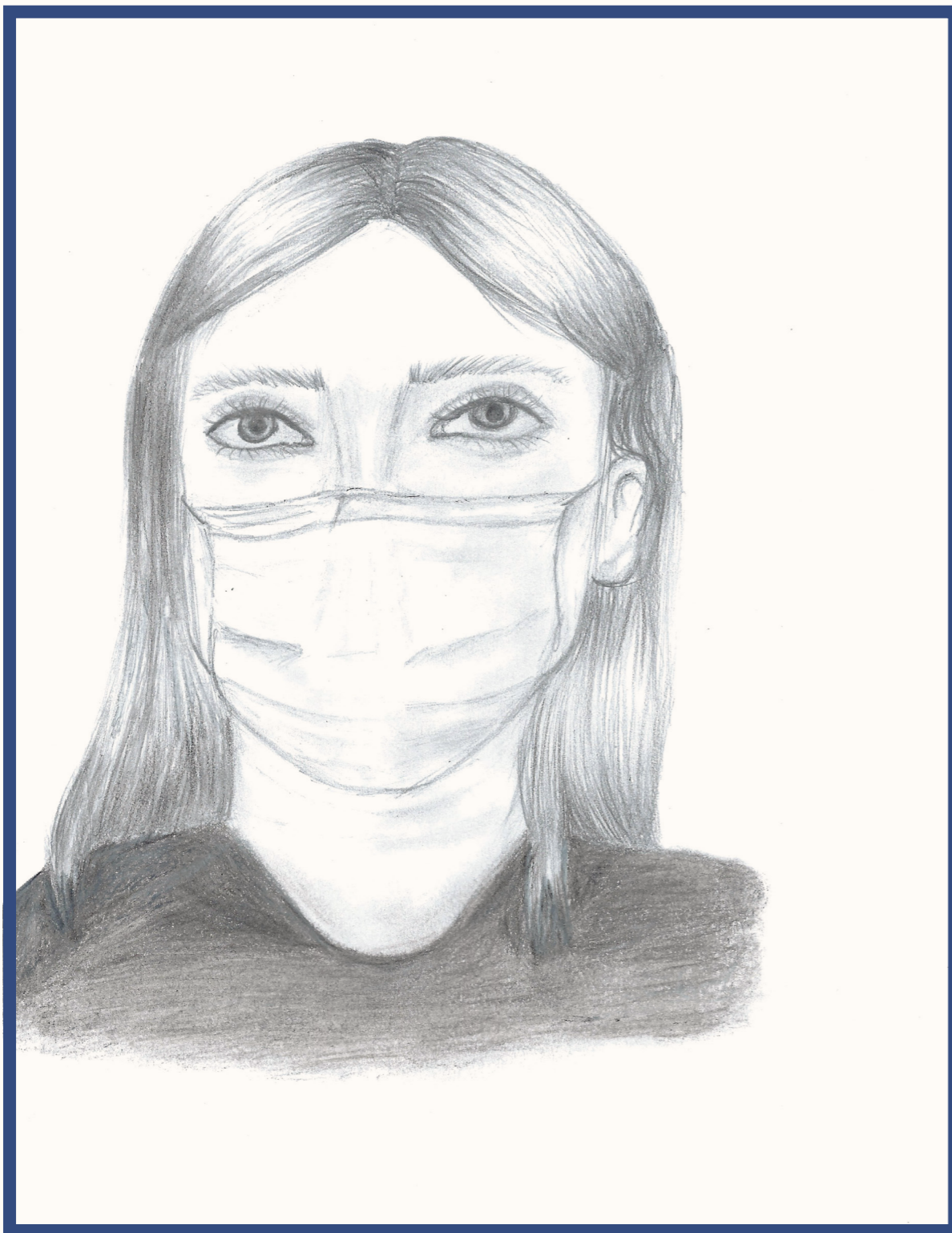
Dijele se na:

1. Oštećenja mišićno-koštanog sustava
2. Oštećenja središnjeg živčanog sustava
3. Oštećenja perifernog živčanog sustava
4. Oštećenja drugih sustava.

S obzirom na navedena oštećenja, učenici s tjelesnom invalidnosti i/ili kroničnim bolestima mogu imati poteškoće u pokretu i položaju tijela, smanjenu ili onemogućenu funkciju pojedinih dijelova tijela te nepostojanje dijelova tijela.

1. **Djeca s oštećenjem mišićno-koštanog sustava** imaju izražene poteškoće na planu kretanja.

Oštećenje mišićno-koštanog sustava može dodatno uzrokovati slabost mišića, ograničenje kretnji zglobova te deformacije

Petra Gorički, 4.a, OŠ Jurja Habdelića, Portret pomoćnice u nastavi

kostiju (Zrilić, 2013). Mnoga djeca s oštećenjem mišićno-koštanošustava mogu trpjeti bolove te im je kvaliteta svakodnevnog života dodatno narušena.

2. Djeca s oštećenjem središnjeg živčanog sustava

Kod djece s oštećenjima središnjeg živčanog sustava trajno je povišen tonus mišića te se javljaju nehotični i nekontrolirani pokreti. Cerebralna paraliza je najpoznatiji takav primjer, a može biti potpuna (paraliza) ili je riječ o smanjenju mišićne snage (pareza) (Zrilić, 2013). Često su prisutne i dodatne poteškoće vezane uz govor, vid, sluh, perceptivne smetnje, sniženo intelektualno funkcioniranje, koje zahtijevaju kompleksniju rehabilitaciju različitih stručnjaka.

3. Oštećenja perifernog živčanog sustava

U ovu skupinu ubrajamo oštećenja leđne moždine i perifernih živaca, različite bolesti i traume.

4. Oštećenja drugih sustava (dišni, srčano-žilni, probavni, endokrini, koža i potkožna tkiva, mokraćni, spolni)

U ovu skupinu ubrajamo bolesti trajnijeg karaktera, promjenjive težine i potrebe dugotrajnijeg liječenja u bolnici ili kod kuće.

Učenicima s tjelesnim invaliditetom i kroničnim bolestima potrebne su prilagodbe prostora, radnog stola (školske klupe), mjesta za sjedenje, stolca ili prostora za kolica, prostora za pisanje, toaleta, pristupa umivaoniku, prilaza školi. Osim navedenog, potrebno je osigurati i metodičke specifičnosti u radu, osobito ako se radi o pisanju, crtanju ili radnjama koje zahtijevaju preciznost i brzinu učenika koji imaju poteškoća s motorikom ruku. Učenicima s kroničnim bolestima najčešće treba prilagođavati tempo rada, a često se zbog medikamentozne terapije brže umaraju ili su usporeni u radu.

Sve posebnosti u odnosu na zdravstvene potrebe učenika treba dogovarati sa stručnom službom škole, roditeljima i učenikovim liječnikom. Ako učenik zbog liječenja češće odlazi u bolnicu, potrebno je održavati stalnu vezu i izmjenjivati informacije o napredovanju i specifičnim potrebama učenika s učiteljima koji rade na bolničkom odjelu na kojem se učenik liječi, a ako se liječenje provodi u obitelji osigurati nastavu kod kuće.

Pomoćnika u nastavi potrebno je pripremiti na pružanje potpore djetetu s tjelesnim invaliditetom te ga je potrebno osposobiti i upoznati s obimom poslova i načinom pružanja potpore prije samog

početka rada. Veoma je važno istaknuti sve posebnosti rada s djetetom koje ima navedene teškoće. Prve upute daje koordinator, a zatim uključuje roditelje koji navode specifičnosti u postupanju s učenikovim potrebama u svim aspektima rada i života u školi i izvanškolskim aktivnostima.

Potrebna znanja dobivaju se edukacijom te je važno uključivati pomoćnike u nastavi u sve oblike edukacije koji su organizirani za učitelje u školi ili izvan nje. Također je nužan zajednički dogovor učitelja, roditelja, stručnog suradnika (koordinatora) i pomoćnika na početku svake školske godine, a osobito prije upoznavanja pomoćnika i učenika s tjelesnim invaliditetom. Razgovor i dogovor treba organizirati u atmosferi zajedničke želje i spremnosti osiguravanja što boljih uvjeta za rad, učenje i druženje učenika s tjelesnim invaliditetom.

Poslovi pomoćnika u nastavi koji pruža potporu učeniku s tjelesnim invaliditetom ili kroničnim bolestima

Svakodnevna komunikacija učitelja, pomoćnika u nastavi i roditelja osobito je važna. Pomoćnik u nastavi može voditi tzv. komunikacijsku bilježnicu za roditelje uz dogovor s učiteljem. Koordinator educira pomoćnika u nastavi na koji način voditi bilješke za roditelje. Veoma je važno da roditelji pročitaju napomene pomoćnika u nastavi i da potpišu ili odgovore na komentar. Često pomoćnik u nastavi i usmeno prenosi roditeljima sve o proteklom danu kada roditelji dolaze po učenika ispred škole.

Koordinator povremeno pregledava komunikacijske bilježnice kako bi se unaprijedila komunikacija roditelja, pomoćnika u nastavi, učitelja i stručne službe škole.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika realiziraju se tijekom boravka učenika u školi i izvanučioničkim aktivnostima.

Pomoćnik u nastavi je osoba koja je na raspolaganju učeniku tijekom boravka u školi. To znači i za vrijeme školskog sata i za vrijeme odmora.

Pomoćnik u nastavi ima pravo na odmor. Bitno je dogovoriti s učiteljem i koordinatorom kada će koristiti odmor.

Budući da je za svakog učenika krajnji cilj osamostaljivanje u okviru njegovih mogućnosti i ograničenja s obzirom na njegovu teškoću, važno je da koraci osamostaljivanja učenika budu u dogovoru s koordinatorom i roditeljima učenika.

Potporna u kretanju

- Pomoćnik u nastavi dočekuje učenika ispred škole (ulaz treba biti arhitektonski prilagođen za osobe s tjelesnim invaliditetom):
  - prema dogovoru 10 minuta prije ulaska ostalih učenika u školu ili u isto vrijeme,
  - izmjenjuju se osnovne informacije s roditeljima učenika o očekivanjima za taj dan, o specifičnostima zdravstvene situacije toga dana, kao i o raspoloženju učenika.
- Ulazak u školu uz potporu pomoćnika u nastavi:
  - učenik koji se kreće pomoću štaka može samostalno ulaziti, a pomoćnik u nastavi pomaže nositi torbu i ostali pribor do učionice; ako učenik može samostalno otvoriti vrata, pomoćnik u nastavi samo prati i promatra,
  - učenik koji se kreće pomoću hodalice može samostalno ulaziti, a pomoćnik u nastavi preuzima torbu i ostali pribor i nosi ih do učionice; najčešće u takvoj situaciji pomoćnik u nastavi otvara vrata i zatvara ih nakon ulaska učenika,
  - učenik koji se kreće u kolicima za osobe s tjelesnim invaliditetom može imati torbu i pribor na kolicima; u takvoj situaciji pomoćnik u nastavi otvara vrata i prati učenika do razreda.
- Učeniku koji ne može samostalno otvoriti vrata učionice pomoćnik u nastavi otvara i zatvara vrata.
- Učeniku koji se kreće pomoću štaka ili hodalice pomoćnik u nastavi pomaže sjesti na svoje mjesto u školsku klupu, vodeći računa da učeniku noge pri sjedenju dodiruju podlogu. Pomoćnik u nastavi odlaže pomagala za kretanje u dio učionice koji ne ometa prolaz drugim učenicima, a blizu je učenika s tjelesnim invaliditetom (obično je to blizu vrata učionice iza zid jer učenik s tjelesnim invaliditetom treba sjediti u prvoj klupi blizu izlaza iz učionice, ako nije indicirano sjedenje na drugom mjestu uslijed ostalih poteškoća vezanih za dodatna oštećenja vida, sluha i sl.).
- Učeniku koji se kreće pomoću kolica za osobe s invaliditetom pomoćnik u nastavi omogućava smještanje u klupu tako da učenik može kolicima samostalno ući i namjestiti se za sjedenje te da ima dovoljno mjesta za uporabu pribora i pristup školskoj torbi.
- Učeniku je potrebno osigurati samostalno kretanje za vrijeme odmora, uvijek uz pratnju pomoćnika u nastavi. Nije u svim slučajevima potrebno biti uz učenika, ali ga treba pratiti i pružiti potporu ako zatreba (učeniku se mora omogućiti samostalno druženje s vršnjacima).
- Učeniku koji se kreće pomoću hodalice koja je dizajnirana tako da mu podupire leđa te je težište tijela na tom dijelu tijela pomoćnik u nastavi pomaže održavati pravilan smjer kretanja na način da se hodalica usmjeri u smjeru kretanja (učenici su često nesigurni u kretanju i teže prolaze uskim prostorom).
- Učenik koji se kreće pomoću hodalice koja je dizajnirana na način da je težište tijela na rukama često hoda pognute glave usredotočen na samo kretanje, te je zadaća pomoćnika u nastavi da prati i sugerira učeniku da gleda ispred sebe i drži glavu u pravilnom položaju.
- Učenik koji se kreće pomoću kolica za osobe s invaliditetom može se samostalno kretati, a pomoćnik u nastavi ga tada samo prati pogledom i pruža potporu kada je potrebno.
- Potpora u kretanju je potrebna svim učenicima u dijelovima školske zgrade koji nisu prilagođeni kretanju osoba s invaliditetom, a potpora se dogovara s koordinatorom, učiteljem i roditeljima učenika (ponekad je to prenošenje učenika preko arhitektonske barijere – u tom slučaju može pomoći i druga odrasla osoba, naravno uvijek u dogovoru s roditeljima). Zbog ovakvih situacija potrebno je voditi računa o tome da je učenik s tjelesnim invaliditetom u razredu koji je smješten u dijelu školske zgrade koji nema arhitektonskih barijera i koji omogućava najprimjereniji prostor za slobodno kretanje učenika.
- Pomoćnik u nastavi pruža potporu pri odlasku učenika u školsku kuhinju. Učenik ide u školsku kuhinju s ostalim učenicima iz razreda, a pomoćnik u nastavi osigurava prilaz do mjesta za sjedenje i pomoć pri smještanju za stol.
- Pomoćnik u nastavi pruža potporu pri odlasku učenika u školsku knjižnicu na već opisan način, a u knjižnici učenik samostalno odabire knjige u suradnji s knjižničarom.
- Odlazak na školski izlet, u kino, muzeje i na slična mjesta mora biti isplaniran u suradnji s roditeljima, učiteljem, koordinatorom i pomoćnikom u nastavi. Učeniku je potrebna potpora pri ulasku u autobus, smještanju na sjedalo i izlasku iz autobusa. Također mu je potrebna stalna pomoć pri kretanju

stranim prostorom u novoj sredini, pomoć u nošenju torbe, pri ulasku u nepoznate zgrade, obilasku ustanova i odlasku na toalet. Ako je školski izlet isplaniran u predjelima koji nisu arhitektonski prilagođeni osobama s invaliditetom, potrebno je unaprijed dogovoriti s roditeljima u kojim aktivnostima će učenik s tjelesnim invaliditetom sudjelovati s ostalim učenicima, a u kojima će imati neke zamjenske aktivnosti uz potporu pomoćnika u nastavi.

Potpota pri uzimanju hrane i pića

- Učenik koji može samostalno jesti, rezati nožem hranu, prinositi hranu ustima i samostalno piti sjedi za stolom s prijateljima iz razreda, a pomoćnik u nastavi u tom slučaju samo donosi hranu učeniku i stavlja ju na stol kako bi učenik samostalno dohvatio pribor.
- Učenik koji nije samostalan u hranjenju i uzimanju pića također sjedi za stolom s prijateljima, a pomoćnik u nastavi sjedi uz njega, reže hranu nožem, pomaže pri hranjenju i prinošenju ustima hrane i pića ili, kada je to neophodno, hrani učenika (uvijek potpora mora biti samo u onim dijelovima aktivnosti koje učenik nije u mogućnosti samostalno obavljati).
- Učenik koji nosi užinu od kuće ostaje u razredu i jede užinu samostalno ili uz pomoć pomoćnika u nastavi.

Potpota u obavljanju higijenskih potreba

- Pomoćnik u nastavi pruža potporu učeniku u izuvanju i obuvanju, svlačenju i oblačenju jakne, kaputa i drugih odjevnih predmeta kada učenik ne može tu radnju obaviti samostalno.
- Pomoćnik u nastavi pomaže učeniku prati ruke prije jela, poslije toaleta ili aktivnosti nakon boravka na školskom igralištu. Potpora je potrebna samo kada učenik ne može samostalno obaviti radnju. Ponekad je potrebno otvoriti slavinu, dodati sapun, ubrus za brisanje, a ponekad pomoćnik u nastavi pere ruke učeniku.
- Pomoćnik u nastavi pomaže učeniku oprati lice ako se zaprljao tijekom jela ili neke druge školske aktivnosti.
- Pomoćnik u nastavi pruža potporu pri odlasku na toalet na način dogovoren s roditeljima, koordinatorom i učiteljem:

prati učenika i otvara mu vrata, pomaže pri svlačenju i pri smještanju na WC školjku, nakon obavljene nužde pušta vodu i pomaže pri oblačenju učenika. Pomaže mu oprati ruke i pri odlasku u učionicu. Ako učenik nije samostalan pri higijenskom zbrinjavanju nakon obavljanja nužde, tada to čini pomoćnik u nastavi. Štuke i hodalice se ostavljaju u hodniku ispred toaleta, blizu vrata, da bi bili nadohvat ruke pomoćniku u nastavi.

- Ako je učenik u kolicima, pomoćnik u nastavi pruža mu potporu na prethodno opisan način ako je ulaz u školski toalet dovoljno širok da učenik može ući u kolicima. Ako se učenik ne može samostalno higijenski zbrinuti nakon obavljanja nužde, tada to čini pomoćnik u nastavi (u dogovoru s roditeljima).
- Ako je učenik inkontinentan te nosi pelene, tada je potrebno naći prostor u školi koji osigurava zaštitu intime učenika i ima potreban stol i higijenski pribor za mijenjanje pelene, što obično u našim školama obavljaju roditelji ili pomoćnici u nastavi u dogovoru s roditeljima.

Potpota u komunikaciji i socijalnoj uključenosti

- S obzirom na često prisutne poteškoće u komunikaciji i socijalnoj uključenosti učenika s tjelesnim invaliditetom, pomoćnik u nastavi pruža potporu i usmjerava aktivnosti na poboljšanje socijalizacije i komunikacije. Načini potpore ostvaruju se prema uputi koordinatora, učitelja i roditelja učenika.
- Pomoćnik u nastavi je inicijator igara u koje se može uključiti i učenik s tjelesnim invaliditetom.
- U slučaju kada je potrebna brzina u reakcijama i kretanjama, a učenik želi sudjelovati, pomoćnik u nastavi može umjesto njega izvoditi neke dijelove igre ili aktivnosti (dizanje ruke/ruku, podizanje predmeta, nošenje predmeta, bacanje kockice i sl.) ili omogućiti djetetu sudjelovanje u aktivnosti primjerenom (minimalnom) fizičkom podrškom.
- Pomoćnik u nastavi treba ocijeniti kada se učenik može samostalno družiti i razgovarati s prijateljima iz razreda i tada, vrlo diskretno, promatrati sa strane i tako omogućiti učeniku razgovore koje djeca vole držati u tajnosti i veoma su im važni.
- Pomoćnik u nastavi treba isticati sve aktivnosti ili dijelove aktivnosti u kojima je učenik uspješan i samostalan.

Potpora u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka

- Pomoćnik u nastavi treba izvaditi školski pribor, udžbenik, bilježnicu na školsku klupu kako bi ih učenik mogao samostalno koristiti tijekom sata (samo ako učenik to ne može samostalno).
- Ako učenik ne može samostalno pisati, pomoćnik u nastavi će zapisivati ono što mu diktira učenik ili učitelj.
- Ako učenik piše na osobnom računalu, pomoćnik u nastavi priprema računalo za rad.
- Ako učenik koristi asistivnu tehnologiju (npr. računalo, specijalizirana tipkovnica ili prilagođena olovka), pomoćnik u nastavi mu u tome pruža podršku i pomoć.
- Ako je učeniku potrebna pomoć pri pisanju na računalu, potporu mu pruža pomoćnik u nastavi.
- Ako učeniku za rad treba fiksirati papir, udžbenik ili bilježnicu na površinu klupe, tada to radi pomoćnik u nastavi.
- Ako učenik ima potrebu za držačem za udžbenik u optimalnom položaju, pomoćnik u nastavi namješta udžbenik i držač kako bi učenik mogao čitati u optimalnom položaju za glavu.
- Prema uputi učitelja pomoćnik u nastavi uvećava radni materijal koji je pripremio učitelj.
- Ako učenik ne može samostalno rabiti geometrijski pribor, tada potporu pruža pomoćnik u nastavi (priborom crta prema skici ili usmenim uputama učenika).
- Na satu Likovne kulture pomoćnik u nastavi priprema pribor za rad, pomaže u bojanju i crtanju na način da pridržava ruku ili dodaje boje (osobito tempere i vodene boje). Pomoćnik u nastavi sprema radni prostor nakon aktivnosti i pri tome uključuje učenika u onaj dio koji može samostalno obaviti.
- Pomoćnik u nastavi pomaže pri rezanju, lijepljenju, kao i donošenju i odnošenju bilježnice ili rada učitelju.
- Ako dođe do umora uslijed zdravstvenog stanja učenika, tada pomoćnik u nastavi bilježi sadržaje umjesto učenika u njegovu bilježnicu i pokušava potaknuti učenika na ponovno uključivanje u rad.

- Na satu Tehničke kulture pomoćnik u nastavi pomaže pri crtanju (učenik skicira), pri rezanju, lijepljenju, lemljenju, piljenju, nizanju i drugim radnjama koje učenik nije u mogućnosti samostalno napraviti.
- Na satu Tjelesne i zdravstvene kulture pomoćnik u nastavi sudjeluje u onim aktivnostima koje učenik ne može izvesti ili uz dogovor s koordinatorom, učiteljem i roditeljem omogućava djetetu sudjelovanje u aktivnosti primjerenom (minimalnom) fizičkom podrškom.
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika na što veću samostalnost u igrama na školskom dvorištu.

Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu

- Pomoćnik u nastavi kontinuirano surađuje s koordinatorom zaduženim za sve poslove i aktivnosti koje uključuju učenika s motoričkim poremećajima i kroničnim bolestima.
- Potrebni su svakodnevna suradnja i dogovor s učiteljem/ima učenika o očekivanjima i načinu provođenja aktivnosti ili ispunjavanju individualnih listića.
- Zadaća pomoćnika u nastavi je stvaranje atmosfere prihvaćanja učenika kako bi ga ostali učenici prihvatili i razumjeli njegove potrebe. Poželjno je uputiti pomoćnika u nastavi u način razgovora s učenicima u razredu kako bi točno i primjereno objasnio učenicima ono što ih zanima te time približio i omogućio zajedničko kvalitetno druženje svih učenika.
- Prije početka rada pomoćnik u nastavi potpisuje Plan rada pomoćnika u nastavi koji izrađuje koordinator u suradnji s pomoćnikom u nastavi, ostalim stručnim suradnicima, stručnjacima i roditeljima učenika.
- Pomoćnik u nastavi vodi dnevnik rada propisan Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi te ga predaje koordinatoru koji ga pregledava i arhivira.

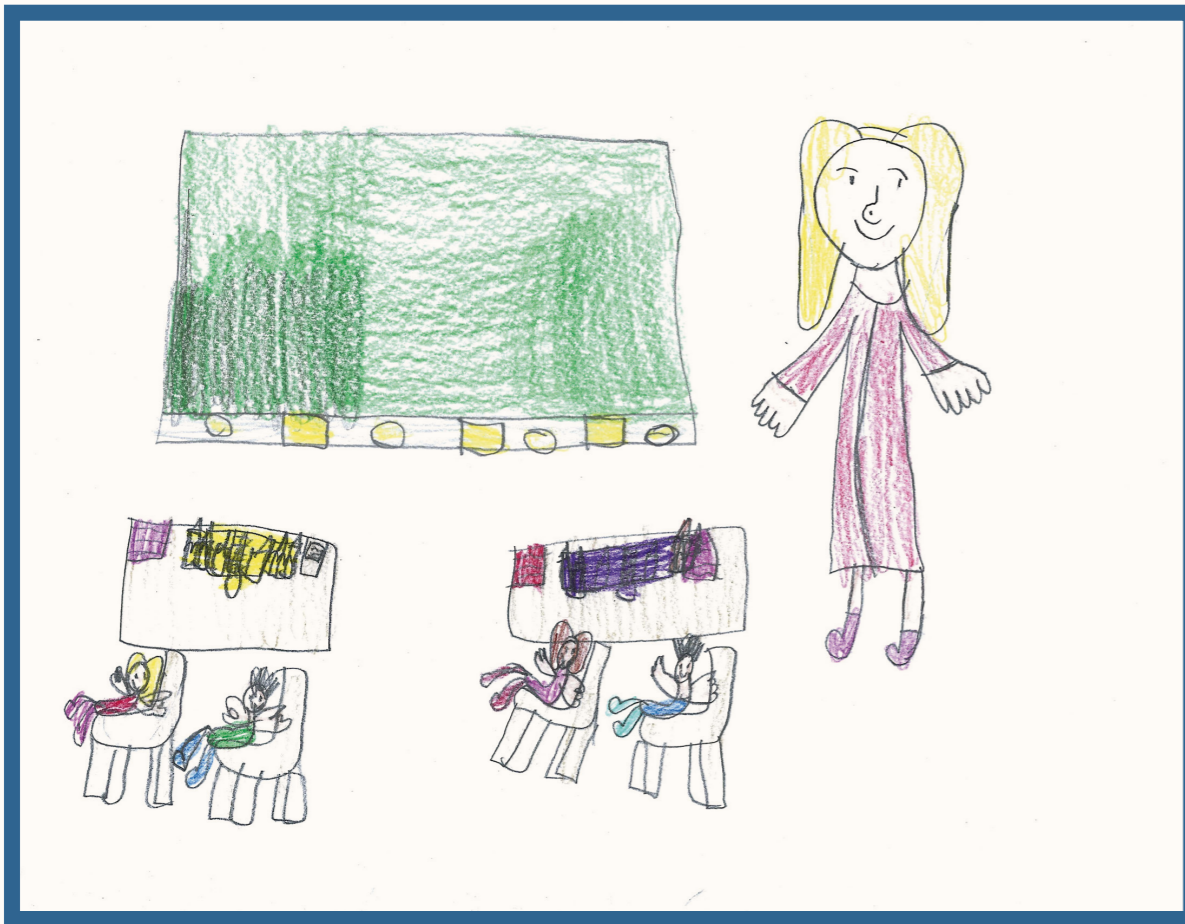
Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom koji ima poremećaj iz spektra autizma (PSA)

Milica Kolumbić-Di Giorgio

Poremećaj iz spektra autizma (u daljnjem tekstu PSA) cjeloživotni je neurorazvojni poremećaj, kompleksan i sveobuhvatan te time osobi s PSA i njezinoj okolini otežava život na gotovo svim područjima svakodnevnog djelovanja. Obuhvaća kombinacije poteškoća socijalne interakcije, jezika, sensorike općenito, što često dovodi do problema u ponašanju. Sam naziv PSA ukazuje nam na veliki raspon vještina i jedinstvenih sposobnosti. Sve to čini ovaj poremećaj zahtjevnim i jedinstvenim imajući u vidu svakog pojedinca s PSA. Često su zbog navedenih velikih razlika na svim poljima kognitivnog, emocionalnog, senzoričkog, jezičnog i motoričkog razvoja izolirani i razvijaju svoje opsesivne i stereotipne radnje. Na taj način "bježe" u svoj svijet i stvaraju svoje mjesto i vrijeme ugodne.

Djeca s poremećajem iz spektra autizma imaju značajne poteškoće u povezivanju s drugim ljudima na smisleni način. Prisutne su osjetilne poteškoće koje su u kombinaciji sa sljedećim poteškoćama:

- Poteškoće s razumijevanjem i prihvaćanjem društvenih normi, odnosa i ponašanja, ravnodušnost prema drugim ljudima, nerazumijevanje interakcije u verbalnoj i neverbalnoj komunikaciji, nerazumijevanje gesti, izraza lica ili boje glasa.
- Poteškoće u razvoju mašte ili igre, rigidno razmišljanje; često od drugih preuzimaju obrasce i ponavljaju ih u istoj situaciji igre.
- Tjeskobna stanja koja se javljaju upravo zbog nerazumijevanja navedenih karakteristika.

Nika Horvačić, 2.r., OŠ Jurja Habdelića, Pomoćnica u nastavi u razredu

- Ponavljajuća ponašanja, posebni interesi i poteškoće na osjetilnom planu (Autizam: Vodič za roditelje i njegovatelje nakon dijagnoze, 2018).

Pomoćnika u nastavi potrebno je osposobiti i upoznati s obimom poslova i načinom pružanja potpore djetetu s PSA prije samog početka rada. Veoma je važno pomoćniku u nastavi istaknuti sve posebnosti rada s učenikom s poremećajem iz spektra autizma. Prve upute daje koordinator, a zatim uključuje roditelje koji navode specifičnosti u postupanju s djetetovim potrebama u svim aspektima rada i života u školi i izvanškolskim aktivnostima.

Zajednički dogovor učitelja, roditelja, stručnog suradnika (koordinatora) i pomoćnika u nastavi nužan je na početku svake školske godine, a osobito prije upoznavanja pomoćnika u nastavi i učenika. Razgovor i dogovor treba organizirati u atmosferi zajedničke želje i spremnosti osiguravanja što boljih uvjeta za rad, učenje i socijalno uključivanje učenika s PSA.

Preporučena literatura:

1. **Autizam: Vodič za roditelje i njegovatelje nakon dijagnoze (2018)** Zagreb: Savez udruga za autizam Hrvatske. Dostupno na: https://issuu.com/suzah/docs/autizam_vodic_za_roditelje_i_njegov
2. **Poučavanje učenika s autizmom: školski priručnik (2008)** Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje. Dostupno na: <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/datoteke/poucavanje-ucenika-s-autizmom-1536872369.pdf>

Poslovi pomoćnika u nastavi koji pruža potporu učeniku s poremećajem iz spektra autizma

Svakodnevna komunikacija učitelja, pomoćnika u nastavi i roditelja osobito je važna. Pomoćnik u nastavi može voditi tzv. komunikacijsku bilježnicu za roditelje uz dogovor s učiteljem. Koordinator educira pomoćnika u nastavi na koji način voditi bilješke za roditelje. Veoma je važno da roditelji pročitaju napomene pomoćnika u nastavi i da potpišu ili odgovore na komentar. Često pomoćnik u nastavi i usmeno prenosi roditeljima sve o proteklom danu kada roditelji dolaze po učenika ispred škole.

Koordinator povremeno pregledava komunikacijske bilježnice kako bi se unaprijedila komunikacija roditelja, pomoćnika u nastavi, učitelja i stručne službe škole.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika realiziraju se tijekom boravka učenika u školi i izvanučioničkim aktivnostima.

Pomoćnik u nastavi je osoba koja je na raspolaganju učeniku tijekom boravka u školi. To znači i za vrijeme školskog sata i za vrijeme odmora.

Pomoćnik u nastavi ima pravo na odmor. Bitno je dogovoriti s učiteljem i koordinatorom kada će koristiti odmor.

Budući da je za svakog učenika krajnji cilj osamostaljivanje u okviru njegovih mogućnosti i ograničenja s obzirom na njegovu teškoću, važno je da koraci osamostaljivanja učenika budu u dogovoru s koordinatorom i roditeljima učenika.

Potpورا u komunikaciji i socijalnoj uključenosti

Poteškoće u komunikaciji i socijalnoj uključenosti učenika s PSA su obilježje samog poremećaja te predstavljaju jednu od osnovnih poteškoća u funkcioniranju, stoga je uloga pomoćnika u nastavi od iznimne važnosti.

- Pomoćnik u nastavi pruža potporu i usmjerava aktivnosti na poboljšanje socijalizacije i komunikacije. Načine potpore i same aktivnosti pomoćnik u nastavi ostvaruje prema uputi koordinatora, učitelja i roditelja učenika.
- Pomoćnik u nastavi dočekuje učenika ispred škole (uobičajeno je 10 minuta prije ulaska ostalih učenika u školu jer gužva i buka često imaju negativne posljedice na funkcioniranje učenika). Pomoćnik u nastavi izmjenjuje osnovne informacije s roditeljima o očekivanjima za taj dan i o specifičnostima ponašanja učenika toga dana (je li se naspavao, je li jutarnja rutina prošla neometano, je li učenika nešto uznemirilo, je li put do škole prošao neometano), kao i informacije o njegovom raspoloženju.
- Ulazak u školu uz potporu pomoćnika u nastavi:

Svaki učenik s PSA ima svoje rituale ulaska u školu. Nekad je to redosljed pozdrava s roditeljima, redosljed ulaska (prvo

9
Metoda komunikacije kroz slike kojom se koriste djeca i odrasli koji imaju poteškoće s uobičajenim načinima komunikacije.

10
Aplikacija za lakši, brži i učinkovitiji prijenos poruka.

pomoćnik u nastavi, pa učenik ili obrnuto). Nekim učenicima je potreban vizualni raspored (knjižica s fotografijama ili sličicama redosljeda radnji pri ulasku u školu). Pomoćnik s učenicom komunicira putem slikovne komunikacije (Sustav komunikacije putem razmjene slika – PECS⁹, ICT-AAC Komunikator Plus¹⁰). U takvoj komunikaciji uloga pomoćnika u nastavi je da knjižicu “pročita”, tj. izgovori s učenicom sve radnje koje slijede prema sličicama ili fotografijama. Pomoćnika u nastavi potrebno je educirati za korištenje navedenih metoda komunikacije. Korisno je također uputiti ga na edukacije za odgojno-obrazovne djelatnike o poteškoćama djeteta kojemu pruža podršku.

- Učenik se samostalno izuva, skida jaknu i vješa ju uvijek na isto označeno mjesto, odlaže cipele u ormarić na isto označeno mjesto, uzima školske papuče i ulazi u razred. Pomoćnik u nastavi u tom slučaju samo nadgleda i prati učenika tijekom opisanih radnji. Ako učenik ne može samostalno izvršiti navedene radnje, tada pomoćnik u nastavi pruža potporu tako da što više uključi učenika u obavljanje navedene radnje. Nekim učenicima je potrebna knjižica s fotografijama ili sličicama radnji koje treba napraviti (u tom slučaju pomoćnik u nastavi “čita” s učenicom slijed radnji).
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika da pozdravi odrasle osobe koje susreću putem, ukazuje mu na pravilno držanje glave (podignuta glava, okrenuta prema osobi koju pozdravlja) i glasnoću samog obraćanja.
- Ako učenik nema razvijenu govornu komunikaciju uslijed siromašnog rječnika, tada pomoćnik u nastavi komunicira putem slikovne komunikacije.
- Pomoćnik u nastavi inicira igre i aktivnosti u kojima je učenik uspješan te tako uključuje i ostalu djecu u razredu.
- Pomoćnik u nastavi pomaže u komunikaciji s prijateljima u razredu na način da učenika uključuje u razgovore vršnjaka, zajedničke igre na odmorima i izletima te objašnjava učenicima iz razreda što učenik želi reći ili zašto se ponaša na određeni način. To je izrazito važan dio rada pomoćnika u nastavi jer na taj način vršnjaci bolje razumiju određena ponašanja učenika s PSA i time stvaraju bliskost te i sami postaju inicijatori druženja s njime.
- U slučaju kada je potrebna brzina u reakcijama i kretanjama (poteškoće motoričke koordinacije su česte u sklopu PSA), a učenik želi sudjelovati, pomoćnik u nastavi može umjesto njega

izvoditi neke dijelove igre ili aktivnosti te ga na taj način uključiti ili omogućiti djetetu sudjelovanje u aktivnosti primjerenom (minimalnom) fizičkom podrškom.

- Pomoćnik u nastavi treba ocijeniti kada se učenik može samostalno družiti i sam razgovarati s prijateljima iz razreda i tada, samo diskretno, promatrati sa strane i tako omogućiti učeniku razgovore koje djeca vole držati u tajnosti i veoma su im važni.
- Pomoćnik u nastavi na izletu ili u posjetu muzeju pruža podršku učeniku na način da ga potiče postavljati pitanja, pomaže mu sročiti pitanja ili odgovor te mu objašnjava pojmove koje nije razumio.
- Ako učenik manifestira nepoželjna ponašanja poput nekontroliranog vikanja, trčanja, skakanja, mahanja rukama, tada pomoćnik u nastavi, a prema dogovoru s koordinatorom, učiteljem i roditeljem, učenika izvodi iz razreda i odvodi u mirni kutak (prostor unaprijed dogovoren). Na taj način omogućava se učeniku da stabilizira svoje ponašanje. Uputno je o tome obavijestiti stručnog suradnika. Neki učenici promijene svoje ponašanje čim napuste razred, nekima treba ponuditi aktivnost od interesa ili predmet kojim je inače okupiran i koji ga smiruje.
- Pomoćnik u nastavi bilježi takva ponašanja u posebnu tablicu koja sadrži i prostor za opis situacije ili raspoloženja koji su doveli ili potaknuli takvo ponašanje da bi se u idućim okolnostima izbjegla ili umanjila takva ponašanja.
- Može se dogoditi da učenici s PSA nenamjerno uvrijede drugo dijete ili odraslu osobu jer ne znaju socijalno prihvatljivo izreći neka opažanja (npr. “Vi gospođo imate veliki nos.”; “Zašto opet jedeš kad si debeo?”). Pomoćnik u nastavi tada treba objasniti učeniku da se tako ne izražava ili da svoje mišljenje o nekome ili nečemu prvo kaže pomoćniku u nastavi, pa će ga on uputiti što i kako je prikladno komentirati.
- Učenik s PSA zna biti fiksiran na određenu osobu te tu osobu npr. neprimjerenom grliti, slijediti ili tapšati po ramenima. Pomoćnik u nastavi tada umanjuje tu fiksaciju usmjeravajući učenika na socijalno prihvatljiva ponašanja, postavljenjem jasnih pravila, služeći se sličicama koje prikazuju što je prihvatljivo ponašanje i sličicama koje prikazuju zabranu grljenja, vikanja, ljubljenja u trenutku kada se takvo ponašanje ispoljava.
- Ako pomoćnik u nastavi primijeti da bi određeni zvukovi, mirisi, buka, gužva mogli utjecati na promjenu ponašanja učenika

(košnja trave na školskom igralištu za vrijeme sata, izlazak iz razreda i sl.), odmah to treba napomenuti učitelju i pokušati smanjiti izvor moguće frustracije ili se udaljiti na neko vrijeme iz te situacije (prethodno se sve dogovara s koordinatorom, učiteljem i roditeljem).

Potporna u kretanju

- Važno je napomenuti da u svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potporna pri uzimanju hrane i pića

- Često djeca s PSA imaju poremećaj hranjenja, preferiraju samo neke namirnice ili im je važan raspored hrane na tanjuru ili stolu. U tom slučaju pomoćnik u nastavi sjedi do učenika i pomaže mu u procesu hranjenja.
- Pomoćnik u nastavi prati učenika u školsku kuhinju (ako učenik ide zajedno s ostalim učenicima na obrok), prati ga do mjesta i provjerava je li hrana koja je taj dan za užinu među namirnicama koje učenik konzumira.
- Ako učenik ne zna upotrebljavati nož i rezati hranu, pomoćnik u nastavi sjedi do njega u školskoj kuhinji i reže hranu na način koji je prethodno dogovoren s roditeljima.
- Ako učenik nosi užinu od kuće, pomoćnik u nastavi podsjeća na vrijeme za užinu i prati proces uzimanja užine i hranjenja u razredu.
- Ako učenik pije samo vodu ili sok koji nosi od kuće, pomoćnik u nastavi ga podsjeća na uzimanje tekućine pod odmorima ili nakon užine.
- Uzimanje hrane i pića na izletima također mora biti u knjižici prikazano posebnom sličicom ili fotografijom i unaprijed "usvojeno", kao i cijeli raspored izleta. U takvoj situaciji pomoćnik u nastavi podsjeća učenika na radnje koje slijede tako što zajedno "čitaju" knjižicu prije odlaska na put i prije obroka.

Potporna u obavljanju higijenskih potreba

- Pomoćnik u nastavi podsjeća učenika na potrebu odlaska na toalet tijekom školskog sata ili odmora (u vizualnom rasporedu ne nalazi se ta aktivnost pa učenici često zaborave ili ne mogu izreći tu potrebu).
- Pomoćnik u nastavi prati učenika na toalet i čeka ispred toaleta te ga prati natrag u učionicu, a ponekad je dovoljno učenika ispratiti iz razreda i čekati pred razredom na povratku.
- Ako učenik nije samostalan u obavljanju navedene aktivnosti, potrebna je podrška u smislu podsjećanja učenika da se obriše nakon obavljanja nužde, da pusti vodu, da se obuče te opere ruke nakon toaleta.
- Pomoćnik u nastavi podsjeća učenika i na potrebu pranja ruku prije jela te brisanje lica nakon jela ako učenik nije usvojio te radnje.

Potporna u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka

- Učenik ne treba sjediti do početka nastave u svojoj klupi, već se može kretati po prostoru (neki učenici obilaze razred, gledaju razredna pravila, provjeravaju kredu i spužvu). U takvoj situaciji pomoćnik u nastavi prati učenika i potiče ga da opiše što radi i što "provjerava".
- Pomoćnik u nastavi prati učenika prema mjestu u školskoj klupi, smješta se pokraj njega dok učenik sprema torbu i prolazi s njim raspored.
- Pomoćnik u nastavi inicira pregled vizualnog rasporeda i navodi učenika da samostalno izvadi pribor za sljedeći školski sat.
- Ako učenik zbog ometajućih podražaja iz okoline nije koncentriran na raspored i ne sudjeluje u "čitanju" rasporeda, tada pomoćnik u nastavi priprema pribor za sat i pokušava doznati što je ometajući faktor za učenika.
- Tijekom sata pomoćnik u nastavi pruža potporu na način dogovoren s učiteljem i koordinatorom u smislu obrazlaganja pročitane, objašnjenja zadatka i poticanja na samostalno pisanje.
- Ponekad učenik s PSA ne želi usmeno odgovarati pred vršnjacima. Tada pomoćnik u nastavi može zapisivati odgovore

učenika i predati ih učitelju ili pratiti kada je učenik spreman odgovarati pred učiteljem (sjedeći u prvoj klupi ili stojeći pokraj učitelja) te signalizirati učitelju dogovorenim znakom da je učenik spreman. Bilo bi korisno ako učitelj može baš u tom trenutku prozvati učenika.

- Zbog poteškoća jezičnog izražavanja i siromašnog rječnika učeniku često treba pomoć u oblikovanju odgovora ili samostalnom sastavljanju. U takvoj situaciji pomoćnik u nastavi sluša odgovor te pomaže oblikovati rečenicu prije zapisivanja ili učenika navodi na redoslijed pisanja.
- Ako učenik otežano verbalno komunicira ili uopće verbalno ne komunicira, pomoćnik u nastavi koristi zamjenske oblike jezične komunikacije i zapisuje odgovore učenika.
- Ako učenik ne može zapisivati što učitelj govori uz pripremljen listić učitelja koji pomoćnik u nastavi lijepi u bilježnicu, pomoćnik u nastavi može zapisati neka objašnjenja učitelja (na taj način roditelj dobiva uvid u usvajanje sadržaja i lakše s djetetom vježba kod kuće).
- Ako učenik samostalno piše, ali mu je pažnja raspršena ili se pojave ometajući faktori, tada pomoćnik u nastavi zapisuje umjesto njega. Kada ocijeni da učenik može nastaviti s radom predaje mu bilježnicu i potiče ga na nastavak pisanja.
- Ponekad učenik s PSA želi sudjelovati u ponavljanju ili usvajanju sadržaja, ali ne želi dići ruku ili ne želi izgovoriti pitanje ili odgovor pred vršnjacima. U takvoj situaciji pomoćnik u nastavi diže ruku umjesto njega ili izriče naglas odgovor učenika.
- S obzirom na česte poteškoće motoričke koordinacije, pomoćnik u nastavi neophodan je na satu Tjelesne i zdravstvene kulture. Pomoćnik u nastavi ima važnu ulogu potaknuti učenika na pravilno izvođenje vježbi na način da stoji pokraj njega i vodi ga u samom izvođenju pokreta. U suradnji s učiteljem, potiče ga na sudjelovanje u skupnim igrama i pri tome suradnički sudjeluje na način da "uskoči" kada opazi da učenik neku aktivnost ne može izvesti ili od nje odustaje.
- Na satovima Likovne kulture i Tehničke kulture ponekad su poteškoće u radu posljedica hipersenzibilnosti učenika na različite strukture materijala ili mirise boja, ljepila i sl. Tada pomoćnik u nastavi s učenikom radi zamjenski zadatak koji je osmislio učitelj ili pruža potporu u dijelu zadatka koji predstavlja izazov za učenika, u smislu nemogućnosti dodirivanja

glatkih, vlažnih ili hrapavih površina, ili lijepljenja zbog mirisa ljepila.

- Na satu Glazbene kulture neki učenici ne žele sudjelovati u dijelu u kojem se sluša glazba jer im je preglasna ili preintenzivna. Tada pomoćnik u nastavi odlazi s učenikom izvan učionice na dogovoreno mjesto u školi i pruža potporu u radu na zamjenskom zadatku koji je osmislio učitelj.
- Ako učenik ima fiksaciju na određeni predmet, pomoćnik u nastavi dogovara s učenikom da će razgovarati o predmetu, crtati predmet ili ga jednostavno držati u ruci i gledati nakon odrađene aktivnosti. Nije poželjno zabranjivati takve fiksacije jer može doći do poteškoća u ponašanju, jednostavno ih treba imati pod kontrolom.
- Neki učenici često lupkaju olovkom ili trzaju nogama i lupkaju po podu. Pomoćnik u nastavi ih može pustiti kratko vrijeme da to rade jer ih te radnje smiruju, ali ih ponekad treba upozoriti da to rade tiše ili kraće i ponuditi im gumenu ili tenisku lopaticu za stiskanje.
- Pomoćnik u nastavi zapisuje u posebno izrađenu tablicu koji su ometajući faktori učenika uznemirili i doveli do promjene ponašanja. Bitno je prepoznati te izvore frustracija da bi ih se moglo umanjiti ili izbjeći.
- Pomoćnik u nastavi se učeniku obraća izravno, kratko i ciljano ("Donesi bilježnicu za matematiku."; "Izvadi crvenu bojicu."; "Dodaj mi udžbenik iz prirode."). To je izrazito važno jer učenici s PSA, zbog jezičnih poteškoća, ne razumiju općenite upute i tada mogu ostavljati dojam da ne sudjeluju ili može doći do frustracije i neželjenog ponašanja.
- Pomoćnik u nastavi pruža potporu pri odlasku učenika u školsku knjižnicu na način da što više omogući samostalno kretanje učenika. U knjižnici učenik samostalno odabire knjige u suradnji s knjižničarom.
- Odlazak na školski izlet, u kino i muzeje mora biti isplaniran u suradnji s roditeljima, učiteljem, koordinatorom i pomoćnikom u nastavi. Potrebno je pomno planiranje tjedan dana unaprijed. Važno je izraditi knjižicu s fotografijama ili sličicama svih radnji rasporeda same aktivnosti, kao i sa sličicama koje pokazuju prikladno ponašanje u ustanovama koje se obilaze. Knjižicu učenik "čita" s roditeljima, ali i s pomoćnikom u nastavi tijekom odmora. Ako je školski izlet isplaniran na takav način da

roditelji, koordinator, učitelj i pomoćnik u nastavi smatraju da će biti zahtjevan za učenika s PSA, potrebno je unaprijed dogovoriti s roditeljima u kojim aktivnostima na izletu će učenik s PSA sudjelovati, a u kojim slučajevima će biti potrebno organizirati zamjensku aktivnost.

Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu

- Pomoćnik u nastavi kontinuirano surađuje s koordinatorom zaduženim za sve poslove i aktivnosti koje uključuju učenika koji ima poremećaj iz spektra autizma.
- Potrebni su svakodnevna suradnja i dogovor s učiteljem/ima učenika o očekivanjima i načinu provođenja aktivnosti ili ispunjavanju individualnih listića.
- Zadaća pomoćnika u nastavi je stvaranje atmosfere prihvaćanja učenika kako bi ga ostali učenici prihvatili i razumjeli njegove potrebe. Poželjno je uputiti pomoćnika u nastavi u način razgovora s učenicima u razredu kako bi točno i primjereno objasnio učenicima ono što ih zanima te time približio i omogućio zajedničko kvalitetno druženje svih učenika.
- Prije početka rada pomoćnik u nastavi potpisuje Plan rada pomoćnika u nastavi koji izrađuje koordinator u suradnji s pomoćnikom u nastavi, ostalim stručnim suradnicima, stručnjacima i roditeljima učenika.
- Pomoćnik u nastavi vodi dnevnik rada propisan Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi te ga predaje koordinatoru koji ga pregledava i arhivira.

Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s intelektualnim teškoćama

9.

Kristina Vujnović

Prema važećem Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju – Orijentacijskoj listi vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju, intelektualne teškoće su stanja u kojima je značajno otežano uključivanje u društveni život, a povezano je sa zaustavljenim ili nedovršenim razvojem intelektualnog funkcioniranja.

Intelektualne teškoće prema Orijentacijskoj listi vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju grupiraju se u podskupine:

- laka intelektualna teškoća: približni kvocijent inteligencije je u rasponu od 50 do 69, što znači da će mentalna dob¹¹ odrasle osobe s lakom intelektualnom teškoćom biti 9-12 godina. Mnogi odrasli s lakom intelektualnom teškoćom sposobni su za rad i održavanje socijalnog kontakta. Školovanjem ih se nastoji pripremiti za rad u okvirima njihovih sposobnosti i poticati socijalnu uključenost.
- umjerena intelektualna teškoća: približni kvocijent inteligencije je u rasponu od 35 do 49, što odgovara mentalnoj dobi 6-9 godina. Njihovim školovanjem nastoji se postići osposobljavanje za jednostavne radne zadatke i brigu o sebi, a kao odraslim osobama potrebna im je podrška u svakodnevnom funkcioniranju.
- teža intelektualna teškoća: približni kvocijent inteligencije je u rasponu od 20 do 34, što odgovara mentalnoj dobi 3-6 godina.

11 Kronološka dob je dob izražena u godinama života, a mentalna dob je prosječna mentalna razvijenost dobne skupine kojoj neko dijete pripada, npr. ako dijete kronološke dobi 10 godina ima mentalne sposobnosti kao većina desetogodišnjaka, onda je njegova mentalna dob 10 godina, a ako je mentalno razvijeno kao dijete mlađe kronološke dobi, onda je njegova mentalna dob niža.

Školovanjem se nastoji postići mogućnost zadovoljavanja najosnovnijih osobnih potreba te je osobama s težom intelektualnom teškoćom potrebna stalna njega i pomoć okoline.

- teška intelektualna teškoća: približni kvocijent inteligencije je u rasponu od 0 do 19, što odgovara mentalnoj dobi ispod 3 godine. Potrebna im je stalna pomoć i njega zbog težih poteškoća u komunikaciji i pokretljivosti.

U redovnom školovanju uz prilagodbu sadržaja i individualizirane postupke te podršku pomoćnika u nastavi školuju se učenici s lakom intelektualnom teškoćom.

Bitno je naglasiti da u praksi često imamo učenike kod kojih je istovremeno prisutno više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju te njihovo istovremeno postojanje daje novu dimenziju intelektualnim teškoćama. Moguće su različite kombinacije teškoća koje se javljaju uz intelektualne teškoće, kao što su npr. teškoće pažnje i hiperaktivnosti, jezično-govorne teškoće, poremećaji u ponašanju i osjećanju. Kod nekih učenika, npr. učenika romskog porijekla postoje i kulturne i lingvističke specifičnosti koje su prisutne u njihovom školovanju i potrebno ih je uzeti u obzir. S obzirom na sve okolnosti, potrebe svakog djeteta su različite te se postavljaju i različiti zahtjevi prema pomoćnicima u pogledu načina pružanja potpore učenicima s intelektualnim teškoćama.

U nekim slučajevima razina intelektualnog funkcioniranja može biti ispodprosječna ili granična, dakle ne zadovoljava kriterije definicije intelektualnih teškoća prema Pravilniku, ali istodobno postojanje još jedne ili više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju dovodi do teškoća u funkcioniranju koje zahtijevaju stalnu ili povremenu potporu pomoćnika u nastavi.

Poslovi pomoćnika u nastavi koji pruža potporu učeniku s intelektualnim teškoćama

Svakodnevna komunikacija učitelja, pomoćnika u nastavi i roditelja osobito je važna. Pomoćnik u nastavi može voditi tzv. komunikacijsku bilježnicu za roditelje uz dogovor s učiteljem. Koordinator educira pomoćnika u nastavi na koji način voditi bilješke za roditelje. Veoma je važno da roditelji pročitaju napomene pomoćnika u nastavi i da potpišu ili odgovore na komentar. Često pomoćnik u nastavi i usmeno prenosi roditeljima sve o proteklom danu kada roditelji dolaze po učenika ispred škole.

Koordinator povremeno pregledava komunikacijske bilježnice kako bi se unaprijedila komunikacija roditelja, pomoćnika u nastavi, učitelja i stručne službe škole.

Već samom definicijom intelektualne teškoće kao stanja u kojem je značajno otežano uključivanje u društveni život ukazuje se na to da je u poslovima pomoćnika u nastavi naglasak na području razvoja vještina i kompetencija koje će učenika osnažiti u radu i socijalnom funkcioniranju, što se prvenstveno ostvaruje kroz potporu u komunikaciji i socijalnoj uključenosti i potporu u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika realiziraju se tijekom boravka učenika u školi i izvanučioničkim aktivnostima. Iako u Pravilniku o pomoćnicima u nastavi nisu posebno istaknuti oblici potpore učenicima koji imaju intelektualne teškoće za vrijeme odmora, kada se radi o učeniku s intelektualnim teškoćama važno je naglasiti kako je moguće da je potrebna pomoć i podrška pomoćnika u vrijeme boravka učenika u blagovaoni, toaletu ili prilikom drugih situacija izvan nastave.

Pomoćnik u nastavi je osoba koja je na raspolaganju učeniku tijekom boravka u školi. To znači i za vrijeme školskog sata i za vrijeme odmora.

Pomoćnik u nastavi ima pravo na odmor. Bitno je dogovoriti s učiteljem i koordinatorom kada će koristiti odmor.

Budući da je za svakog učenika krajnji cilj osamostaljivanje u okviru njegovih mogućnosti i ograničenja s obzirom na njegovu teškoću, važno je da koraci osamostaljivanja učenika budu u dogovoru s koordinatorom i roditeljima učenika.

Potpora u komunikaciji i socijalnoj uključenosti

- Pomoćnik u nastavi dočekuje učenika prije početka nastave te u razgovoru s učenikom procjenjuje kako je učenik, muči li ga što, daje mu priliku da to izrazi, stvara pozitivnu radnu atmosferu.
- S obzirom na često prisutne poteškoće u komunikaciji i socijalnoj uključenosti učenika s intelektualnim teškoćama, pomoćnik u nastavi pruža potporu i usmjerava aktivnosti na poboljšanje socijalizacije i komunikacije. Okvirne načine potpore pomoćnik u nastavi dogovara s koordinatorom, stručnim suradnicima, učiteljima i roditeljima učenika.

- Za vrijeme odmora treba voditi računa o mogućnostima učenika da se uključi u socijalnu interakciju s vršnjacima.
- Ako učenik dobro funkcionira, potrebno mu je pružiti više prostora. Nije u svim slučajevima potrebno stalno biti uz učenika, ali treba biti u blizini i pružiti potporu ako zatreba.
- Pomoćnik u nastavi pomaže stvoriti uvjete da se učenik uključi u igru/druženje s vršnjacima, dodatno mu objašnjava pravila igre ako treba, ukazuje mu na prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja, objašnjava mu ako je nešto krivo shvatio ili burno doživio te ga smiruje ako ima neprimjerene reakcije.
- Pri tome je važno da pomoćnik kao suradnik u školskom procesu uspostavi pozitivan i poticajan odnos i s ostalim učenicima u razredu.
- Pomoćnik u nastavi prepoznaje i imenuje male korake napretka u učenju i ponašanju učenika.
- Poželjno je pohvaliti učenike s teškoćama i ostale učenike u razredu za ponašanja koja potiču toleranciju i uključivanje svih učenika u igru i druženje.
- Pohvala treba neposredno slijediti poželjno ponašanje, mora biti povezana s konkretnim ponašanjem, mora biti konkretna i specifična. Može se pohvaljivati smiješkom i pogledom, kao i samim riječima.
- U slučaju težih neprihvatljivih ponašanja učenika s teškoćama i/ili drugih učenika u razredu potrebno je u rješavanje problema uključiti učitelja i/ili stručnu službu.

Moguće je da učenik s intelektualnim teškoćama ima poteškoće pri snalaženju u prostoru i obavljanju svakodnevnih zadataka koji su važni za socijalnu uključenost. Tada je potrebno prilagoditi se specifičnim potrebama učenika:

- Pomoćnik u nastavi pruža podršku prilikom pronalaska učionice i prilikom odlaska na školski autobus te pronalaska odgovarajućeg autobusa.
- Pomoćnik u nastavi pruža podršku pri odlasku učenika u školsku kuhinju.

- Pomoćnik u nastavi pruža podršku pri odlasku učenika u školsku knjižnicu, a u knjižnici učenik samostalno odabire knjige u suradnji s knjižničarom.
- Odlazak na školski izlet, u kino, muzeje treba biti isplaniran u suradnji s roditeljima, učiteljem, stručnim suradnikom i pomoćnikom u nastavi.

Potpورا u kretanju

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potpورا pri uzimanju hrane i pića

Prema specifičnim potrebama učenika i općem funkcioniranju:

- Pomoćnik u nastavi je pratnja učeniku s teškoćama u školskoj blagovaoni. Učenik samostalno uzima hranu i piće, a ako postoji potreba za pomoći, pomoćnik će mu je pružiti.

Potpورا u obavljanju higijenskih potreba

Prema specifičnim potrebama učenika i općem funkcioniranju:

- Pomoćnik u nastavi pruža podršku učeniku prilikom izuvanja i obuvanja, svlačenja i oblačenja jakne, kaputa, kape samo u slučaju kad učenik ima teškoća u samostalnom obavljanju ovih radnji.

Potpورا u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka

- Pomoćnik u nastavi potiče učenika da samostalno vadi pribor, služi se njime, zapisuje što je za domaću zadaću i slično. Ako učenik ne može pratiti tempo rada razreda, tada pomoćnik u nastavi pomaže oko spomenutih zadataka na način da ga vodi, ali ne obavlja ove zadatke umjesto učenika.
- Ako učenik ima teškoće u praćenju gradiva, pomoćnik u nastavi pruža potporu prema dogovoru s učiteljem, stručnim suradnikom i koordinatorom, dodatno učeniku objašnjava zadatak,

motivira ga i potiče na rad, surađuje s učiteljem i roditeljem u razvijanju radnih navika.

- Pomoćnik u nastavi potiče učenika da ustraje u rješavanju zadataka.
- Pomoćnik u nastavi treba usko surađivati s učiteljem i raditi s učenikom u skladu s preporukama učitelja za pojedini predmet. Učitelj objašnjava zadatak učeniku, a pomoćnik u nastavi radi s učenikom na način koji se nadovezuje na učiteljeva objašnjenja i zahtjeve.
- Ako učenik sporije čita i piše te zaostaje u rješavanju školskih zadataka i u prepisivanju s ploče, pomoćnik mu može diktirati što treba napisati ili mu napisati na papir, pa onda učenik prepisuje s papira kako se ne bi ometao nastavni proces.
- Ako učenik ima teškoća u organizaciji teksta prilikom prepisivanja, potrebno mu je pokazati gdje i što napisati, npr. gdje u bilježnici napisati naslov, zadatak ili odgovor na pitanje.
- Ako učenik ima poteškoće u održavanju pažnje, pomoćnik u nastavi ga usmjerava i potiče na rješavanje zadanih zadataka te mu ponavlja upute.
- Ako učenik ne može samostalno koristiti geometrijski pribor, pomoćnik u nastavi će mu pružiti podršku, pri čemu je bitno da se učenika potakne da samostalno učini sve što može.
- Na satu Tehničke i Likovne kulture pomoćnik u nastavi pomaže pri crtanju, rezanju, lijepljenju, lemljenju, piljenju i drugim radnjama koje učenik nije u mogućnosti samostalno napraviti.

Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu

- Pomoćnik u nastavi kontinuirano surađuje s koordinatorom zaduženim za sve poslove i aktivnosti koje uključuju učenika s intelektualnim teškoćama.
- Potrebni su svakodnevna suradnja i dogovor s učiteljem/ima učenika o očekivanjima i načinu provođenja aktivnosti ili ispunjavanju individualnih listića.
- Zadaća pomoćnika u nastavi je stvaranje atmosfere prihvaćanja učenika kako bi ga ostali učenici prihvatili i razumjeli njegove potrebe. Poželjno je uputiti pomoćnika u nastavi u način

razgovora s učenicima u razredu kako bi točno i primjereno objasnio učenicima ono što ih zanima te time približio i omogućio zajedničko kvalitetno druženje svih učenika.

- Prije početka rada pomoćnik u nastavi potpisuje Plan rada pomoćnika u nastavi koji izrađuje koordinator u suradnji s pomoćnikom u nastavi, ostalim stručnim suradnicima, stručnjacima i roditeljima učenika.
- Pomoćnik u nastavi vodi dnevnik rada propisan Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi te ga predaje koordinatoru koji ga pregledava i arhivira.

Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom koji ima oštećenje vida

Milica Kolumbić-Di Giorgio

Sukladno Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju – Orijentacijskoj listi vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju, oštećenja vida su sljepoća i slabovidnost. Sljepoćom se smatra kada je na boljem oku uz najbolju moguću korekciju oštrina vida 0,05 i manje ili kada je ostatak centralnog vida na boljem oku uz najbolju moguću korekciju do 0,25 uz suženje vidnog polja na 20 stupnjeva ili manje. Najčešće djeca imaju osjet tame i svjetla koji mogu naučiti koristiti. Djeca koja su slijepa oslanjaju se na preostale osjete, najčešće sluh i dodir. Veoma je bitno djetetu s oštećenjem vida imenovati predmete i omogućiti mu da predmet "vidi" prstima. Sve radnje i kretanje u prostoru potrebno je najaviti i verbalno opisati. Sljepoćom u smislu potrebe edukacije na Brailleovu pismu smatra se nesposobnost čitanja slova ili znakova veličine Jaeger 8 na blizinu. Slabovidnošću se smatra oštrina vida na boljem oku s korekcijskim staklom od 0,4 (40 %) i manje. Za slabovidno dijete je izuzetno važno ispitati vizualne sposobnosti. Time se bave stručnjaci edukacijski rehabilitatori osoba oštećena vida (EROOV). Vizualne sposobnosti ovise o zapažanju svjetla i boje teksta ili slike, kontrastu, razmaku u tekstu, veličini i tipu slova, osvjetljenju u prostoriji (Fajdetic et al., 2007).

Ako postoji sljepoća na jednom oku, a slabovidnost na drugom oku, kategorija oštećenja određuje se uvijek prema funkcionalnoj sposobnosti boljeg oka. Oštećenje vida može se javiti prije ili poslije poroda. Može nastati i kasnije tijekom života kao posljedica bolesti ili traume.

Prihvatanje pozitivne slike o sebi kao o djetetu s oštećenjem vida i izgradnja samopouzdanja uvelike ovisi o roditeljima, njihovom prihvatanju i odnosu prema oštećenju. U djeteta oštećena vida često

Dario Bošnjak, 4.a, OŠ Novo Čiče, Portret pomoćnice u nastavi

se javlja nesigurnost zbog nerazumijevanja situacije, okoline te nemogućnosti kontrole istih. To može dovesti do nepoželjnih oblika ponašanja, nižeg praga tolerancije na frustracije, a često i do niže emocionalne i socijalne zrelosti.

Pomoćnika u nastavi je potrebno upoznati s tiflotehničkim pomagalicama i nastavnim sredstvima i pomagalicama koja se koriste u obrazovanju i odgoju učenika s oštećenjem vida: Brailleovim pisaćim strojem, čitačem ekrana s govornom jedinicom, prijenosnom Brailleovom elektroničkom bilježnicom, mapom za odlaganje pisanih radova i reljefnih crteža, priborom za crtanje, folijom za crtanje, geometrijom, Brailleovim papirom, govornim kalkulatorom, udžbenikom na Brailleovom pismu, udžbenikom na uvećanom tisku, stalkom za čitanje za slabovidne učenike te flomasterima za pisanje za slabovidne učenike.

Važno je upoznati pomoćnika u nastavi s Brailleovim pismom jer će njegov zadatak često biti ukazivanje na pogreške ili pravilno pisanje i prepisivanje. Škola koja zapošljava pomoćnika u nastavi za učenika s oštećenjem vida treba uputiti pomoćnika u nastavi na edukaciju u suradnji s Odjelom za integraciju slijepih i slabovidnih pri Centru za odgoj i obrazovanje "Vinko Bek". Sve učenike s oštećenjem vida u redovnim školama prate stručnjaci edukacijski rehabilitatori osoba oštećena vida s Centra "Vinko Bek" te je potrebno organizirati sastanak prije samog početka nastavne godine i dogovoriti načine rada s učenicom. Tom sastanku prisustvuju edukacijski rehabilitator osoba oštećena vida, stručni suradnici škole koju pohađa učenik, ravnatelj, učitelji, pomoćnik u nastavi i roditelji učenika.

Prostor učionice potrebno je osigurati za kretanje učenika s oštećenjem vida, što podrazumijeva razmak klupa i stolaca, uklanjanje nepotrebnih zapreka u kretanju, osiguravanje posebnih ormarića za udžbenike i mape, pribor i Brailleov pisaći stroj. Zbog izrazite težine stroja i veličine mapa i Brailleova papira savjetuje se da se učeniku u učionici omogući prostor u ormariću do kojeg ima slobodan pristup.

Poslovi pomoćnika u nastavi koji pruža potporu učeniku s oštećenjem vida

Svakodnevna komunikacija učitelja, pomoćnika u nastavi i roditelja osobito je važna. Pomoćnik u nastavi može voditi tzv. komunikacijsku bilježnicu za roditelje uz dogovor s učiteljem. Koordinator educira pomoćnika u nastavi na koji način voditi bilješke za roditelje. Veoma je važno da roditelji pročitaju napomene pomoćnika u nastavi i da potpišu ili odgovore na komentar. Često pomoćnik

u nastavi i usmeno prenosi roditeljima sve o proteklom danu kada roditelji dolaze po učenika ispred škole.

Koordinator povremeno pregledava komunikacijske bilježnice kako bi se unaprijedila komunikacija roditelja, pomoćnika u nastavi, učitelja i stručne službe škole.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika realiziraju se tijekom boravka učenika u školi i izvanučioničkim aktivnostima.

Pomoćnik u nastavi je osoba koja je na raspolaganju učeniku tijekom boravka u školi. To znači i za vrijeme školskog sata i za vrijeme odmora.

Pomoćnik u nastavi ima pravo na odmor. Bitno je dogovoriti s učiteljem i koordinatorom kada će koristiti odmor.

Budući da je za svakog učenika krajnji cilj osamostaljivanje u okviru njegovih mogućnosti i ograničenja s obzirom na njegovu teškoću, važno je da koraci osamostaljivanja učenika budu u dogovoru s koordinatorom i roditeljima učenika.

Potpora u kretanju

- Pomoćnik u nastavi čeka učenika ispred škole 10 minuta prije ulaska ostalih učenika u školu. Na taj način izbjegava se gužva i omogućava učeniku s oštećenjem vida upoznavanje s prostorom kojim prolazi.
- Pomoćnik u nastavi prilazi učeniku i predstavlja se kako bi učenik mogao smjestiti pomoćnika u nastavi u prostor i kako bi znao s kime razgovara. S vremenom će učenik prepoznavati glas pomoćnika u nastavi, ali preporuka je da se osoba koja prilazi djetetu uvijek predstavi.
- Učenik 1. razreda osnovne škole tek upoznaje prostor i ne kreće se pomoću bijelog štapa te ga pomoćnik u nastavi treba voditi kako ga je poučio edukacijski rehabilitator osoba oštećena vida ili koordinator.
- Učenik se kreće na način da drži pomoćnika u nastavi za nadlakticu i hoda uvijek korak iza njega. Tijekom kretanja pomoćnik u nastavi uvijek opisuje prostor kojim prolaze i upozorava na prepreke ispred njih (uzdignuti prag, tepih, stepenica i sl.).

- Prilikom prolaska kroz vrata ili suženim prostorom, pomoćnik u nastavi ruku učenika stavlja na svoje rame i dijete ga slijedi tako da stoji iza njega, držeći ruku na njegovom ramenu (tako se izbjegava mogućnost ozljede u suženim prostorima).
- Ako je pomoćnik u nastavi visok te je učeniku nezgodno držati ruku na ramenu, učenik drži podlakticu ruke pomoćnika u nastavi koju pomoćnik u nastavi drži iza svojih leđa.
- Pomoćnik u nastavi nikada ne smije voditi djetetovu ruku držeći dijete za ruku, osobito ne za šaku, nego se fizičko vođenje radi tako da dijete drži svoju ruku na ruci pomoćnika. Ukoliko se dijete osjeća nesigurno, uvijek može povući svoju ruku. Nikada se dijete ne smije tjerati niti mu se smije gurati ruka, već pomoćnik u nastavi treba objasniti što će dijete dodirnuti te što može očekivati, i na taj način ohrabriti dijete.
- Fizička potpora pomoćnika u nastavi učeniku ovisi o stupnju oštećenja vida. Ako je riječ o učeniku s ostacima vida koji mu omogućavaju samostalno kretanje poznatim prostorima, pomoćnik u nastavi ga treba samo verbalno usmjeravati.
- Kod kretanja stepenicama učenik drži pomoćnika u nastavi za nadlakticu i ide korak iza njega. Pomoćnik u nastavi zastane kada stavlja jednu nogu na prvu stepenicu i upozori učenika o stepenicama, a učenik će ga slijediti i dizati nogu po nogu po stepenicama.
- Ako je učenik počeo edukaciju kretanja pomoću bijelog štapa, tada pomoćnik u nastavi samo verbalno opisuje prepreke i omogućava učeniku siguran ulazak i kretanje po školi bez fizičkog vođenja.
- Kretanje u razredu provodi se tako da učenik drži za nadlakticu pomoćnika u nastavi koji mu opisuje put kretanja.
- Pomoćnik u nastavi upozorava učenika s oštećenjem vida o pravilnom načinu sjedenja na stolac tako da jednu ruku drži ispred sebe u položaju prema naprijed i dolje (kako bi zaštitio donji dio tijela). Učenik prvo provjerava stolac na način da jednom rukom izvlači stolac, a drugom rukom raširenog dlana prolazi preko površine za sjedenje. Kada se uvjeri da je površina čista, suha i bez oštih rubova, učenik samostalno sjeda na stolac.
- Svako kretanje zahtijeva potporu dok učenik ne usvoji osnovne pravce kretanja u razredu. Zato je izuzetno važno da učenik obilazi razred i proučava prostor uz stalno opisivanje

pomoćnika u nastavi. Samo tako učenik može steći sigurnost u prostoru razreda i s vremenom će se moći samostalno kretati po razredu.

- Važno je da raspored klupa uvijek bude isti, kao i da ostali učenici uvijek odlažu torbe s unutarne strane klupa kako učenik s oštećenjem vida ne bi zapinjao prilikom hoda. Prozori i vrata ne ostavljaju se otvorenima bez davanja te informacije učeniku s oštećenjem vida.
- Svaku promjenu u razredu pomoćnik u nastavi opisuje učeniku s oštećenjem vida.
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika da samostalno otvara i zatvara vrata učionice, otvara i zatvara prozor (ako ga može dohvatiti) te ga svakodnevno motivira da samostalno istražuje prostor.
- Pomoćnik u nastavi uvijek upozorava učenika s oštećenjem vida kada se saginje ispod klupe da jednu ruku drži iznad glave kako bi se zaštitio.
- Slabovidnom učeniku potrebno je kontrastnim bojama obilježiti prekidače, kvake i voditi računa o rasvjeti.
- Pomoćnik u nastavi pruža potporu učeniku u kretanju na izletima, prilikom posjeta kazalištu, odlaska u kino, pri ulasku i smještaju u autobus te izlasku iz autobusa.
- Pomoćnik u nastavi uvijek treba voditi računa da učenik sjedi s vršnjakom tijekom putovanja, a potporu mu pruža samo kada je potrebno.
- Pomoćnik u nastavi pruža potporu u kretanju prilikom posjeta muzejima i tijekom obilaska samog muzeja, uz stalno opisivanje puta kojim se kreću. Učenik sluša vodiča ili kustosa s ostalim učenicima.
- Ako se posjet unaprijed najavi ustanovi, moguće je dogovoriti da određene eksponate učenik "gleda" opipom. Tada pomoćnik u nastavi pomaže i dovodi učenika do eksponata.

Potpora pri uzimanju hrane i pića

- Pomoćnik u nastavi vodi učenika do školske kuhinje i do stola za kojim će sjediti. Putem mu opisuje put, dovodi ga do stola,

pokraj stolca za kojim će sjediti i navodi ga da pravilno pregleda stolac i samostalno sjedne. Ova uputa vrijedi i za slabovidno dijete, ovisno o stupnju oštećenja vida.

- Pomoćnik u nastavi provjerava je li pribor za jelo na podlošku i pravilno postavljen. Uvijek mora biti postavljen na isti način. Pribor se stavlja na podložak jer se učenik lakše orijentira taktilno istražujući rub podloška, pa lakše dolazi do pribora.
- Pomoćnik u nastavi opisuje učeniku hranu koja je na meniju. Ako je namaz na kruhu, pomoćnik u nastavi navodi koji je namaz na kruhu i s koje strane je tanjur. Ako je za zajutak kaša, griz ili neko slično jelo koje se jede žlicom, pomoćnik u nastavi opisuje hranu i navodi učenika na smještaj zdjelice i žlice.
- Pomoćnik u nastavi također opisuje napitak, kao i s koje strane se nalazi šalica. Upozorava učenika da provjeri je li napitak vruć (opipom šalice) i može li ga početi piti.
- Učenik samostalno uzima žlicu i prinosi hranu ustima. Ako učenik nije savladao samostalno uzimanje hrane žlicom i prinosenje ustima, samo tada pomoćnik u nastavi vodi ruku učenika dok ne usvoji radnju da ju može samostalno izvoditi.
- Pomoćnik u nastavi vodi računa i upozorava učenika da žvače zatvorenih usta, da glavu drži uspravno, da ne prinosi glavu tanjuru, već hranu i piće ustima.
- Kod slabovidnih učenika, pribor mora biti na salveti kontrastne boje da bi ga učenik vidio, a dobro je i da tanjur ima izvučen rub kontrastnom bojom. Pomoćnik u nastavi kontrolira je li pribor postavljen na mjestu i na način koji je dogovoren.
- Pomoćnik u nastavi slabovidnom učeniku pomaže pri kretanju do stola, ali ga ostavlja u društvu vršnjaka. Prije toga mu objasni o kojoj je hrani i napitku riječ.
- Kod nešto starijih učenika (3. ili 4. razred) pomoćnik u nastavi navodi učenika da samostalno ulijeva napitak i samostalno maže namaz na kruh.
- Ako učenik prolije napitak ili mu ispadne kruh s namazom, uz vođenje ruke pomoćnik u nastavi ga navodi da samostalno očisti površinu.
- Nakon jela pomoćnik u nastavi upozorava učenika da provjeri je li se zaprljao oko usta te da uzme ubrus i obriše se.

- Ako učenik nosi užinu od kuće, tada pomoćnik u nastavi navodi učenika da samostalno izvadi svoju užinu, raširi ubrus ispod kutije za užinu i samostalno pojede ili popije. Nakon užine pomoćnik u nastavi provjerava je li učenik zaprljan oko usta. Ako jest, potiče ga da se obriše. Također provjerava čistoću stola nakon jela i navodi ga da samostalno očisti površinu.
- Ako je učenik u produženom boravku pa ostaje i na ručku, tada hrana na tanjuru uvijek mora biti posložena na istome mjestu (12 "sati" krumpir, 6 "sati" meso, 3 "sata" povrće). Pomoćnik u nastavi opisuje raspored hrane, npr.: "Iznad ti je krumpir, ispod je meso, s desne strane je povrće."
- Ako učenik dobije bombon, čokoladu ili nešto slično, pomoćnik u nastavi uz vođenje ruku učenika i opisivanje pomaže otvarati slatkiše.

Potpoma u obavljanju higijenskih potreba

- Pomoćnik u nastavi vodi učenika do toaleta i čeka ispred. Nakon obavljene nužde (1. razred), ukoliko je potrebno, pomaže pri puštanju vode u WC školjku, oblačenju i pranju ruku.
- Pomoćnik u nastavi vodi učenika do mjesta gdje odlaže cipele i jaknu. Pomaže mu pravilno skinuti cipele i odložiti ih na njihovo mjesto (koje je uvijek označeno reljefnim simbolom). Pomaže mu pravilno obući papuče (često je označeno koja je desna, a koja lijeva) tako da učenik može prepoznati koju papuču ili cipelu obuva na koju nogu. Pomoćnik u nastavi navodi učenika da provjeri znak za lijevu ili desnu papuču ili cipelu.
- Pomoćnik u nastavi pomaže pri oblačenju i svlačenju jakne te odlaganju na predviđeno mjesto koje je obilježeno reljefnim simbolom.
- Pomoćnik u nastavi postepeno smanjuje direktno vođenje i sve više verbalno usmjerava učenika na samostalno obavljanje svih radnji vezanih uz higijenu, oblačenje, svlačenje, obuvanje i izuvanje.
- Kod pranja ruku pomoćnik u nastavi vodi učenika do umivaonika te ga podsjeća da jednu ruku drži ispred sebe prema dolje. Tom rukom napipava umivaonik ispred sebe, potom objema rukama "traži" slavinu i pušta vodu. Nakon što smoči ruke, pomoćnik u nastavi ga navodi prema položaju sapuna. Učenik samostalno uzima sapun, trlja i ispire ruke te zatvara vodu.

Pomoćnik u nastavi ga usmjerava na ubruse za brisanje, a učenik ih objema rukama traži, uzima ubrus i briše ruke. Pomoćnik u nastavi ga navodi do koša te ga usmjerava da baci ubrus u koš.

CRTICA O INKLUZIJI IZ PROŠLOSTI

Osoba koja je najzaslužnija za školovanje i rušenje predrasuda o slijepim i slabovidnim osobama u Hrvatskoj bio je učitelj Vinko Bek (1862.–1935.).

Davne 1889. dobio je učiteljsku službu u Pučkoj školi Bukevje (danas Područna škola Bukevje, Osnovna škola Novo Čiče) i počeo podučavati slijepog učenika Hinka Svobodu. Koristeći znanje koje je stekao u Odgojnom zavodu za slijepu u Beču (1888.), prihvatio je izazov te napisao prvu hrvatsku početnicu za slijepu djecu na Brailleovom pismu i tiskao je u Bukevju 1889.–Početnica (Braille) za slijepce (Sivec, 2011). U svega četiri mjeseca dječak je savladao gotovo cjelokupni program za prvi razred osnovne škole. Javni ispit polagao je u prostorijama tadašnjeg Lampeova zavoda za gluhojeme. Ispit je, dakako, protekao izvanredno dobro i Bek je dobio veliku podršku u širenju ideje da se slijepi i slabovidne osobe uključuju u obrazovni sustav.

Sustavno je rušio predrasude o slijepima, pokrenuo je časopis za odgoj, obrazovanje i promicanje interesa slijepih Slijepčev prijatelj, prvi časopis takve vrste na području tadašnje Austro-Ugarske, osnovao je Zavod za odgoj slijepu djece, Dom slijepih radnika te Društvo sv. Vida koje je skupljalo dobrovoljne priloge u korist slijepih osoba.

Martina Kereša Petrina, učiteljica razredne nastave

Potporna u komunikaciji i socijalnoj uključenosti

Učenici s oštećenjem vida imaju poteškoće u komunikaciji uslijed nesigurnosti i često ograničenog broja kontakata u ranom djetinjstvu. Nerijetko postoji i bojazan da će "ispasti" smiješni jer ne znaju koliko je osoba uključeno u razgovor i gdje koja osoba stoji, stoga je osobito važno da se svaka osoba koja prilazi učeniku s oštećenjem vida predstavi i navede gdje se nalazi u odnosu na slijepu osobu. Ovo je jako bitno u početnim komunikacijama u razredu.

Osobe s oštećenjem vida često imaju tzv. blindizme. To su ponavljajući nesvrsishodni pokreti tijela ili dijelova tijela. Najčešći su njihanje, okretanje glave, okretanje oko sebe, gestikulacija rukama, trljanje očiju. Takva stereotipna ponašanja nisu socijalno prihvatljiva i često odbijaju vršnjake jer ne znaju kako u tim trenucima reagirati.

- U slučaju blindizma pomoćnik u nastavi upozorava učenika da upravo trlja oči ili okreće glavu te ga upućuje na neku ugodnu aktivnost. Ovo je važno jer često učenici s oštećenjem vida svoje stereotipno ponašanje nesvjesno počinju kada im je neugodno, kada su pod stresom ili kao autostimulaciju.
- Pomoćnik u nastavi navodi ostale učenike u razredu da se predstavljaju i pomaže im u objašnjenju opisa njihova položaja u odnosu na slijepog učenika.
- Ako učenika s oštećenjem vida zanima kako izgleda učenik s kojim razgovara, može uz pomoć pomoćnika u nastavi zamoliti da ga "pogleda" prstima ili da mu vršnjak opiše kako izgleda.
- Pomoćnik u nastavi često podsjeća učenika na uspravno držanje tijela i glave te da lice okreće prema glasu osobe s kojom razgovara.
- Pomoćnik u nastavi podsjeća učenika da se nasmiješi kada je nešto smiješno ili okretom glave negira kada mu nešto smeta i kada govori niječne rečenice. Ovo je važno jer djeca s oštećenjem vida često nemaju ekspresiju lica te djeluju nezainteresirano ili neuključeno, što može zbunjivati vršnjake.
- Pomoćnik u nastavi je potpora učeniku u prilaženju ostalim učenicima u razredu, u započinjanju verbalne komunikacije.
- Poželjno je imati društvene igre prilagođene osobama s oštećenjem vida (poput Čovječe ne ljuti se, dječje karte i sl.) te za vrijeme odmora započeti igru i pozvati vršnjake da se pridruže.
- Pomoćnik u nastavi treba ocijeniti kada se učenik može samostalno družiti i sam razgovarati s prijateljima iz razreda i tada, diskretno, promatrati sa strane te tako omogućiti učeniku razgovore koje djeca vole držati u tajnosti i veoma su im važni.
- Pomoćnik u nastavi pomaže u komunikaciji s prijateljima u razredu na način da učenika uključuje u razgovore vršnjaka, zajedničke igre na odmorima, izletima i objašnjava učenicima iz razreda što učenik želi ili zašto se ponaša na određeni

način. To je izrazito važan dio rada pomoćnika u nastavi jer na taj način vršnjaci bolje razumiju određena ponašanja učenika s oštećenjem vida i time stvaraju bliskost te i sami postaju inicijatori zajedničkog druženja.

Potpora u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka

Učenici s oštećenjem vida nisu u mogućnosti vidno obuhvatiti cjelokupnu situaciju te je izuzetno važna uloga pomoćnika u nastavi koji svakodnevne situacije i obrazovne materijale opisuje i objašnjava.

Učeniku s oštećenjem vida ne treba izbjegavati govoriti:

“Pogledaj!”, “Vidi ovo!”, “Vidjet ćemo.” i sl. jer osobe s oštećenjem vida “gledaju” na svoj način – prstima, opipom.

- Pomoćnik u nastavi opisuje crteže, slike i filmove koje učitelj prezentira.
- Pomoćnik u nastavi pruža potporu učeniku pri vađenju mapa, pribora i pernice. Pruža mu potporu pri odlasku do ormarića u kojem je Brailleov pisači stroj.
- Pomoćnik u nastavi pomaže učeniku pri uvlačenju papira u stroj, upozorava ga vođenjem ruke na pravilan početak pisanja na papiru te prati pisanje na stroju pomoću predloška za Brailleovo pismo. Upozorava učenika na pravilno držanje prstiju na stroju za pisanje, kao i na pravilno držanje tijela i glave tijekom rada.
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika na dizanje ruke kada učitelj želi povratnu informaciju od učenika.
- Pomoćnik u nastavi pomaže pri spremanju pribora i stroja na svoje mjesto.
- Pomoćnik u nastavi namješta učeniku pribor za crtanje (podložak, foliju, olovku za crtanje), opisuje što i kako crtati, kako izgleda određeni predmet. Uvijek je dobro dati učeniku stvarni predmet da ga dobro pregleda i tada pokuša crtati.
- Pomoćnik u nastavi pomaže učeniku na satovima Likovne kulture kada se radi s glinom i plastelinom te vodi učenika pri korištenju vodenih bojica i tempera.
- Pomoćnik u nastavi usmjerava učenika u radu kada je uključen u skupni rad.

- Pomoćnik u nastavi daje učeniku upute koje moraju biti kratke, precizne i razumljive (“s tvoje lijeve strane”, “gore”, “dolje”, “desno”, “pokraj tebe” i sl.). Ne smiju se koristiti nejasne upute poput “tamo” i pokazivanje prstom.
- Važno je imati na umu da djetetu s oštećenjem vida treba više vremena za izradu zadataka te ga se ne smije požurivati, već ga treba hrabriti i usmjeravati.
- Pomoćnik u nastavi može individualno uvježbavati pisanje crnog tiska pomoću modela slova izrađenih od žice na način da učenik “piše” slova na foliji za crtanje. Na taj način se uči potpisati, što će mu pomoći u daljnjem životu.
- Pomoćnik u nastavi vodi računa o urednosti radnog mjesta i potiče učenika da održava svoje radno mjesto čistim (na klupi i ispod klupe).
- Na satovima Tjelesne i zdravstvene kulture pomoćnik u nastavi za vrijeme vježbi oblikovanja stoji iza učenika i, držeći za ruke učenika, zajedno s njim vježba. Kada vježba uključuje noge, tada učenik rukama “pogleda” pokrete ili pomoćnik u nastavi pomaže dizati noge učenika.
- Pomoćnik u nastavi vježba dodavanje i hvatanje zvučne lopte i uključuje ostale učenike u igru sa zvučnom loptom.
- Ako je učenik slabovidan, pomoćnik u nastavi pomaže namjestiti podložak za čitanje, usmjerava učenika na početak reda za pisanje, crtanje i vodi računa o pomagalima za čitanje.
- Pomoćnik u nastavi vodi računa o osvjetljenju radne površine učenika koji je slabovidan, a ako je potrebno osigurava stolno svjetlo i usmjerava ga na radnu plohu.
- Pomoćnik u nastavi čita s ploče učeniku koji je slabovidan i diktira mu rečenice za pisanje.
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika da se uključuje u sve aktivnosti, kao i ostali vršnjaci.

Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu

- Pomoćnik u nastavi kontinuirano surađuje s koordinatorom zaduženim za sve poslove i aktivnosti koje uključuju učenika koji ima oštećenje vida.

- Potrebni su svakodnevna suradnja i dogovor s učiteljem/ima učenika o očekivanjima i načinu provođenja aktivnosti ili ispunjavanju individualnih listića.
- Zadaća pomoćnika u nastavi je stvaranje atmosfere prihvaćanja učenika kako bi ga ostali učenici prihvatili i razumjeli njegove potrebe. Poželjno je uputiti pomoćnika u nastavi u način razgovora s učenicima u razredu kako bi točno i primjereno objasnio učenicima ono što ih zanima te time približio i omogućio zajedničko kvalitetno druženje svih učenika.
- Prije početka rada pomoćnik u nastavi potpisuje Plan rada pomoćnika u nastavi koji izrađuje koordinator u suradnji s pomoćnikom u nastavi, ostalim stručnim suradnicima, stručnjacima i roditeljima učenika.
- Pomoćnik u nastavi vodi dnevnik rada propisan Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi te ga predaje koordinatoru koji ga pregledava i arhivira.

Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s deficitom pažnje/hiperaktivnim poremećajem (ADHD – Attention Deficit/Hyperactivity Disorder)

11.

Katarina Sikirić Lukić

Prema definiciji DSM-IV¹², deficit pažnje ili hiperaktivni poremećaj stalni je model nepažnje sa ili bez hiperaktivnosti s podtipovima koji se temelje na dominantnosti jednog od pojava oblika.

¹² Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje, četvrto izdanje.

Podtipovi:

Deficit pažnje – hiperaktivni poremećaj, kombinirani tip

Deficit pažnje – hiperaktivni poremećaj, dominantno nepažljiv tip

Deficit pažnje – hiperaktivni poremećaj, dominantno hiperaktivno-impulzivni tip.

Prema Kocijan-Hercigonja, Buljan-Flander i Vučković (2004), radi se o nizu ponašanja koja nazivamo poremećaj pažnje i hiperaktivni poremećaj. Često obuhvaća smetnje pažnje praćene nemirom i impulzivnošću. To nije razvojna faza koju će učenik prerasti niti se radi o neuspješnom odgoju i namjernom ponašanju, već o biološki uzrokovanom poremećaju, odnosno uzrok je neurološka disfunkcija mozga. Jedan je od najčešćih neurorazvojnih poremećaja dječje i adolescentne dobi.

Na samom početku osnovnog školovanja učenici s hiperaktivnim poremećajem mogu se osjećati neuspješno. Radi se o učenicima koji u odnosu prema školi mogu imati teškoće koje se očituju u: govoru, čitanju, pisanju, Matematici, Glazbenoj kulturi i Tjelesnoj i zdravstvenoj kulturi, a mogu imati i poteškoće u učenju motoričkih vještina. Zbog teškoća s pažnjom i održavanjem koncentracije vrlo teško uče. Ne sjede na mjestu, šecu razredom, ometaju rad druge djece i grupe, osobito u nižim razredima na početku školovanja. Učenici s poremećajem pažnje često odaju dojam da ne slušaju, da nisu uključeni u sadašnja zbivanja. Rade na impulzivni način pa često previđaju, ispuštaju detalje, pogrešno razumiju zadatak ili uputu, čak i kad su dobro motivirani. Ta impulzivnost, odnosno reagiranje bez razmišljanja o mogućim posljedicama ponašanja izaziva brojne probleme hiperaktivnim učenicima i njihovim obiteljima.

Učenicima s ovim poremećajem pažnja nije selektivna, svaki podražaj im je jednako važan. To dovodi do jačanja motoričkog nemira, brzog zamora i iscrpljivanja. Radi se o učenicima kod kojih možemo govoriti o dobrim i lošim danima. U dobrim danima učenik ima koncentraciju najviše do dvadeset minuta, a u lošim danima ne dulje od pet minuta. Koncentracija je bolja ujutro, a opada tijekom dana. U radu s učenicom važno je prepoznati izmjene ovakvih dana.

Kada govorimo o prvom i trećem tipu poremećaja, ponašanje je često nepredvidivo. Učenici su skloni neadekvatno reagirati, karakteristična je i prisutnost agresivnosti, a kod nekih učenika i depresija. U odnosu s okolinom smanjena im je tolerancija na frustracije i teško se prilagođavaju grupi. Ovakva ponašanja mogu biti bezazlena, od sitnih kršenja pravila do životno ugrožavajućih situacija. Radi se o učenicima koji imaju teškoće s regulacijom emocija. Impulzivnost isto tako može ometati i socijalne odnose učenika. Vrlo često impulzivni učenici imaju poteškoća sa stvaranjem i održavanjem prijateljstava. Upadanje u riječ, nametanje, govorenje krivih stvari u krivo vrijeme, tapšanje, grljenje ili dodirivanje drugih bez da za to postoji razlog, kao i agresivno rješavanje sukoba može dovesti do problema u odnosima s vršnjacima. Na taj način učenik koji traži i treba prijatelje na kraju bude odbačen.

U radu s učenicom važno je staviti fokus na jake strane učenika. Prema Ferek (2013), učenici s hiperaktivnim poremećajem često su otvoreni, znatiželjni, kreativni, maštoviti, imaju visok stupanj energije i motiviranosti za sadržaje koji ih privlače i u kojima su uspješni, karakterizira ih intuitivnost, sanjarenje, vizionarstvo, odlučnost, preuzimanje rizika. Važno je imati na umu da ti učenici drugačije doživljavaju svijet.

Pomoć, podrška i razumijevanje koju djeca s ADHD-om dobivaju može im pomoći da odrastu i postanu uspješne i sretne odrasle osobe.

Poslovi pomoćnika u nastavi koji pruža potporu učeniku s hiperaktivnim poremećajem

Svakodnevna komunikacija učitelja, pomoćnika u nastavi i roditelja osobito je važna. Pomoćnik u nastavi može voditi tzv. komunikacijsku bilježnicu za roditelje uz dogovor s učiteljem. Koordinator educira pomoćnika u nastavi na koji način voditi bilješke za roditelje. Veoma je važno da roditelji pročitaju napomene pomoćnika u nastavi i da potpišu ili odgovore na komentar. Često pomoćnik u nastavi i usmeno prenosi roditeljima sve o proteklom danu kada roditelji dolaze po učenika ispred škole.

Koordinator povremeno pregledava komunikacijske bilježnice kako bi se unaprijedila komunikacija roditelja, pomoćnika u nastavi, učitelja i stručne službe škole.

Pomoćnik u nastavi je osoba koja je na raspolaganju učeniku tijekom boravka u školi. To znači i za vrijeme školskog sata i za vrijeme odmora.

Pomoćnik u nastavi ima pravo na odmor. Bitno je dogovoriti s učiteljem i koordinatorom kada će koristiti odmor.

Budući da je za svakog učenika krajnji cilj osamostaljivanje u okviru njegovih mogućnosti i ograničenja s obzirom na njegovu teškoću, važno je da koraci osamostaljivanja učenika budu u dogovoru s koordinatorom i roditeljima učenika.

Učenik s hiperaktivnim poremećajem često može manifestirati različita nepoželjna ponašanja, teškoće u učenju i ostalim kategorijama važnim za uspješnu integraciju u redovan školski sustav. Roditelji trebaju biti upoznati sa školskom rutinom i očekivanjima koja su dogovorena između pomoćnika u nastavi i školskog koordinatora. Stavljajući naglasak na usklađeni dnevni ritam i strukturu, razvoj socijalno-emocionalnih vještina te dosljednost u postupcima prema učeniku kako bi se učeniku s hiperaktivnim poremećajem omogućio osjećaj sigurnosti i uspjeha u školskom okruženju.

Navedene strategije neće uvijek biti korisne svakom djetetu, ali je važno isprobavati nove i različite aktivnosti dok se ne otkriju one koje najbolje odgovaraju pojedinom učeniku.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika realiziraju se tijekom boravka učenika u školi i izvanučioničkim aktivnostima. Iako u Pravilniku o pomoćnicima u nastavi nisu posebno istaknuti oblici potpore učenicima s hiperaktivnim poremećajem za vrijeme odmora, kada se radi o učeniku s hiperaktivnim poremećajem

važno je naglasiti kako je pomoć i podrška pomoćnika u vrijeme boravka učenika u blagovaoni, toaletu ili prilikom drugih situacija izvan nastave nužna i to je važan aspekt posla pomoćnika.

Potporna u komunikaciji i socijalnoj uključenosti

Potporna pomoćnika u nastavi učenicima koji imaju hiperaktivni poremećaj u području komunikacije i socijalizacije od iznimnog je značaja. Budući da se radi o učenicima koji zbog svog poremećaja imaju značajne teškoće u području odnosa, osobito odnosa s vršnjacima, nužna je pomoć i podrška pomoćnika u nastavi kako bi se omogućila što bolja socijalizacija učenika.

- Pomoćnik u nastavi u dogovoru s roditeljima i koordinatorom dočekuje učenika ispred zgrade škole 10 minuta prije ulaska ostalih učenika u školu te ga nakon nastave prati prilikom izlaska iz škole. Ova vrsta pomoći ovisi o procjeni situacije koju pomoćnik u nastavi dogovara s koordinatorom. Važno je da je ta vrsta potpore diskretna, spontano uklopljena u kretanje učenika kako ne bi dodatno narušila samopouzdanje učenika i njegovu socijalizaciju, tj. nepovoljno utjecala na odnose s vršnjacima.
- Prilikom susreta pomoćnik u nastavi razmjenjuje osnovne informacije s roditeljem učenika ukoliko način komunikacije nije drugačije utvrđen. Pred učenikom se ne razgovara s roditeljem govoreći o učeniku u trećem licu, opisujući njegovo ponašanje i funkcioniranje u školi. U komunikaciju je važno uključiti i samog učenika, a eventualne dodatne informacije pomoćnik u nastavi može razmijeniti s roditeljem u individualnom razgovoru.
- Pomoćnik u nastavi usmjerava učenika na korake neophodne za rješavanje problema.
- Poželjno je napraviti jednostavne popise potrebnih koraka koje učenik može primijeniti.
- Kako većina teškoća proizlazi iz učenikove smanjene sposobnosti slijeđenja pravila, učenika treba podsjećati na pravila kroz miran razgovor.
- Povratna informacija o ponašanju učenika mora slijediti neposredno nakon ponašanja i biti vezana uz specifično ponašanje (npr. dizanje ruke kada dijete želi nešto reći).
- Pohvala treba neposredno slijediti poželjno ponašanje, mora biti povezana s konkretnim ponašanjem, mora biti konkretna

i specifična. Može se pohvaljivati smiješkom i pogledom, kao i samim riječima.

- Važno je učeniku što točnije i konkretnije, kroz jasnu komunikaciju, objasniti ponašanja koja se očekuju od njega.
- Ukoliko je učenik reagirao impulzivno, poželjno je sačekati da se smiri i tada razgovarati o problemu. Važno je provjeriti s učenikom je li razumio posljedice takvog ponašanja.
- Pomoćnik u nastavi ukazuje na važnost osobnog prostora, a nedistanciranost u tjelesnim kontaktima usmjerava diskretno na primjerenu mjeru.
- Pomoćnik u nastavi usmjerava učenika na razvoj socijalnih vještina tako da učenik dijeli stvari s drugima, sluša druge osobe, ne izgleda zaposleno dok mu drugi govore i sl.
- Pravila trebaju biti izražena u terminima poželjnih ponašanja.
- Pomoć i potpora pomoćnika u nastavi treba biti usmjerena na stvaranje kvalitetnih vršnjačkih odnosa, preveniranje potencijalno ugrožavajuće situacije i usmjeravanje učenikove pažnje i koncentracije uz primjenu poželjnih oblika ponašanja.
- Za vrijeme boravka u blagovaoni učenikovu pažnju potrebno je fokusirati na slijeđenje unaprijed dogovorenih pravila (čekanje u redu, uzimanje i vraćanje pribora za jelo, sjedenje na zadanom mjestu i sl.). Važno je unaprijed dogovoriti rutinu prilikom uzimanja hrane i pića.
- Ako je potrebno, pomoćnik u nastavi prilikom uzimanja hrane i pića u školskoj kuhinji pomaže učeniku kako učenik ne bi dodatno ugrozio vlastitu sigurnost ili sigurnost drugih učenika.
- Pomoćnik u nastavi kroz razgovor odgojno utječe na učenika, ukazujući mu na primjeren način na važnost oblačenja i dolaska u školu u čistoj i urednoj odjeći te na važnost obavljanja redovite dnevne higijene.

Potporna u kretanju

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potporna pri uzimanju hrane i pića

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potporna u obavljanju higijenskih potreba

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potporna u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka

- Budući da se radi o učenicima koji počinju raditi prije nego što su dobili i shvatili upute, važno ih je usmjeriti na čekanje dogovorenim, diskretnim znakom (dodirom ramena ili nekim drugim diskretnim kontaktom).
- Ako učenik radi prebrzo i čini nepotrebne pogreške koje nisu povezane s neznanjem, pomoćnik u nastavi može prstom pokazati na grešku bez govorenja krajnjeg rješenja.
- Ako je učenik stalno u pokretu, sve dodiruje i ne može duže vrijeme sjediti na jednome mjestu, važno je prepoznati situaciju u kojoj se pažnja učenika može usmjeriti dogovorenim znakom ili je nužan kratak izlazak iz učionice.
- Kada učenik na pitanja odgovara prebrzo i ne daje si dovoljno vremena da razmisli, potrebno ga je zaustaviti i usmjeriti na vrijeme razmišljanja.
- Ako učenik ima teškoća sa slijeđenjem uputa koje se daju cijelom razredu, važno je učeniku ponoviti uputu na jednostavan i primjeren način.
- Učenik s hiperaktivnim poremećajem može imati teškoće s pamćenjem uputa, iako nema teškoća s pamćenjem. U takvim situacijama važno je imati strpljenja i učeniku tiho ponoviti upute za rad (bitno je da takav dijalog bude tih i diskretan kako ne bi ometao rad drugih učenika). Učenika treba pitati da ponovi što treba raditi kako bi se provjerilo razumijevanje zadatka.

- Ako učenik često prelazi s jedne aktivnosti na drugu i ne završava započete zadatke, potrebna mu je potpora u vidu vraćanja na zadatak i upućivanje na slijed aktivnosti.
- Učenik s hiperaktivnim poremećajem često ima teškoća u organiziranju pismenih radova, koji su obično zbrkani. Prilikom pisanja radova može mu se pomoći objašnjavanjem i potporom u organizaciji, kao i pokazivanjem prstom i vraćanjem na slijed.
- Kada učenik pogrešno razumije jednostavne izjave, riječi ili rečenice, potrebno ih je dodatno objasniti na učeniku prihvatljiv i razumljiv način.
- Neki od učenika s ovim poremećajem lako posrnu i padnu, nespretno bacaju predmete ili im oni padaju iz ruku, te je u takvim slučajevima u izvođenju primjerenoga programa Tjelesne i zdravstvene kulture nužna pomoć i potpora pomoćnika u nastavi.
- Na satovima Tehničke te Likovne kulture, ukoliko je to potrebno, pomoćnik pruža pomoć i podršku učeniku u korištenju pribora i rekvizita za rad.
- Tijekom nastave ponašanje učenika može ometati druge u radu jer učenik upada u riječ, priča izvan konteksta sadržaja ili prekida razgovor, napušta klupu i nešto pretražuje po razredu, govori, pjeva i šapće samom sebi. U takvim situacijama važno je preusmjeriti pažnju učenika na važne sadržaje. Ukoliko to nije moguće uraditi na tih i diskretan način, može se s učenikom nakratko izaći iz učionice kako bi se preusmjerila aktivnost.
- Radi se o učenicima koji lako odustaju, često kažu "ne mogu to učiniti" i prije nego što su pokušali, a nemaju ni dovoljno vjere u svoje sposobnosti. U tom slučaju potrebno im je pružiti potporu kroz usmjeravanje i poticanje učenika na izvršavanje zadatka do kraja, kao i pokazivanje vjere u učenikove sposobnosti.
- Hiperaktivna djeca imaju poteškoća u organizaciji, često zaboravljaju ponijeti pribor za školu, skloni su gubiti svoje stvari. Nužna im je pomoć i podrška u organizaciji radnog stola, školske torbe i ostalih stvari. Treba ih poticati da na stolu drže što manje stvari.
- Učeniku je potrebno pružati pomoć u postavljanju ciljeva u učenju koji trebaju biti realni i ostvarivi, kao i potporu u planiranju jer plan učeniku daje strukturu i olakšava učenje.

- Učeniku treba omogućiti kratke pauze ili izlaske iz razreda u situacijama kada se procjenjuje da je takva aktivnost nužna za učenika.
- Dobro je smisliti internu šalu s učenikom na koju se pomoćnik u nastavi može pozvati kada je potrebno učenika ponovno uključiti u rad.
- Pomoćnik u nastavi pruža pomoć i potporu u bilježenju domaćih zadaća (treba dogovoriti način bilježenja, učenika podsjećati, usmjeravati i osamostaljavati).
- Zbog neslušanja upute, brzopletosti u radu, kao i motoričke nespretnosti, potrebno je pružati potporu učeniku pri izvođenju praktičnih radova prema naputku učitelja.
- Potrebno je pružati potporu učeniku u provođenju izvanučioničke nastave u smislu dodatnog pojašnjavanja uputa, sadržaja, kao i pojačane potpore i pomoći u interakciji s drugim učenicima. U svim oblicima nastave sa smanjenom jasnom strukturom i rutinom potrebna je dodatna pomoć pomoćnika u nastavi.
- Ukoliko je potrebno, učeniku treba dodatno pročitati zadatak i/ili uputu, kontinuirano usmjeravati pažnju učenika na nastavne aktivnosti, poticati učenika na izvršavanje zadanih uputa, kao i voditi/usmjeravati učenika u izvršavanju zadataka na nastavnome materijalu.

Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu

- Pomoćnik u nastavi kontinuirano surađuje s koordinatorom zaduženim za sve poslove i aktivnosti koje uključuju učenika s deficitom pažnje/hiperaktivnim poremećajem.
- Potrebni su svakodnevna suradnja i dogovor s učiteljem/ima učenika o očekivanjima i načinu provođenja aktivnosti ili ispunjavanju individualnih listića.
- Zadaća pomoćnika u nastavi je stvaranje atmosfere prihvaćanja učenika kako bi ga ostali učenici prihvatili i razumjeli njegove potrebe. Poželjno je uputiti pomoćnika u nastavi u način razgovora s učenicima u razredu kako bi točno i primjereno objasnio učenicima ono što ih zanima te time približio i omogućio zajedničko kvalitetno druženje svih učenika.
- Prije početka rada pomoćnik u nastavi potpisuje Plan rada pomoćnika u nastavi koji izrađuje koordinator u suradnji s

pomoćnikom u nastavi, ostalim stručnim suradnicima, stručnjacima i roditeljima učenika.

- Pomoćnik u nastavi vodi dnevnik rada propisan Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi te ga predaje koordinatoru koji ga pregledava i arhivira.

Preporučena literatura:

1. Prvčić, I. i Rister, M. (2009) Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj ADHD. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa; Agencija za odgoj i obrazovanje.
2. Kocijan-Hercigonja, D., Buljan-Flander, G. i Vučković, D. (2004) Hiperaktivno dijete: uznemireni roditelji i odgajatelji. 4. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap.
3. Ferek, M. (2013) Hiperaktivni sanjari. 4. izd. Zagreb: Buđenje.

Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom s problemima u ponašanju

Katarina Sikirić Lukić

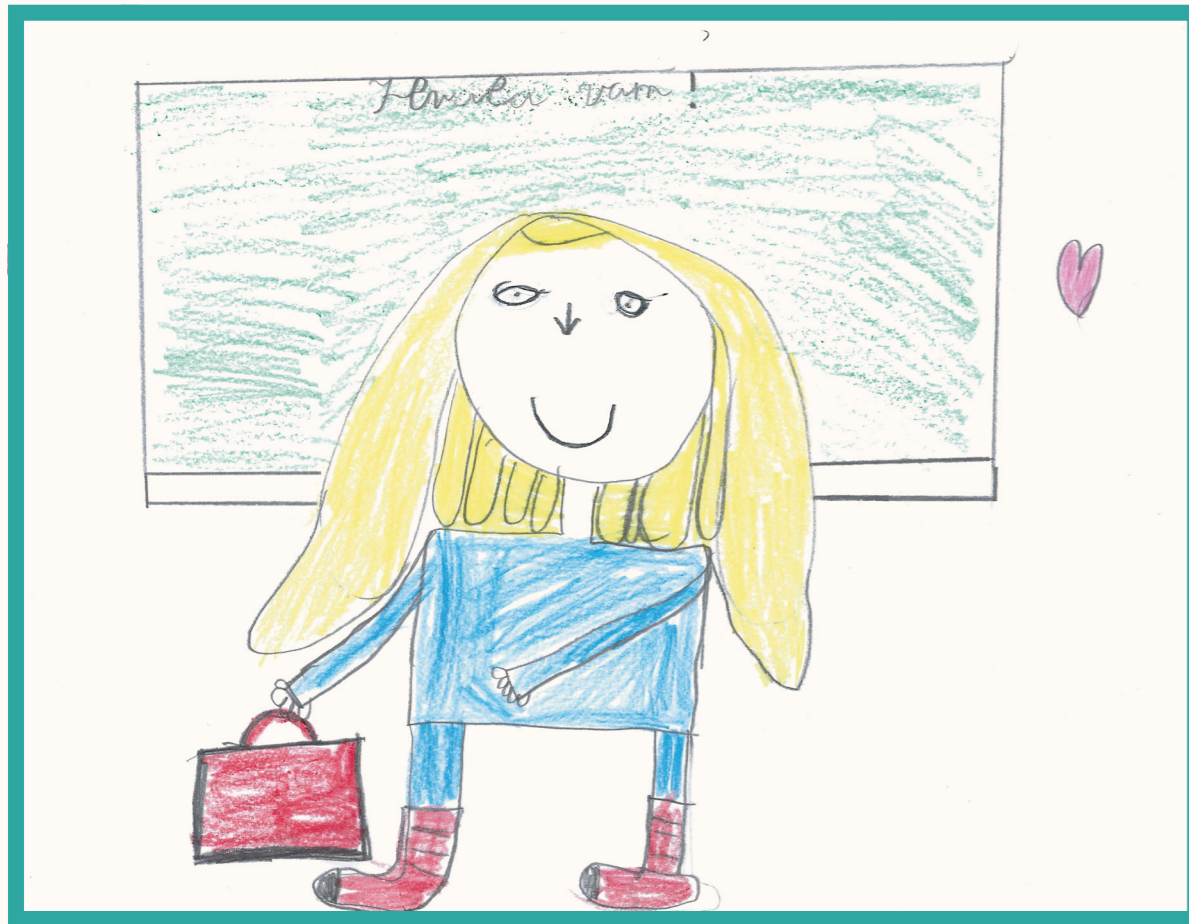
Učenici s problemima u ponašanju¹³ imaju teškoće koje se manifestiraju u ponašanju tako da ih ometaju u funkcioniranju i ugrožavaju njihovu fizičku sigurnost i/ili fizičku sigurnost drugih učenika.

Kada je riječ o djeci i mladima s problemima u ponašanju, skupina autora (Koller-Trbović, Žižak i Jeđud Borić, 2011) navodi da je riječ o pojavi na kontinuumu od blažih i više internaliziranih smetnji kojima dijete više šteti sebi (izolacija, suicid, ovisnosti) do vrlo ozbiljnih i opasnih ponašanja kojima, osim što dijete šteti sebi, vrlo intenzivno šteti i predstavlja opasnost za druge/društvo (nasilje u svim vidovima, nemir, opijanje, uništavanje). Autorice dalje navode da što je više sudionika uključeno u proces identifikacije i procjene problema u ponašanju, a potom i u davanje odgovora na te probleme, tim više potencijalno različitih razumijevanja tih problema postoji. Tada govorimo o višestrukim perspektivama. Pristup višestruke perspektive značajan je doprinos u pružanju pomoći i podrške učenicima s problemima u ponašanju.

U neposrednom radu s učenicima uvijek nam pomaže poznavanje teorijske podloge same problematike radi lakšeg razumijevanja i upućivanja u rad. Iz navedenog proizlazi važnost kontinuiranog stručnog usavršavanja pomoćnika u nastavi putem literature i edukacija.

Prema Uzelac (1995), problemi u ponašanju (u daljnjem tekstu PUP) su sva ona ponašanja koja se znatnije razlikuju od uobičajenog ponašanja većine mladih određene sredine, ponašanja koja su štetna i/ili opasna kako za osobu koja se tako ponaša tako i za njezinu širu okolinu te ponašanja koja zbog toga iziskuju dodatnu stručnu i/ili širu društvenu pomoć radi uspješne socijalne integracije takve osobe.

13 U novijoj literaturi ranije korišteni termin "poremećaji u ponašanju" zamijenjen je terminom "problemi u ponašanju" kako bi se obuhvatio širi spektar ponašanja kojima dijete šteti sebi i/ili drugima.

Ivan Matković, 2.r., OŠ Jurja Habedića, Pomoćnica u nastavi

Takva ponašanja imaju negativne posljedice na obrazovno, socijalno, emocionalno i ukupno funkcioniranje učenika i njegove sredine. Ne postoje uvijek sigurna objašnjenja nastanka i razvoja problema u ponašanju, a ponekad je nejasna i slika odnosa uzroka i posljedica.

Prema Achenbachu (1993), razlikujemo dvije velike skupine problema u ponašanju: internalizirane i eksternalizirane.

Internalizirani problemi u ponašanju očituju se kao previše kontrolirana ponašanja, usmjerena prema sebi (depresija, anksioznost, povlačenje, plašljivost, povučenost, potištenost, plačljivost, sram, nisko samopouzdanje, sklonost subjektivnoj ili objektivnoj izoliranosti, neurotske smetnje).

Eksternalizirani problemi u ponašanju očituju se kao nedovoljno kontrolirana ponašanja, usmjerena prema drugima (agresivnost, hiperaktivnost, impulzivnost, nepažnja, neposlušnost, nametljivost, prkos, svađanje, laganje, varanje, neopravdano izostajanje s nastave, bježanje od kuće, delinkvencija).

U školskom okruženju učenici češće imaju pomoćnika u nastavi zbog eksternaliziranih problema u ponašanju. Kako bi se razumjelo ponašanje učenika, važno je znati da ponašanje nije samo ono što pojedinac čini, već i ono što misli i osjeća. Za uspješan rad s učenikom važno je promatrati njegovo ponašanje u kontekstu funkcioniranja u razredu kroz odnose s drugim učenicima, odnos prema učiteljima, školskim obvezama i sl. kako bi se razumjela jasnija motivacija ponašanja, a ne samo vidljivo vanjsko ponašanje. Ponašanje je produkt interakcije pojedinca i okoline. Kada poznamo komponente ponašanja, znamo da mijenjajući jednu komponentu ponašanja u željenom smjeru utječemo i na promjenu u drugim komponentama.

Teškoće u školskom okruženju najčešće se manifestiraju kao teškoće u učenju, teškoće u izgradnji adekvatnih odnosa u školi te ponašajni problemi (npr. sukobi s drugim učenicima, niski prag tolerancije na frustraciju, impulzivne reakcije, agresivno ponašanje prema drugim učenicima, prkos i nepoštovanje prema autoritetu, ometanje nastave, nedostatak socijalno-emocionalnih vještina, povlačenje u sebe i izbjegavanje kontakta s vršnjacima, odbijanje i otpor prema školskim obvezama, nedostatak volje, motivacije, koncentracije itd.). Uglavnom se radi o ponašanjima koja učenika ometaju u funkcioniranju te mogu biti opasna ili štetna po samog učenika s PUP-om i/ili po druge učenike.

Važno je razumjeti kako se često radi o ponašanjima za koja ne postoje konkretna rješenja, ali pravovremeno reagiranje i adekvatna strategija pružanja pomoći i podrške svih uključenih (pomoćnika u

nastavi, učitelja, stručnih suradnika) mogu dovesti do pozitivnih ishoda tijekom rješavanja navedene problematike.

Najveći problem u radu s učenicima s PUP-om je to što okolina često percipira kako ti učenici jednostavno biraju neprihvatljivo ponašanje, a ne opaža da imaju teškoće, što je zapravo njihova stvarnost.

Poslovi pomoćnika u nastavi koji pruža potporu učeniku s problemima u ponašanju

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika realiziraju se tijekom boravka učenika u školi i izvanučioničkim aktivnostima. Iako u Pravilniku o pomoćnicima u nastavi nisu posebno istaknuti oblici potpore učenicima s problemima u ponašanju za vrijeme odmora, kada se radi o učeniku s problemima u ponašanju važno je naglasiti kako je pomoć i podrška pomoćnika u vrijeme boravka učenika u blagovani, toaletu ili prilikom drugih situacija izvan nastave nužna i takva podrška je važan aspekt posla pomoćnika.

Svakodnevna komunikacija učitelja, pomoćnika u nastavi i roditelja osobito je važna. Pomoćnik u nastavi može voditi tzv. komunikacijsku bilježnicu za roditelje uz dogovor s učiteljem. Koordinator educira pomoćnika u nastavi na koji način voditi bilješke za roditelje. Veoma je važno da roditelji pročitaju napomene pomoćnika u nastavi i da potpišu ili odgovore na komentar. Često pomoćnik u nastavi i usmeno prenosi roditeljima sve o proteklom danu kada roditelji dolaze po učenika ispred škole.

Koordinator povremeno pregledava komunikacijske bilježnice kako bi se unaprijedila komunikacija roditelja, pomoćnika u nastavi, učitelja i stručne službe škole.

Pomoćnik u nastavi je osoba koja je na raspolaganju učeniku tijekom boravka u školi. To znači i za vrijeme školskog sata i za vrijeme odmora.

Pomoćnik u nastavi ima pravo na odmor. Bitno je dogovoriti s učiteljem i koordinatorom kada će koristiti odmor.

Budući da je za svakog učenika krajnji cilj osamostaljivanje u okviru njegovih mogućnosti i ograničenja s obzirom na njegovu teškoću, važno je da koraci osamostaljivanja učenika budu u dogovoru s koordinatorom i roditeljima učenika.

Potporna u komunikaciji i socijalnoj uključenosti

Uloga pomoćnika u nastavi u ovoj kategoriji od iznimne je važnosti jer se teškoće učenika s PUP-om često manifestiraju u teškoćama uspostavljanja pozitivnih odnosa s vršnjacima, kao i komunikacije i odnosa prema odraslima. Neprihvatljivo ponašanje učenika može imati za posljedicu odbacivanje i stigmatiziranje od strane okoline.

- Kako je pomoćnik u nastavi odrasla osoba koja provodi kontinuirano najviše vremena u razredu među učenicima, on utječe na dinamiku odnosa u razredu. Prepoznavanjem socijalne klime u razredu, u suradnji s razrednikom i stručnim suradnikom usmjerava učenike na aktivnosti i igre koje doprinose zajedništvu te na taj način uključuje učenika u odnose s drugim učenicima na kontroliran i pozitivno usmjeren način.
- Kroz razgovor s učenikom, pomoćnik u nastavi usmjerava učenika i upoznaje ga s pravilima pojedinih igara i odnosa.
- Pomoćnik u nastavi prevenira i intervenira u eventualne sukobe učenika s vršnjacima. Nakon smirivanja situacije obavlja individualni razgovor s učenikom ukazujući mu na neprihvatljiva ponašanja te nudi moguća prihvatljiva ponašanja u konkretnoj situaciji. Pomoćnik u nastavi u tome može tražiti suradnju učitelja ili stručnog suradnika.
- Reakcija pomoćnika u nastavi uvijek mora biti usmjerena na ponašanje učenika uz poštovanje i uvažavanje osobnosti i individualnih potreba učenika.
- Pomoćnik u nastavi treba pružati potporu učeniku u provedbi pravila rada i igre kroz razgovor i usmjeravanje u konkretnim situacijama te učenje ponašanja u grupi. Pri tome je važno procijeniti potrebnu razinu uključenosti pomoćnika u nastavi. Krajnji cilj je osamostaljivanje učenika i sve intervencije trebaju biti tako usmjerene.
- Potreban je nadzor, tj. prisutnost pomoćnika u nastavi prilikom komunikacije i interakcije s drugim učenicima uz stalnu procjenu razine uključenosti i intervencije.
- Pomoćnik u nastavi kontinuirano upućuje na nenasilno rješavanje sukoba, poticanje kritičkog mišljenja, samosvijesti, jačanje samopouzdanja, razvoj suosjećanja, razvijanje komunikacije i poštovanja.

- Pomoćnik u nastavi prepoznaje i razvoj kreativnosti, tj. otkriva jake strane učenika i vjeruje u njegove sposobnosti.
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika na socijalizaciju (kroz igru, grupu), usmjerava ga na razvoj prijateljstva te senzibilizira ostale učenike na razumijevanje učenika s PUP-om i njegovih potreba na način primjeren dobi učenika.
- Kako bi se pozitivno utjecalo na usmjeravanje učenika, važno je omogućavanje vremena jedan na jedan pomoćnika u nastavi s učenikom.
- Suradnja s roditeljima je od velike važnosti u svim kategorijama na koje se utječe, a osobito u području socijalizacije. Važno je da roditelj i pomoćnik u nastavi kroz razgovor ujednače strategije djelovanja kako bi pomogli učeniku u povezivanju s vršnjacima. Od značajne je pomoći i suradnja s učiteljima i stručnim suradnicima.
- Pomoćnik u nastavi treba prepoznati i imenovati male korake napretka u učenju i ponašanju te na diskretan, nenametljiv način pokazati pažnju, strpljenje, razumijevanje učenika i njegovih individualnih potreba.
- Važno je poticati učenika pohvalama i ohrabivanjem i za male pomake u ponašanju.
- Pomoćnik u nastavi jasno definira pravila ponašanja u dogovoru s učenikom (izražena u terminima poželjnih ponašanja, a ne zabrana; afirmativne rečenice).
- Pomoćnik u nastavi u dogovoru s roditeljima i koordinatorom dočekuje učenika ispred zgrade škole 10 minuta prije ulaska ostalih učenika u školu te ga nakon nastave prati prilikom izlaska iz škole. Ova vrsta pomoći ovisi o procjeni situacije koju pomoćnik u nastavi dogovara s koordinatorom. Važno je da je ta vrsta potpore diskretna, spontano uklopljena u kretanje učenika kako ne bi dodatno narušila samopouzdanje učenika i njegovu socijalizaciju, tj. pojačala bunt i prkos prema autoritetu.
- Prilikom susreta pomoćnik u nastavi razmjenjuje osnovne informacije s roditeljem učenika ukoliko način komunikacije nije drugačije utvrđen. Pred učenikom se ne razgovara s roditeljem govoreći o učeniku u trećem licu, opisujući njegovu ponašanje i funkcioniranje u školi. U komunikaciju je važno uključiti i samog učenika, a eventualne dodatne informacije pomoćnik u nastavi može razmijeniti s roditeljem u individualnom razgovoru.

- Za vrijeme boravka u blagovaoni učenikovu pažnju potrebno je fokusirati na slijeđenje unaprijed dogovorenih pravila (čekanje u redu, uzimanje i vraćanje pribora za jelo, sjedenje na zadanom mjestu i sl.). Važno je unaprijed dogovoriti rutinu prilikom uzimanja hrane i pića.
- Prilikom uzimanja hrane i pića u školskoj kuhinji, postoji potreba za pomoći i potporom učeniku kako ne bi dodatno ugrozio vlastitu sigurnost ili sigurnost drugih učenika.
- Pomoćnik u nastavi ukazuje učeniku na važnost obavljanja higijenskih potreba (npr. potreba za odlazak na toalet) ili podsjeća na pranje ruku nakon obavljene nužde.
- Pomoćnik u nastavi kroz razgovor odgojno utječe na učenika, ukazujući mu na primjeren način na važnost oblačenja i dolaska u školu u čistoj i urednoj odjeći te na važnost obavljanja redovite dnevne higijene.
- Potpora pomoćnika u nastavi potrebna je prilikom odlaska na toalet jer su to često situacije u kojima se vršnjaci imaju prilike sresti bez nadzora odrasle osobe. Takve situacije mogu biti rizične za učenika s PUP-om jer može ući u sukob s drugim učenicima.

Potpora u kretanju

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potpora pri uzimanju hrane i pića

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potpora u obavljanju higijenskih potreba

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška

pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potpora u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka

- Pomoćnik u nastavi pruža potporu učeniku davanjem konkretnih i jasnih uputa.
- Pomoćnik u nastavi pomaže u stvaranju reda i organizacije vezanih za školski pribor i redosljed obavljanja školskih aktivnosti prema važnosti.
- Učeniku s PUP-om često nedostaje motivacije za ispunjavanje školskih obveza te je zato važno dogovaranje i pregovaranje oko izvršavanja zadataka.
- Pomoćnik u nastavi pomaže u postavljanju jasnih ciljeva i očekivanja od učenika (važno je da su ciljevi i očekivanja postavljani u malim koracima).
- Pomoćnik u nastavi treba izbjegavati učeniku dodavati školski pribor i ispunjavati obveze umjesto njega (potrebno je poticati motivaciju i organizaciju).
- Pomoćnik u nastavi treba pružati potporu učeniku pri izvođenju praktičnih radova prema nalogu učitelja. Prilikom izvođenja praktičnih radova učeniku je potrebna pomoć u organizaciji i pojašnjavanju nalogu kako bi mogao ispuniti zadatak. Učenik s PUP-om često ne čuje uputu u potpunosti ili može imati potrebu praktične radove obaviti "na svoj način".
- Pomoćnik u nastavi treba pružati potporu učeniku u izvođenju primjerenog programa iz Tehničke te Likovne kulture. Ovo su situacije u kojima učenik može imati teškoće prilikom slijeđenja pravila igre i suradnje, što može inicirati sukobe s vršnjacima, kao i ponašanja kojima učenik ugrožava sebe i druge u prostoru dvorane.
- Na satovima Tehničke te Likovne kulture, ukoliko je to potrebno, pomoćnik pruža pomoć i podršku učeniku u korištenju pribora i rekvizita za rad.
- Pomoćnik u nastavi treba pružati potporu učeniku u provođenju izvanučioničke nastave. Učeniku su potrebni pomoć i nadzor u situacijama izvanučioničke nastave jer je učeniku s PUP-om teže funkcionirati u obliku nastave bez čvrste strukture. Važno je učenika diskretno podsjećati na pravila,

usmjeravati mu pažnju te po potrebi dodatno objašnjavati i strukturirati sadržaje.

- Učeniku je potrebno dodatno pročitati zadatak i/ili uputu kada je to nužno za ostvarivanje njegovih potencijala i omogućavanje školskog uspjeha.
- Potrebno je usmjeravati pažnju učenika na nastavne aktivnosti jer se radi o učenicima koji često nemaju interes ili potrebnu koncentraciju za sadržaje, kao i poticati učenike na izvršavanje zadataka jer su skloni izbjegavati radne obveze.
- Kada učenik zbog nedostatka prethodnog znanja i radnih navika ili motivacije ima teškoće u izvršavanju zadataka, potrebno ga je voditi/usmjeravati u izvršavanju zadataka na nastavnome materijalu.
- S obzirom da se često radi o učenicima s niskim samopoštovanjem i samopouzdanjem, važno je učenika poticati pohvalama i ohrabriranjem i za male pomake u učenju.
- Pomoćnik u nastavi treba prepoznati i vjerovati u učenikove sposobnosti kako bi učenik ostvario svoj potencijal, prepoznati i imenovati male korake napretka u učenju i ponašanju, omogućiti djeci iskustvo uspjeha i na diskretan, nenametljiv način pokazati pažnju, strpljenje i razumijevanje za učenika i njegove individualne potrebe.

Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu

- Pomoćnik u nastavi kontinuirano surađuje s koordinatorom zaduženim za sve poslove i aktivnosti koje uključuju učenika s problemima u ponašanju.
- Potrebni su svakodnevna suradnja i dogovor s učiteljem/ima učenika o očekivanjima i načinu provođenja aktivnosti ili ispunjavanju individualnih listića.
- Zadaća pomoćnika u nastavi je stvaranje atmosfere prihvaćanja učenika kako bi ga ostali učenici prihvatili i razumjeli njegove potrebe. Poželjno je uputiti pomoćnika u nastavi u način razgovora s učenicima u razredu kako bi točno i primjereno objasnio učenicima ono što ih zanima te time približio i omogućio zajedničko kvalitetno druženje svih učenika.
- Prije početka rada pomoćnik u nastavi potpisuje Plan rada

pomoćnika u nastavi koji izrađuje koordinator u suradnji s pomoćnikom u nastavi, ostalim stručnim suradnicima, stručnjacima i roditeljima učenika.

- Pomoćnik u nastavi vodi dnevnik rada propisan Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi te ga predaje koordinatoru koji ga pregledava i arhivira.

Posebnosti rada pomoćnika u nastavi s učenikom koji ima više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju

Kristina Vujnović

U Pravilniku o osnovnoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju – Orijentacijskoj listi vrsta i stupnjeva teškoća u razvoju, kao jedna od skupina teškoća navedeno je i postojanje više vrsta i stupnjeva teškoća u psihofizičkom razvoju. Ovoj skupini pripadaju teškoće iz dviju ili više skupina koje su obuhvaćene Pravilnikom, pri čemu su moguće dvije kombinacije teškoća. Prva je postojanje više vrsta teškoća od kojih je jedna izražena u stupnju koji je predviđen Orijentacijskom listom, dok jedna ili više njih nisu izražene u stupnju koji je predviđen Orijentacijskom listom, no njihovo istodobno postojanje daje novu dimenziju teškoćama. Druga moguća kombinacija je postojanje više vrsta teškoća od kojih ni jedna nije izražena u dovoljnoj mjeri da bi bila obuhvaćena Orijentacijskom listom, ali istovremeno postojanje ovih teškoća daje im drugačiju težinu i zahtijeva primjerene uvjete za školovanje i osposobljavanje.

Vrste i kombinacije teškoća mogu biti vrlo heterogene i zahtijevati različite oblike potpore koju pomoćnici u nastavi pružaju učenicima s teškoćama. Često su prisutni poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja koji daju novu dimenziju ostalim prisutnim teškoćama koje mogu biti drugačije prirode, npr. intelektualne teškoće, oštećenja jezično-govorne glasovne komunikacije ili specifične teškoće u učenju. Tada postoji potreba za podrškom pomoćnika u nastavi upravo iz razloga što komponenta emocionalnog i socijalnog funkcioniranja djeteta daje novu težinu intelektualnoj ili jezičnoj teškoći. Emocionalne i socijalne teškoće mogu se manifestirati u praksi kao ispadi bijesa, odbijanje rada, vrijeđanje, agresivno

Matej Krajačić, 4.a, OŠ Jurja Habdelića, Portret pomoćnice u nastavi

ponašanje prema drugoj djeci, odraslima ili samome sebi, štipanje, udaranje, vikanje, bježanje iz učionice kako bi se izbjeglo ispitivanje ili rad na satu, skrivanje pod stolom i razna druga ponašanja koja su nezrelja u odnosu na naša očekivanja s obzirom na djetetovu dob. Mogući su i oblici ponašanja internalizirane naravi koji obuhvaćaju pretjerano kontrolirana i prema sebi usmjerena ponašanja kao što su povučenost, bezvoljnost, plašljivost, anksioznost, potištenost, depresivnost, lijenost i druga slična ponašanja.

Poslovi pomoćnika u nastavi koji pruža potporu učeniku s više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju

Svakodnevna komunikacija učitelja, pomoćnika u nastavi i roditelja osobito je važna. Pomoćnik u nastavi može voditi tzv. komunikacijsku bilježnicu za roditelje uz dogovor s učiteljem. Koordinator educira pomoćnika u nastavi na koji način voditi bilješke za roditelje. Veoma je važno da roditelji pročitaju napomene pomoćnika u nastavi i da potpišu ili odgovore na komentar. Često pomoćnik u nastavi i usmeno prenosi roditeljima sve o proteklom danu kada roditelji dolaze po učenika ispred škole.

Koordinator povremeno pregledava komunikacijske bilježnice kako bi se unaprijedila komunikacija roditelja, pomoćnika u nastavi, učitelja i stručne službe škole.

Budući da je ovom vrstom teškoća obuhvaćen uistinu širok spektar teškoća koje mogu biti izražene u različitim stupnjevima, teško je obuhvatiti sve moguće poslove pomoćnika u nastavi. Međutim, ako se fokusiramo na poteškoće u emocionalnom i socijalnom funkcioniranju koje su prisutne uz bilo koju vrstu intelektualne ili jezične teškoće, u poslovima pomoćnika u nastavi naglasak će biti na području komunikacije i socijalne uključenosti te na obavljanju školskih aktivnosti i zadataka.

Prema Pravilniku o pomoćnicima u nastavi, poslovi pomoćnika realiziraju se tijekom boravka učenika u školi i izvanučioničkim aktivnostima. Iako u Pravilniku o pomoćnicima u nastavi nisu posebno istaknuti oblici potpore učenikima koji imaju više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju za vrijeme odmora, kada se radi o učeniku koji ima više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju važno je naglasiti kako je moguće da je potrebna pomoć i podrška pomoćnika u vrijeme boravka učenika u blagovaoni, toaletu ili prilikom drugih situacija izvan nastave.

Pomoćnik u nastavi je osoba koja je na raspolaganju učeniku tijekom boravka u školi. To znači i za vrijeme školskog sata i za vrijeme odmora.

Pomoćnik u nastavi ima pravo na odmor. Bitno je dogovoriti s učiteljem i koordinatorom kada će koristiti odmor.

Budući da je za svakog učenika krajnji cilj osamostaljivanje u okviru njegovih mogućnosti i ograničenja s obzirom na njegovu teškoću, važno je da koraci osamostaljivanja učenika budu u dogovoru s koordinatorom i roditeljima učenika.

Potpورا u komunikaciji i socijalnoj uključenosti

- Pomoćnik u nastavi dočekuje učenika prije početka nastave te u razgovoru s učenikom procjenjuje kakva je njegova razina funkcioniranja taj dan, muči li ga što, daje mu priliku da to izrazi, stvara pozitivnu radnu atmosferu.
- Okvirne načine potpore pomoćnik u nastavi dogovara s koordinatorom, stručnim suradnicima, učiteljima i roditeljima učenika. Pomoćnik u nastavi pruža potporu i osmišljava te usmjerava aktivnosti na poboljšanje socijalizacije i komunikacije.
- U odnosu prema učiteljima usmjerava učenika na dizanje ruke, da se javi na pitanja učitelja, da ne upada u riječ, pomaže mu oblikovati pitanja na razumljiv način.
- U odnosu prema učenikima potiče ga na socijalno prihvatljiva ponašanja, ponašanja koja će drugi učenici prihvatiti, ukazuje na socijalno neprihvatljiva ponašanja, reagira da se takvo ponašanje zaustavi kad se dogodi, npr. štipanje drugih učenika pod odmorom.
- Pomoćnik u nastavi usmjerava učenika na korake neophodne za rješavanje problema. Zajedno s učenikom može izraditi jednostavne popise potrebnih koraka koje učenik može primijeniti. Pomoćnik u nastavi podsjeća učenika na pravila kroz miran razgovor.
- Povratna informacija o ponašanju učenika treba slijediti neposredno nakon ponašanja i biti vezana uz specifično ponašanje (npr. dizanje ruke kada dijete nešto želi reći).
- Pohvala treba neposredno slijediti poželjno ponašanje, mora biti povezana s konkretnim ponašanjem, mora biti konkretna i specifična. Može se pohvaljivati smiješkom i pogledom, kao i samim riječima.
- Pod odmorima uvijek treba voditi računa o mogućnostima

učenika da se uključi u socijalnu interakciju s vršnjacima. Ako se učenik uspješno uključuje u druženje ili igru s vršnjacima, nije potrebno stalno biti uz njega, već ga diskretno pratiti sa strane.

- Ako postoje teškoće u socijalnoj interakciji s drugim učenicima, potrebno je pomoći stvoriti uvjete da se učenik s teškoćama uključi u igru/druženje s vršnjacima, dodatno objasniti pravila igre ako treba, ukazati mu na prihvatljiva i neprihvatljiva ponašanja, objasniti mu ako je nešto krivo shvatio ili burno doživio te ga smiriti ako ima neprimjerene reakcije.
- Ako učenik pruža otpor prema prisustvu pomoćnika za vrijeme odmora, a učenik ima teškoće u socijalnoj interakciji (npr. ulazi u sukobe s drugom djecom, izlaže se opasnim situacijama), pomoćnik treba, uz podršku učitelja, stručnog suradnika i roditelja biti odlučan u uspostavljanju pravila ponašanja i u svojoj obavezi da bude pored učenika za vrijeme odmora.
- Važno je da pomoćnik kao suradnik u školskom procesu uspostavi pozitivan i poticajan odnos i s ostalim učenicima u razredu.
- Poželjno je pohvaliti učenike s teškoćama i ostale učenike u razredu za ponašanja koja potiču toleranciju i uključivanje svih učenika u igru i druženje.
- Ako određene situacije, zvukovi, buka, gužva utječu na drastičnu promjenu ponašanja učenika, pomoćnik u nastavi može u dogovoru s učiteljem pokušati smanjiti izvor frustracije ili udaljiti učenika na neko vrijeme iz frustrirajuće situacije (mogućnost udaljavanja učenika iz situacije koja mu uzrokuje visoku razinu frustracije unaprijed se dogovori s koordinatorom, učiteljem i roditeljem).
- U slučaju težih neprihvatljivih ponašanja učenika s teškoćama i/ili drugih učenika u razredu potrebno je u rješavanje problema uključiti učitelja i/ili stručnu službu.

Moguće je da učenik koji ima više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju ima poteškoće pri snalaženju u prostoru i obavljanju svakodnevnih zadataka koji su važni za socijalnu uključenost. Tada je potrebno prilagoditi se specifičnim potrebama učenika:

- Pomoćnik u nastavi pruža podršku prilikom pronalaska učionice i prilikom odlaska na školski autobus te pronalaska odgovarajućeg autobusa.

- Pomoćnik u nastavi pruža podršku pri odlasku učenika u školsku kuhinju.
- Pomoćnik u nastavi pruža podršku pri odlasku učenika u školsku knjižnicu, a u knjižnici učenik samostalno odabire knjige u suradnji s knjižničarom.
- Odlazak na školski izlet, u kino, muzeje treba biti isplaniran u suradnji s roditeljima, učiteljem, stručnim suradnikom i pomoćnikom u nastavi.

Potpora u kretanju

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potpora pri uzimanju hrane i pića

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potpora u obavljanju higijenskih potreba

- U svim segmentima u kojima učenik može samostalno obavljati aktivnosti potrebno mu je to i omogućiti te je podrška pomoćnika ograničena samo na područja u kojima učenik nije sposoban samostalno funkcionirati.

Potpora u obavljanju školskih aktivnosti i zadataka

- Učenik koji ima emocionalne i socijalne teškoće udružene s drugim teškoćama često puno bolje reagira na individualne upute, nego na upute koje učitelj daje grupno cijelom razredu te u tom slučaju pomoćnik u nastavi treba smireno i jasno ponoviti upute koje je rekao učitelj, gledajući u učenika, pri čemu treba pratiti je li učenik razumio uputu i krenuo se usmjeravati na zadatak.
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika da samostalno vadi pribor, služi se njime, zapisuje što je za domaću zadaću i slično.

Ako učenik ne može pratiti tempo rada razreda, tada pomoćnik u nastavi pomaže oko spomenutih zadataka na način da ga vodi, ali ne obavlja ove zadatke umjesto učenika.

- Ako učenik ima teškoće u praćenju gradiva, pomoćnik u nastavi pruža potporu prema dogovoru s učiteljem, stručnim suradnikom i koordinatorom, dodatno učeniku objašnjava zadatak, motivira ga i potiče na rad, surađuje s učiteljem i roditeljem u razvijanju radnih navika.
- Pomoćnik u nastavi potiče učenika da ustraje u rješavanju zadataka.
- Pomoćnik u nastavi treba usko surađivati s učiteljem i raditi s učenikom u skladu s preporukama učitelja za pojedini predmet. Učitelj objašnjava zadatak učeniku, a pomoćnik u nastavi radi s učenikom na način koji se nadovezuje na učiteljeva objašnjenja i zahtjeve.
- Ako učenik sporije čita i piše te zaostaje u rješavanju školskih zadataka i u prepisivanju s ploče, pomoćnik mu može diktirati što treba napisati ili mu napisati na papir, pa onda učenik prepisuje s papira kako se ne bi ometao nastavni proces.
- Ako učenik ima teškoća u organizaciji teksta prilikom prepisivanja, potrebno mu je pokazati gdje i što napisati, npr. gdje u bilježnici napisati naslov, zadatak ili odgovor na pitanje.
- Ako učenik ima poteškoće u održavanju pažnje, pomoćnik u nastavi ga usmjerava i potiče na rješavanje zadanih zadataka te mu ponavlja upute.
- Na satu Tehničke kulture pomoćnik u nastavi pomaže pri rezanju, lijepljenju, lemljenju, piljenju i drugim radnjama koje učenik nije u mogućnosti samostalno napraviti ili koje su potencijalno opasne za učenika.

Suradnja s radnicima škole te vršnjacima učenika u razredu

- Pomoćnik u nastavi kontinuirano surađuje s koordinatorom zaduženim za sve poslove i aktivnosti koje uključuju učenika koji ima više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju.
- Potrebni su svakodnevna suradnja i dogovor s učiteljem/ima učenika o očekivanjima i načinu provođenja aktivnosti ili ispunjavanju individualnih listića.

- Zadaća pomoćnika u nastavi je stvaranje atmosfere prihvaćanja učenika kako bi ga ostali učenici prihvatili i razumjeli njegove potrebe. Poželjno je uputiti pomoćnika u nastavi u način razgovora s učenicima u razredu kako bi točno i primjereno objasnio učenicima ono što ih zanima te time približio i omogućio zajedničko kvalitetno druženje svih učenika.
- Prije početka rada pomoćnik u nastavi potpisuje Plan rada pomoćnika u nastavi koji izrađuje koordinator u suradnji s pomoćnikom u nastavi, ostalim stručnim suradnicima, stručnjacima i roditeljima učenika.
- Pomoćnik u nastavi vodi dnevnik rada propisan Pravilnikom o pomoćnicima u nastavi te ga predaje koordinatoru koji ga pregledava i arhivira.

4. DIO

Participacija učenika s teškoćama u razvoju

Arijana Mataga Tintor

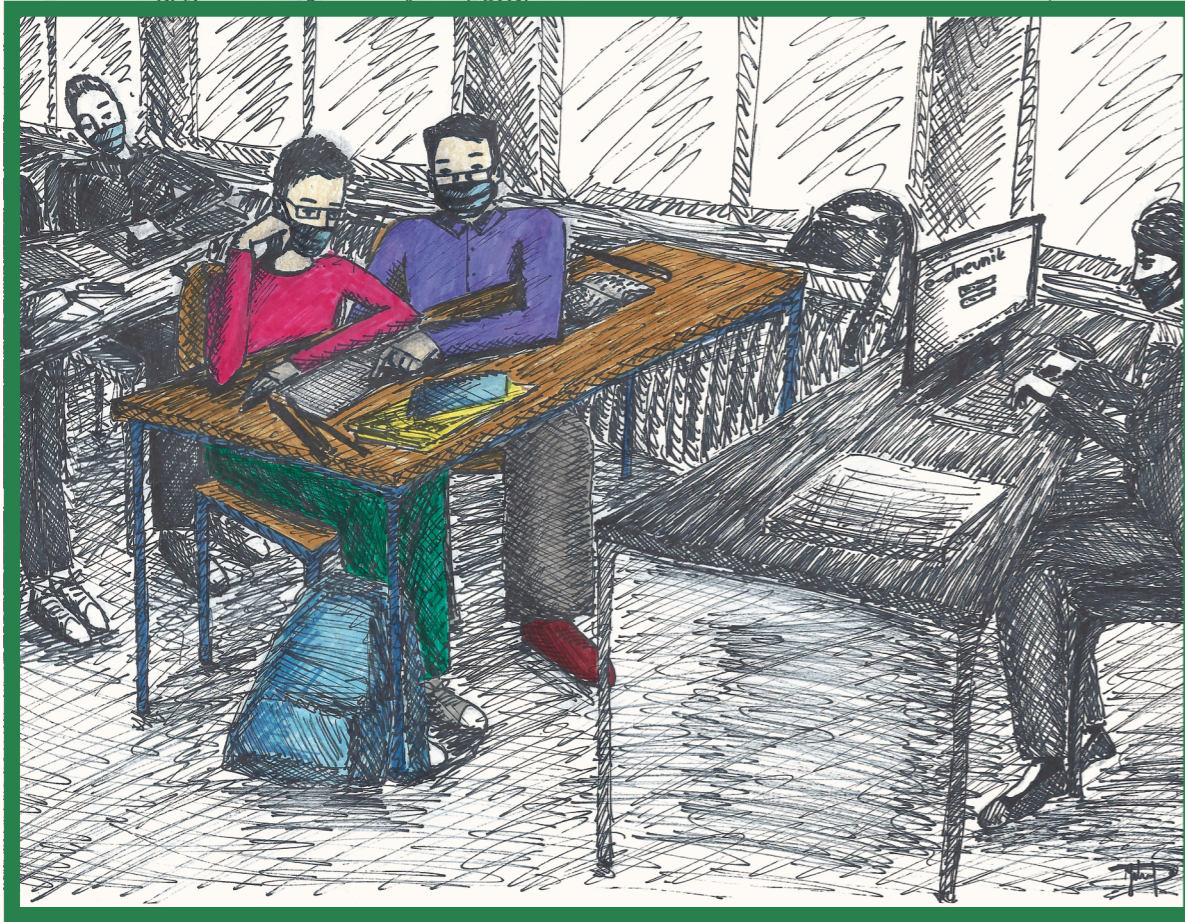
14.1. Dječja participacija – pravo svakog djeteta

U ovom Priručniku bavimo se pomoćnicima u nastavi, njihovim poslom i svim ulogama koje imaju u odnosu na dijete, njegovu obitelj, druge učenike i školu općenito. U uvodnom dijelu podsjećamo na razliku između integracije i inkluzije u kontekstu stvaranja okruženja u kojem će svi učenici uspješno participirati u životu škole. Inkluzija uvijek podrazumijeva participaciju. Radi se o povezanim pojmovima koji se međusobno isprepliću i nadopunjuju. Inkluzivna kultura i klima utemeljena je na stavovima ljudi, a održava se i njeguje isključivo prihvaćanjem i participacijom svih onih koji zajedno žive i rade u nekoj organizaciji ili zajednici. Moglo bi se reći da su inkluzija i participacija dvije strane iste medalje, stoga i mi u ovom Priručniku počinjemo inkluzijom i završavamo participacijom.

U inkluzivnom odgojno-obrazovnom okruženju djeca dobivaju mogućnost da nauče istinski poštovati jedni druge i zajedno učiti (Bouillet, 2019). U takvom okruženju prirodno je i uobičajeno da jedni druge slušaju, da se međusobno čuju, da komuniciraju i surađuju. Razumljivo je da ih na to potiču odrasli koji iste načine komunikacije primjenjuju kako međusobno tako i u odnosu s djecom. U takvoj klimi ostvarivanje dječjih prava ne dovodi se u pitanje.

Pomoćnici u nastavi važne su osobe koje, kako je već navedeno u ovom Priručniku, imaju ključnu ulogu u inkluzivnom obrazovanju. Budući da bez participacije nema inkluzije, ovdje se daje kratak uvid u suštinu dječje participacije.

Dječja participacija je posljednjih godina sve zastupljenija tema u hrvatskoj znanosti i praksi te se primjećuje rast interesa za ovu

Jelena Puček, 7.b, OŠ Eugena Kvaternika, Matija i Alen

skupinu dječjih prava. Unatoč tome, i dalje u društvu postoji nerazumijevanje i nepoznavanje ovog područja dječjeg života, kao i stav odraslih da djeca nisu osposobljena za participaciju.

Kratak odgovor na pitanje što je dječja participacija daju *Smjernice za kvalitetnu participaciju djece u javnim politikama i odlučivanju* (Borić i Mataga Tintor, 2020).

U **širem** smislu, dječja participacija je zajednički krovni pojam koji se odnosi na sve aktivnosti sudjelovanja djece te izražavanja mišljenja djece, dječje dobrobiti i aktivnog građanstva.

U **užem** smislu, dječja participacija odnosi se na ostvarivanje participativne skupine prava propisanih u Konvenciji o pravima djeteta (1989), i to najviše na članak 12. koji govori kako dijete ima pravo na slobodno izražavanje svog mišljenja o svim pitanjima koja se na njega odnose. Osim članka 12., participativna prava djece odnose se i na druga ključna građanska prava kao što su pravo na slobodu izražavanja (članak 13.), pravo na slobodu misli, savjesti i vjere (članak 14.), pravo na slobodu udruživanja (članak 15.) i pristup informacijama (članak 17.) te pravo na zaštitu privatnosti (članak 16.).

S obzirom da znatan broj odraslih (pa i onih koji rade s djecom u odgojno-obrazovnom sustavu) ne zna kako uključiti djecu i potaknuti dječju participaciju, poseban izazov je uključivanje ranjivih skupina djece, pa tako i djece s teškoćama u razvoju.

Strategija Vijeća Europe za prava djeteta od 2016. do 2021. naglašava potrebu ostvarivanja prava sve djece, naročito djece koja zbog svoje ranjivosti, otežanih okolnosti odrastanja i života trebaju posebnu institucionalnu skrb i zaštitu. Načelo pravičnosti podrazumijeva da svako dijete (pa tako i dijete iz ranjive skupine) ima pravo na aktivno sudjelovanje u svim područjima svog života. Sustavi koji se bave djecom uređeni su mnogim nacionalnim dokumentima (zakonima, pravilnicima i strategijama) u kojima je dječja participacija dobro propisana. No, ključno je pitanje koliko se participacija doista primjenjuje u praksi. U pogledu participacije djece s teškoćama u razvoju izuzetno su rijetka istraživanja, a podaci oskudni. U novije vrijeme ovim se temama vrlo sustavno bavi Ured UNICEF-a za Hrvatsku koji je proveo prve analize i istraživanja o participaciji ranjivih skupina djece.

Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj (Jeđud Borić et al., 2017) uključuje i analizu participacije ranjivih skupina djece, pa tako i djece s teškoćama u razvoju. Autorice su se o ovoj temi konzultirale sa stručnjakinjama koje imaju dugogodišnje iskustvo rada s djecom s teškoćama u razvoju. Radi se o skupini djece s vrlo

različitim teškoćama: od teškoća u učenju, razvoju, višestrukih teškoća do djece koja žive u institucijama i dr. Stručnjakinje povezuju participaciju djece i inkluziju, odnosno poimaju sudjelovanje kao dio šireg pojma uključivanja djece s teškoćama u društvo. Smatra se da zajednice često nisu dovoljno senzibilizirane za uključivanje djece s teškoćama, a njihovo sudjelovanje manje se potiče i unutar vlastitih obitelji. Što su teškoće kod djeteta izraženije i kompleksnije to je njegova participacija otežanija, te se u tom kontekstu izdvaja i pitanje komunikacijskih barijera, točnije komunikacijskih kompetencija nekih skupina djece. Ističe se kako prije svega treba poticati komunikaciju i izražavanje djece s teškoćama, što je preduvjet za njihovo veće sudjelovanje, kao i educirati okolinu, odnosno odrasle osobe. Kada je riječ o djeci s teškoćama (posebno višestrukim), važno je prije svega senzibilizirati ljude o načinu na koji ta djeca doživljavaju svijet kako bi mogli bolje razumjeti i njihove potrebe i mogućnosti sudjelovanja.

Novija analiza dječje participacije u odgojno-obrazovnom sustavu provedena je kroz istraživanje¹⁴ Ureda pravobraniteljice za djecu u hrvatskim osnovnim i srednjim školama tijekom 2017. i 2018. godine u suradnji s Edukacijsko-rehabilitacijskim i Filozofskim fakultetom Sveučilišta u Zagrebu (Borić et al., 2019). Prema rezultatima istraživanja, djeca su prepoznala da nemaju mogućnosti utjecaja na neke odluke, nemaju povratnu informaciju u školi o svojim pokušajima te tako postaju demotivirana za sudjelovanje vlastitim prijedlozima i inicijativama. U pogledu sudjelovanja sve djece, učenici primjećuju da postoji pristranost nastavnika, i to tako da nastavnici favoriziraju odlikaše, poslušne i tzv. miljenike, uzimajući u obzir njihova mišljenja, dok one "druge i drugačije" u istom smislu shvaćaju manje ozbiljno, odnosno više zanemaruju njihova mišljenja. Učenici također primjećuju da odrasli najmanje uzimaju u obzir mišljenje učenika s problemima u ponašanju.

S obzirom na preporuke proizišle iz *Analize stanja dječje participacije u Hrvatskoj* (Jeđud Borić et al., 2017), a uzimajući u obzir prioritete europskih i nacionalnih strateških dokumenata¹⁵, Ured UNICEF-a za Hrvatsku proveo je opsežno istraživanje o participaciji ranjivih skupina djece (Borić i Mataga Tintor, 2021)¹⁶ u kojem je, između ostalog, istraživana i participacija djece s teškoćama u razvoju. Istraživanje je uključivalo i Studiju slučaja Participacija djece s teškoćama u razvoju (Alimović i Mataga Tintor, 2021), koja je provedena upravo u Velikoj Gorici u različitim odgojno-obrazovnim ustanovama: vrtićima, osnovnim i srednjim školama. U okviru Studije slučaja razgovaralo se s učiteljima, roditeljima i djecom s teškoćama u razvoju u osnovnim školama koja se školuju uz podršku pomoćnika u nastavi. Zahvaljujući ovom sveobuhvatnom UNICEF-ovom projektu, dobivene su informacije koje ilustriraju razmišljanja

14 U kvantitativnom dijelu istraživanja sudjelovalo je 2720 učenika osnovnih i srednjih škola te 461 odrasla osoba – učitelji, nastavnici i stručni suradnici. U kvalitativnom dijelu istraživanja, u 19 fokusnih grupa sudjelovalo je 70-ero djece i 41 odrasla osoba.

15 Strategija Vijeća Europe za prava djeteta od 2016. do 2021.; Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine

16 Cjelovito istraživačko izvješće Ured UNICEF-a za Hrvatsku objavit će tijekom 2021.g

sudionika istraživanja o položaju djece s teškoćama u razvoju u razredu i školi, kao i o njihovim mogućnostima participacije.

14.2. Neka razmišljanja djece i roditelja

S ciljem dobivanja uvida u razmišljanja djece s teškoćama u razvoju i njihovih roditelja o temi dječje participacije, provedene su fokus grupe u osnovnim školama. Tema Studije o participaciji ranjivih skupina djece odnosila se primarno na dječju participaciju, no s obzirom da su i djeca i roditelji naglašavali ključnu ulogu pomoćnika u nastavi u socijalnom i obrazovnom uključivanju djece s teškoćama u razvoju, u nastavku su izdvojena neka razmišljanja koja mogu pomoći boljem razumijevanju dječje i roditeljske perspektive.

Većina djece s teškoćama u razvoju koja je sudjelovala u istraživanju navodi da se ne osjeća drugačije u odnosu na drugu djecu ("Osjećam se skroz isto kao druga djeca."), a u školi se osjeća prihvaćeno. Ta djeca imaju prijatelje s kojima se druže i u školi i izvan škole. U razgovoru o participaciji, neka djeca smatraju da je u školi većina prava zadovoljena, ali se slažu da im "prava krše učitelji kad naređuju". Naređivanje je iz dječje perspektive posljedica stava nekih učitelja koji ih ne pitaju za mišljenje o nekoj situaciji ili problemu. Na pitanje u čemu djeca ipak mogu sudjelovati u školi, odgovaraju da ih se pita samo o osnovnim stvarima ("Imamo pravo nešto reći, npr. kad trebamo na WC dignemo ruku.", "Možemo nešto reći i u vezi gradiva.", "Možemo reći i ako nas netko udari."). Djeca smatraju da je jako važno da sudjeluju u odlučivanju jer bi "djeca mogla reći nešto što se odrasli nikad ne bi sjetili". Smatraju i da djeca bolje razumiju položaj djece u školi i da bi zato "mogla napraviti najbolji prijedlog, bolji od odraslih". Djeca se čude odraslima koji su sigurni da znaju kako djeca razmišljaju: "Djeca si nešto misle, a odrasli ne znaju što misle—kako bi mogli znati?" U odnosu na participaciju općenito, djeca navode da škola ima manje razumijevanja za dječje mišljenje nego druge institucije.

Djeca izražavaju žaljenje zbog toga što ih odrasli u školi ne pitaju za mišljenje. Smatraju da bi to bilo korisno za školu: "U školi nas baš ne slušaju, a mogli bi se dogovarati o raznim stvarima." Teme o kojima bi sva djeca rado raspravljala su: nabava ormarića, klima uređaji u učionicama, kada će se nešto zbivati, kada će se pisati test, što će biti u testu, s kime će sjediti. Posebno ih smeta što nemaju priliku birati s kime će sjediti. Kada pitaju odrasle o navedenim idejama, ne dobivaju odgovor ("Odrasli reagiraju kad ih pitamo: 'Razmisliću.' ili 'To je glupa ideja.' Nikad nam ne objasne zašto je glupa ideja. I nikad nam ne kažu jesu li razmislili."). Jednom prilikom učitelj je premještao djecu u razredu. Djeci nije bilo jasno zašto to

radi pa su ga pitali za objašnjenje. Nije bilo odgovora, a jedan učenik je rekao: "Mislim da Vam je to glupa ideja." Nakon toga učenik se morao ispričati. Djeca primjećuju da se odrasli ne ispričavaju djeci u istim situacijama i smatraju to nepravdom.

Ponekad se događa da odrasli ne informiraju djecu o nekim promjenama ("Nekad nam promijene raspored i ne kažu nam."). Djeca su kritična i prema međusobnom uvažavanju i slušanju drugih ("Bilo bi puno bolje da se ljudi međusobno slušaju.").

Većina djece uključena je u razredne grupe na WhatsAppu jer se tako dijele informacije. Neka djeca s teškoćama su i u školi i u razredu uključena u odlučivanje te slobodno iznose svoje mišljenje pred drugima bez straha da će ih ismijavati. Jasno iskazuju svoje potrebe koje uglavnom budu zadovoljene ili barem saslušane, analizirane i prodiskutirane. Može se zaključiti da to ovisi o učitelju i njegovim kompetencijama, procjenama i zainteresiranosti.

U odnosu na pojedinačne slučajeve, roditelji ističu da se situacija može mijenjati iz nepovoljne u povoljnu. To ovisi o senzibilitetu osoba koje rade u školi. Stručni suradnici i učitelji kojima je stalo do svakog djeteta pripremaju djecu, roditelje i učitelje na dolazak djeteta s teškoćama u razred. Kada se "pripremi teren", sve je mnogo jednostavnije i lakše za dijete s teškoćama, roditelje, ali i za cijeli razred. Zahvaljujući upornom radu učitelja, kao i podršci pomoćnika u nastavi, odnos prema djetetu s teškoćama se mijenja u pozitivnom smjeru, što utječe i na ponašanje djeteta. Podrškom pomoćnika u nastavi napravljen je veliki pozitivan pomak ("Pomoćnik mu je pomogao da se ne osjeća ranjivo, da otvoreno komunicira, da se dobro snalazi u teškoj situaciji. Prihvatio je to, poraslo mu je samopouzdanje.").

Roditelji su naviknuli na situaciju koja je drugačija od uobičajene, dobro se nose s tim, a ključna im je podrška škole, posebno učitelja, razrednika, stručnih suradnika. Prema mišljenju roditelja, dječja participacija u školi još uvijek je samo deklarativna. O pravima djece se govori, ali učitelji nisu baš spremni čuti sve i uvijek. Smatraju da neki nastavnici imaju stav da su djeca s teškoćama "nužno zlo" u razredu i da su puno bolje prihvaćena u nižim nego u višim razredima ("Imam nervozu od petog razreda.", "Nemaju svi nastavnici dovoljno sluha."). Nerijetko se može čuti: "Mi nismo educirani za rad s djecom s teškoćama u razvoju." Roditelji misle da čak postoji otpor i nezainteresiranost u školama prema djeci s teškoćama i čuju kako učitelji govore da ne znaju koju metodu i način rada primijeniti. No, smatraju da se tu ne radi o postojanju znanja o načinu rada, radi se o prihvaćanju i poštovanju takve djece, o volji i želji da se sva djeca na jednak način prihvate u školi.

Roditeljima je poznato da njihova djeca u školi sudjeluju u raznim akcijama kao i drugi učenici, poput skupljanja papira i sl., “ali da ih se sluša – to ne”.

Međutim, roditelji primjećuju da odrasli u školi ne slušaju ni drugu djecu, npr. učenike iz Vijeća učenika, i to objašnjavaju mišljenjem da ne postoji svijest o tome da djecu treba pitati za mišljenje (“Pravo na sudjelovanje ne poštuje se u redovnoj populaciji, kako ga onda potaknuti kod djece s teškoćama?”). Npr. izlet je otkazan, no nitko im ne objasni zašto. Profesori su otkazali izlet zbog lošeg vremena, ali im to nisu objasnili (“Imaju pravo biti ljuti.”). Kada djeca iniciraju neku aktivnost, nema odgovora. Sustav je jako trom, sve je deklarativno.

Kada se govori o neposrednom okruženju u zajednici, roditelji misle da zajednica dobro funkcionira, da djeca sudjeluju, da vole sudjelovati i imaju za to mogućnost, npr. na tribinama, konferencijama, događanjima, Dječjem tjednu, okruglim stolovima, u Centru za djecu, mlade i obitelj.

Roditelji misle da je važno razgovarati s djecom, stoga razgovaraju o raznim temama. U obiteljima djeca imaju pravo izreći svoje mišljenje, pokazati emocije, propitivati odluke. Imaju i obveze, ali im se uvijek objasni: “Nikad argumentacija ne glasi: ‘To je zato što sam ja tako rekla.’” U obitelji se dogovaraju i obveze djeteta: mora pisati zadaću, učiti, čitati. To je najčešće problem jer je to djeci teško (“Zapravo, sve se dogovaramo. Ponekad želi izbjeći obveze, ali onda slijede pregovori. Nekad popusti ona, nekad ja.”). Jako je važno da sudjeluju (“I oni moraju imati svoje životne dileme i odluke – to ih priprema za život.”). Roditelji ističu da se u obiteljima ne radi razlika među djecom (sva djeca među sudionicima istraživanja imaju braću/sestre): “Sve ih se pita, isto kao i druge članove obitelji.” Dogovaraju se kamo idu na more, biraju slobodne aktivnosti, sudjeluju u kućanskim poslovima. Roditelji smatraju da s djecom treba razgovarati o svim temama (“O svemu je važno s njima razgovarati, pa i o tabu temama (o seksualnosti npr.) jer o svemu imaju svoje mišljenje. I mi njih pitamo kad smo u dilemi.”).

14.3. Zaključno o participaciji djece s teškoćama u razvoju

Za prihvaćanje i inkluziju djece s teškoćama u razvoju ključni su odrasli, posebno oni koji se bave djecom i mladima u školi i zajednici. Kako bi sva djeca u školi i zajednici što bolje prihvaćala djecu s teškoćama, bitno je da ih prihvate svi odrasli bez potrebe da

mijenjaju djecu. Prema djeci s teškoćama svi bi se trebali ponašati jednako kao i prema djeci bez teškoća kako ne bi bilo pozitivne diskriminacije. Važno je i potrebno učiniti svu potrebnu prilagodbu okoline, prostora, raditi na edukaciji osoba i sl., no ne raditi razliku u bazičnim odgojnim ciljevima, odnosno ne popuštati djetetu samo zato što ima teškoće. Potrebno je raditi na povezivanju različitih institucija kako bi se što bolje dijelile informacije o djetetu te kako bi se na što bolji način savjetovalo roditelje i vodilo cijelu obitelj prema donošenju najboljih odluka za dijete. Na ovaj način uvažavale bi se potrebe i želje djeteta u skladu s njegovim mogućnostima.

Govoreći iz vlastitih iskustava, roditelji naglašavaju da je nužna bolja koordinacija među sustavima, posebno na relaciji školstvo – socijalna skrb – zdravstvo. Potrebno je povezati sustave, uspostaviti suradnju i smanjiti nepotrebnu birokraciju, višestruka vještačenja i sl. Ljude koji rade u sustavima trebalo bi educirati i potaknuti ih na veći interes za rad s ovom osjetljivom skupinom djece i roditelja.

I djeca smatraju da bi se odrasli trebali promijeniti i “naučiti da i djeca imaju mišljenje i da nije dobro samo naređivati djeci”.

Najveća nada za poboljšanje sustava školstva su učitelji koji razumiju potrebe i prava sve djece, neovisno o njihovim različitim sposobnostima i mogućnostima. Roditelji i djeca pohvalno se izražavaju o učiteljima koji djecu s teškoćama ne doživljavaju kroz teškoće, nego ih gledaju samo kao djecu. Na taj način ne pokušavaju “ispraviti” dijete i promijeniti ga. Kada druga djeca to vide i ona ga bolje prihvaćaju. Roditelji imaju izrazito pozitivno iskustvo s pomoćnicima u nastavi koji razumiju djecu i njihove potrebe. Smatraju da sustav podrške pomoćnika u nastavi treba unaprjeđivati i omogućiti djeci s teškoćama u razvoju kontinuiranu podršku u školi.

Preporuke autorica Studije o participaciji ranjivih skupina djece (Borić i Mataga Tintor, 2021), upućene stručnjacima koji rade s djecom, naglašavaju potrebu poticanja participacije djece iz ranjivih skupina u redovnim sustavima (školama i zajednici), a ne samo u vršnjačkim grupama sebi sličnih osoba te ističu važnost osiguravanja istinskog uvažavanja djece i njihova mišljenja, kao i suradnog odnosa djece i odraslih. Jedna od preporuka vezanih uz djecu iz ranjivih skupina jest i odustajanje od mita tzv. idealne participacije (Martin i Franklin, 2010) koja podrazumijeva uredno (i poželjno) intelektualno i socijalno funkcioniranje te visoku socijalnu kompetentnost, što dovodi do toga da češće participiraju djeca koja su sposobna zauzeti se za sebe i u tome ne trebaju posebnu podršku odraslih.

Osiguravanje smislene dječje participacije sve djece koja žele sudjelovati ovisi o odraslima koji s djecom žive i rade. Pomoćnici u nastavi

već ostvaruju dječja participativna prava jer se njihov posao i odnos s djecom temelji na komunikaciji i uvažavanju djetetovih potreba i prava. Komunikacija s djetetom proširuje se često na komunikaciju s ostalim učenicima u razredu. Zbog poznavanja situacije u razredu, kao i različitih mogućnosti djece, **pomoćnici u nastavi mogu biti autentični promotori i zagovaratelji dječje participacije, pogotovo participacije one djece čiji se glas rjeđe čuje.**

Umjesto zaključka

15.

Ovaj Priručnik nastao je zahvaljujući projektu “Svako dijete ima pravo na obrazovanje” kao rezultat potrebe pomoćnika u nastavi za podrškom i pomoći. Moglo bi se reći da je ovaj Priručnik svojevrsan praktičan vodič za pomoćnike u nastavi ili “pomoćni alat” za njihovo bolje snalaženje u složenom mozaiku različitih uloga koje ispunjavaju.

Priručnik donosi i prenosi teme o kojima pomoćnici u nastavi često raspravljaju i o kojima žele razgovarati. Pomoćnici u nastavi su vrlo heterogena skupina – različitih profila obrazovanja, različitih interesa i različite motivacije. Neki pomoćnici u nastavi ulaze u odgojno-obrazovni sustav i kratko se u njemu zadržavaju, a neki godinama ostaju u tom sustavu i pronalaze u njemu mjesto za sebe, mjesto na kojem se žele razvijati i sudjelovati u stvaranju inkluzivnog okruženja. Većina pomoćnika u nastavi stvara bliske odnose s djetetom kojem pruža podršku, a djetetov uspjeh doživljava zajedničkim uspjehom. Unatoč neriješenom formalnom statusu, pomoćnici u nastavi vole svoj posao i žele ga kvalitetno raditi. Ovaj Priručnik odraz je njihovih potreba te je nastao zahvaljujući njima, njihovom interesu, njihovoj motivaciji i potrebi da rastu i da se razvijaju sa “svojom” djecom.

Na pitanje tko je pomoćnik u nastavi nije moguće jednoznačno odgovoriti. Pomoćnici u nastavi doista imaju i ostvaruju različite uloge koje ovise o cijelom spektru različitih okolnosti – o djetetu, njegovim osobinama i obilježjima, o kontekstu njegova odrastanja, o drugoj djeci i odraslima, ali i o danu, trenutku, nekom iznenadnom događaju ili neplaniranoj situaciji. Zbog svega toga, pomoćnici u nastavi prepoznaju da su odnos i komunikacija polazišne točke njihova rada i da je nužno stalno se usavršavati, učiti i razgovarati o situacijama s kojima se susreću. Stoga i ovaj Priručnik sadrži dva ključna koncepta: jedan je utemeljen na odnosima, komunikaciji,

školskoj klimi i reagiranju na stres, a drugi na opisu poslova koje pomoćnici u nastavi obavljaju u odnosu na djecu koja imaju specifične teškoće u razvoju.

U obrazovanju sve djece, pa tako i djece s teškoćama, važno je kao prioritet odrediti izgradnju dobrog odnosa sa svakim djetetom te uvažavajuću i konstruktivnu komunikaciju na razini čitave organizacije. Jedna od namjena ovog Priručnika jest pružiti informacije o složenosti školskog sustava u koji je uključeno dijete s teškoćama. U složenim sustavima u kojima surađuje velik broj ljudi funkcioniranje često može biti stresno i zahtjevno ako nemamo jasne ciljeve i prioritete. Osvještavanje osnovnog cilja inkluzivnog obrazovanja djece s teškoćama, a to je njihovo uključivanje u društvo i priprema za sudjelovanje u životu zajednice, pomaže učiteljima da jasnije strukturiraju zadatke koji im pomažu da učenike pripreme za funkcioniranje u društvu, pomoćnicima u nastavi da razumiju kako bolje pružati podršku učenicima s teškoćama u školi, a roditeljima da poboljšaju pružanje podrške kod kuće.

U ovom završnom razmatranju pokušat ćemo sažeti osnovne preporuke za pomoćnike u nastavi s istinskom željom i vjerovanjem u sustavno rješavanje njihovog formalnog statusa u skorije vrijeme.

Bruna Pandža, 4.a, OŠ Novo Čiče, Portret pomoćnice u nastavi

Preporuke za pomoćnike u nastavi

1. Kada počinjete raditi kao pomoćnik u nastavi, kao i u svakom poslu nužna je dobra priprema. Koordinatorice za pomoćnike u nastavi u svakoj su školi stručne suradnice s kojima ćete surađivati i koje će Vam biti na raspolaganju za pružanje podrške i pomoći. Pitajte ih sve što Vas zanima, otvoreno s njima razgovarajte i tražite jasne upute. Sigurno će Vas zanimati informacije o djetetu kojem ćete pružati podršku, o njegovom funkcioniranju u odnosu na teškoće u razvoju, o razredu, učiteljima i Vašoj poziciji u školi. Sve te informacije imate pravo znati, a s vremenom ćete i sami uočavati, učiti, otkrivati i stvarati odnose s djecom, roditeljima, kolegama i ostalim zaposlenicima škole.
2. Dogovorite i provjerite hodogram dolaska u razred kako biste se i Vi i dijete što bolje pripremili za početak Vaše suradnje.
3. Uključite se u programe edukacije. Svake se godine u Velikoj Gorici održava dodatna edukacija za pomoćnike u nastavi, kao i supervizija za one pomoćnike u nastavi koji su prošli edukaciju. Potražite informacije i uključite se u edukacije koje se odnose na rad s djecom koja imaju specifične teškoće u razvoju. Informacije o edukaciji možete potražiti i kod stručne službe škole.
4. Vodite računa o tome da uspjeh u savladavanju zadataka djeteta s teškoćama uvijek treba gledati u kontekstu njegovih individualnih mogućnosti, a ne kao utrku u kojoj treba dostići ostale učenike.
5. Povežite se s drugim pomoćnicima u nastavi i razmjenjujte iskustva. Uvijek pazite na diskreciju i čuvajte privatnost djeteta.
6. Osim koordinatorice, ključna osoba za suradnju u školi je učitelj ili razrednik. Dogovorite i s njima načine suradnje i komunikacije u odnosu na Vaš posao i učenika kojem pružate podršku. Osim toga, zajedno dogovarajte i sve ono što se odnosi na Vaš boravak u školi i razredu (kada ćete imati vrijeme za pauzu i sl.).
7. Suradujte i redovito komunicirajte s roditeljima učenika. U slučaju nejasnoća ili nerazumijevanja, potražite pomoć učitelja i/ili koordinatora.
8. Pazite, provjerite i redovito vodite svu potrebnu dokumentaciju o djetetu i Vašem radu (komunikacijske bilježnice, dnevnicu rada).
9. Razgovarajte i dogovarajte se s učenikom kojem pružate podršku, potičite ga na komunikaciju i izražavanje mišljenja. Sva djeca mogu i imaju pravo izraziti svoje mišljenje o svim pitanjima koja su za njih relevantna, bez obzira na dob i osobna obilježja. Svako dijete, pa tako i dijete s teškoćama u razvoju, ima potrebu reći što misli i kako se osjeća, samo su različiti načini na koje djeca to čine. Otkrijte način na koji dijete kojem pružate podršku može ostvarivati svoje pravo na sudjelovanje i izražavanje mišljenja.
10. Razgovarajte i dogovarajte se i s ostalim učenicima u razredu, potaknite ih da otvoreno i slobodno komuniciraju. Na pitanja na koja ne znate odgovor, otvoreno im recite da ne znate, no da ćete pokušati pronaći odgovor kod onih koji bi to mogli znati (učitelji, stručna služba, roditelji).
11. Potičite učenika kojem pružate podršku na što veću samostalnost u svladavanju školskih obveza, kao i u odnosima i druženjima s vršnjacima. Činite to pažljivo, diskretno i budite u blizini.
12. Osnovni uvjet za dobro obavljanje svakog posla jest odgovornost. Puno ćete učiniti već samim odgovornim stavom prema poslu kojeg radite, prema djetetu kojem pružate podršku i prema sebi.
13. Vodite brigu o sebi i svojim potrebama. Kako bismo mogli pružiti podršku drugima i odgovoriti na njihove potrebe, trebamo osvijestiti što je nama potrebno da budemo dobro i kako da i mi sami dobijemo potrebnu podršku. U slučaju izazovnih situacija, ne ustručavajte se potražiti pomoć i podršku stručne osobe u koju imate povjerenja. Budite i ostanite dobro.

Iz životopisa autorica

Arijana Mataga Tintor, socijalna pedagoginja, magistrirala je i doktorirala na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu na polju odgojnih znanosti.

Zaposlena je u Gradskoj upravi Grada Velike Gorice kao savjetnica za predškolski odgoj, djecu i mlade.

Voditeljica je Projektnog tima EU projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje" za Grad Veliku Goricu.

Njezin profesionalni interes usmjeren je razvoju i provedbi lokalnih i nacionalnih politika za djecu, razvoju sustava ranog i predškolskog odgoja i sustava prevencije problema u ponašanju djece i mladih. Bavi se ostvarivanjem prava djece u lokalnoj zajednici, dječjom participacijom te položajem i pravima ranjivih skupina djece s ciljem stvaranja inkluzivnih uvjeta njihova odrastanja.

Kristina Vujnović, psihologinja je i profesorica engleskog i španjolskog jezika i književnosti. Doktorirala je na interdisciplinarnom doktorskom studiju "Jezik i kognitivna neuroznanost".

Radi kao stručna suradnica psihologinja u OŠ Novo Čiče. Vanjska je suradnica na Učiteljskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

Koordinatorica je EU projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje" u OŠ Novo Čiče.

Njezini profesionalni i istraživački interesi su u području psihologije obrazovanja, psihologije ličnosti i psiholingvistike te integrativne psihoterapije. Bavi se savjetodavnim radom i provodi radionice za djecu i mlade vezane za asertivnu komunikaciju, nenasilno rješavanje konflikata, razvoj otpornosti na stres te razvoj socijalnih i emocionalnih vještina.

Sanda Puljiz Vidović diplomirala je psihologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kontinuirano se usavršava putem različitih seminara i edukacija, poput gestalt psihoterapije te sistemskih konstelacija. Vanjska je suradnica Odsjeka za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu u dijelovima kolegija.

Ravnateljica je Centra za djecu, mlade i obitelj Velika Gorica od osnutka ove jedinstvene ustanove.

Autorica je i voditeljica programa edukacije i supervizije za pomoćnike u nastavi.

U Centru za djecu, mlade i obitelj, uz poslove rukovođenja, vodi individualna savjetovanja, grupne programe i edukacije za odrasle. Njezini profesionalni interesi usmjereni su osobnom rastu i razvoju adolescenata i odraslih, primjeni znanja iz psihologije u unapređenju rada organizacije, unapređenju roditeljskih vještina, kao i organiziranju sustava psihološke podrške djeci, mladima i obiteljima.

Sanja Orešković Vrbanec završila je Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet, stekavši zvanje socijalne pedagoginje, te edukaciju iz gestalt psihoterapije, stekavši zvanje psihoterapeutkinje.

Više od 20 godina zaposlena je u udrugama, a zadnjih 15 godina u ulozi je izvršne direktorice i voditeljice razvoja programa Udruženja "Djeca prva". Radi na razvoju integriranog pristupa u pružanju socijalnih usluga, usmjerena je na razvoj međusektorske suradnje te sudjeluje u izradi i praćenju provedbe nacionalnih i regionalnih socijalnih politika.

Autorica je i voditeljica programa edukacije i supervizije za pomoćnike u nastavi.

Njezin profesionalni interes kreće se od rada s pojedincima u svrhu osobnog rasta i razvoja do rada s organizacijama i sistemima u svrhu integriranja postojećih resursa i primjene najboljih praksi u području socijalne politike i zaštite djece, mladih i obitelji.

Milica Kolumbić-Di Giorgio, magistra edukacijske rehabilitacije, diplomirala je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu u Zagrebu.

Radi kao stručna suradnica mentorica u OŠ Eugena Kumičića. Voditeljica je Županijskog stručnog vijeća stručnih suradnika i učitelja edukacijskih rehabilitatora Zagrebačke županije za osnovne i srednje škole.

Koordinatorica je EU projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje" u OŠ Eugena Kumičića.

Njezini profesionalni interesi vezani su uz stvaranje inkluzivnih uvjeta u odgojno-obrazovnom sustavu u kojem radi više od 20 godina. Održala je mnoga stručna predavanja učiteljima, stručnim suradnicima na razini županija i na državnim skupovima, a aktivna je i u organiziranju akcija i podizanju javne svijesti o pravima djece s teškoćama u razvoju.

Katarina Sikirić Lukić, socijalna pedagoginja, diplomirala je na Edukacijsko-rehabilitacijskom fakultetu. Završila je postdiplomsku edukaciju iz kibernetike psihoterapije i gestalt psihoterapije te je certificirani gestalt psihoterapeut.

Zaposlena je na radnom mjestu stručne suradnice u OŠ Nikole Hribara u Velikoj Gorici gdje je i koordinatorica EU projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje".

U svom profesionalnom radu kontinuirano nastoji osigurati sigurno, stabilno i podržavajuće okruženje za razvoj i napredovanje svakog djeteta te biti podrška roditeljima i učiteljima tijekom izazova koji prate svako školovanje i odrastanje. Kroz predavanja, radionice i prezentacije u stručnim i javnim krugovima nastoji biti dijelom promjena koje osnažuju vrijednosti prihvaćanja i tolerancije.

Literatura

16.

1. Achenbach, T. M. (1993) Empirically based taxonomy: How to use syndromes and profile types derived from the CBCL/4-18, TRF, and YSR. Burlington: University of Vermont, Department of Psychiatry.
2. Ainscow, M. (2005) Developing inclusive education systems: what are the levers for change? *Journal of Educational Change*, 6, str. 109-124.
3. Ainscow, M., Dyson, A. i Weiner, S. (2013) From Exclusion to Inclusion: Ways of Responding in Schools to Students with Special Educational Needs. Berkshire: CfBT Education Trust.
4. Ajduković, M. i Hudina, B. (1996) Značaj učinkovite komunikacije u radu pomagača. U: Pregrad, J. (ur.), *Stres, trauma, oporavak*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
5. Ajduković, M. i Cajvert, Lj. (2001) Supervizija psihosocijalnog rada kao specifični oblik profesionalnog razvoja stručnjaka u sustavu socijalne skrbi. *Ljetopis Studijskog centra socijalnog rada*, 8(2), str. 195-214.
6. Alimović, S., Mataga Tintor, A. (2021) Studija slučaja: Participacija djece s teškoćama u razvoju. U: Borić, I., Mataga Tintor, A. (ur.), *Participacija ranjivih skupina djece*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku (interno Izvješće)
7. Arambašić, L. (1996) *Stres*. U: Pregrad, J. (ur.), *Stres, trauma, oporavak*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć.
8. ASAP Training (2020) Modul F: Intervencije u obiteljskom i školskom okruženju. Lekcija: Što je učinkovito, a što ne u školskom okruženju (interna skripta).

9. Autizam: Vodič za roditelje i njegovatelje nakon dijagnoze (2018) Zagreb: Savez udruga za autizam Hrvatske. Dostupno na: https://issuu.com/suzah/docs/autizam_vodic_za_roditelje_i_njegov [14.2.2021.]
10. Bährer-Kohler, S. (2013) Introduction. U: Bährer-Kohler, S. (ur.), *Burnout for experts: Prevention in the Context of Living and Working*. New York: Springer.
11. Bašić, J., Koller-Trbović, N. i Žižak, A. (2005) Integralna metoda u radu s predškolskom djecom i njihovim roditeljima: teorijski pristup. 2. izd. Zagreb: Alinea.
12. Belbin's team roles. Dostupno na: <https://www.ifm.eng.cam.ac.uk/research/dmg/tools-and-techniques/belbins-team-roles/> [8.5.2020.]
13. Blažević, K. et al. (2006) Posebnosti odabira tjelesne aktivnosti i posebitosti prehrane kod djece s autizmom. *Hrvatski športskomedicinski vjesnik*, 21(2), str. 70–82.
14. Borić et al. (2019) *Participacija djece u školi*. Zagreb: Pravobranitelj za djecu Republike Hrvatske.
15. Borić, I. i Mataga Tintor, A. (2020) Smjernice za kvalitetnu participaciju djece u javnim politikama i odlučivanju. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Dostupno na: <https://www.unicef.org/croatia/media/4971/file/Smjernice%20za%20kvalitetnu%20participaciju%20djece%20u%20javnim%20politikama%20i%20odlučivanju%20.pdf> [12.9.2020.]
16. Borić, I. i Mataga Tintor, A. (2021) *Participacija ranjivih skupina djece*. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. (interno Izvješće)
17. Bouillet, D. (2019) *Inkluzivno obrazovanje: odabrane teme*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Učiteljski fakultet.
18. Brezinščak, T., Španić, A. M. i Buljan Flander, G. (2018) *Nasilje među vršnjacima*. U: Buljan Flander, G. (ur.), *Znanost i umjetnost odgoja: praktični priručnik o suvremenom odgoju za roditelje i odgojitelje*. Sveta Nedelja: Geromar.
19. Bujas Petković, Z. i Frey Škrinjar, J. (2010) Pervazivni razvojni poremećaji: poremećaji iz autističnog spektra. *Paediatrica Croatica*, 54(3), str. 151–158.
20. Burisch, M. (2010) *Das Burnout-Syndrom*. Fourth edition. Heidelberg: Springer.
21. Byrne, B. M. (1999) *The Nomological Network of Teacher Burnout: A Literature Review and Empirically Validated Model*. U: Vandenberghe, R. i Huberman, A. M. (ur.), *Understanding and Preventing Teacher Burnout: A Sourcebook of International Research and Practise*. Cambridge: Cambridge College Press, str. 15–37.
22. Carnegie, D. (2012) *Kako prevladati zabrinutost i stres: na poslu i u privatnom životu*. Zagreb: V.B.Z.
23. Carod Artal, F. J. i Vázquez-Cabrera, C. (2013) *Burnout Syndrome in an International Setting*. U: Bährer-Kohler, S. (ur.), *Burnout for Experts: Prevention in the Context of Living and Working*. New York: Springer, str. 15–35.
24. Fajdetić, A. (2011) *Osnove hrvatske brajice*. Napredak: Časopis za interdisciplinarna istraživanja u odgoju i obrazovanju, 152(1), str. 93–107.
25. Fajdetić et al. (2007) *Učenik s oštećenjem vida u redovitoj školi*. Zagreb: Hrvatski savez slijepih.
26. Farber, B. A. (1991) *Crisis in Education: Stress and Burnout in the American Teacher*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
27. Ferek, M. (2013) *Hiperaktivni sanjari*. 4. izd. Zagreb: Buđenje.
28. Folnegović-Šmalc, V., ur. (1996) *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje: DSM-IV: međunarodna verzija s MKB-10 šiframa*. 4. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap.
29. Freudenberg, H. J. (1982) *Counseling and dynamics: Treating the end-stage person*. U: Jones, J. W. (ur.), *The burnout syndrome*. Park Ridge, IL: London House Press.
30. Furlan et al. (2005) *Psihologijski rječnik*. 2. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap.
31. *Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2021)* Institut. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=27552> [11.2.2021.]

32. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje (2021) Bek, Vinko. Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža. Dostupno na: <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=6657> [12.2.2021.]
33. Ivančić, Đ. i Stančić, Z. (2002) Didaktičko-metodički aspekti rada s učenicima s posebnim potrebama. U: Kiš-Glavaš, L. i Fulgosi-Masnjak, R. (ur.), Do prihvaćanja zajedno: Integracija djece s posebnim potrebama: priručnik za učitelje. Zagreb: Hrvatska udruga za stručnu pomoć djeci s posebnim potrebama-IDEM, str. 132–180.
34. Jeđud Borić et al. (2017) Poštujmo, uključimo, uvažimo: Analiza stanja dječje participacije u Hrvatskoj. Zagreb: Ured UNICEF-a za Hrvatsku. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Analiza_stanja_djecje_participacije_u_Hrvatskoj.pdf [13.10.2020.]
35. Jesper Juul. Familylab Hrvatska. Dostupno na: <http://www.familylab.hr/jesper-juul/> [21.1.2021.]
36. Juul, J. (1996) Vaše kompetentno dijete. Zagreb: Educa.
37. Juul, J. (2002) Razgovori s obiteljima: perspektive i procesi. 2. izd. Zagreb: Alinea.
38. Juul, J. i Jensen, H. (2010) Od poslušnosti do odgovornosti: kompetencija u pedagoškim odnosima. Zagreb: Naklada Pelago.
39. Karič, J. (1968) Uloga defektologa u komisiji za kategorizaciju i u rehabilitaciji tjelesnih invalida. Defektologija, 4(1), str. 26–38.
40. Knapman, J. i Morrison, T. (1998) Making the Most of Supervision in Health and Social Care: A Self-development Manual for Supervisees. Brighton: Pavilion Publishing.
41. Kocijan-Hercigonja, D., Buljan-Flander, G. i Vučković, D. (2004) Hiperaktivno dijete: uznemireni roditelji i odgajatelji. 4. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap.
42. Koller-Trbović, N. (1998) Pravovremeno otkrivanje poremećaja u ponašanju djece i mladeži i rano interveniranje. Kriminologija i socijalna integracija: časopis za kriminologiju, penologiju i poremećaje u ponašanju, 6(1), str. 51–59.
43. Koller-Trbović, N., Žižak, A. i Jeđud Borić, I. (2011) Standardi za terminologiju, definiciju, kriterije i način praćenja pojave poremećaja u ponašanju djece i mladih. Zagreb: Ministarstvo obitelji, branitelja i međugeneracijske solidarnosti.
44. Konvencija o pravima djeteta (1989) Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2017/05/Konvencija_20o_20pravima_20djeteta_full.pdf [25.2.2020.]
45. Konvencija o pravima osoba s invaliditetom (2006) Dostupno na: http://www.krila.hr/UserDocsImages/Konvencija_UN.pdf [25.2.2021.]
46. Kostelnik, M. J. et al. (2004) Djeca s posebnim potrebama: priručnik za odgajatelje, učitelje i roditelje. Zagreb: Educa.
47. Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2008) Psihologija ličnosti: područja znanja o ljudskoj prirodi. 2. izd. Jastrebarsko: Naklada Slap.
48. Lovreković, Lj. et al. (2015) Ulazak u svijet škole: vodič za roditelje. Velika Gorica: Centar za djecu, mlade i obitelj. Dostupno na: http://www.centar-dmo-vg.hr/images/stories/download_pdf/vodic.pdf [13.2.2021.]
49. Martin, K. i Franklin, A. (2010) Disabled children and participation in the UK: Reality or rhetoric? U: Percy-Smith, B. i Thomas, N. (ur.), A Handbook of Children and Young People's Participation: Perspectives from Theory and Practice. Oxon: Routledge, str. 97–104.
50. Maslach, C., Jackson, S. E. i Leiter, M. P. (2016) Maslach Burnout Inventory Manual. 4th ed. Menlo Park, CA: Mind Garden, Inc.
51. Mataga Tintor, A., ur. (2015) Svako dijete ima pravo na obrazovanje. Velika Gorica: Grad Velika Gorica.
52. Mehrabian, A. (1981) Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes. 2nd ed. Belmont: Wadsworth.
53. Miljković, D. i Rijavec, M. (2002) Komuniciranje u organizaciji. Zagreb: IEP <etc.>.

54. Nacionalna strategija za prava djece u Republici Hrvatskoj za razdoblje od 2014. do 2020. godine (2014) Dostupno na: <https://vlada.gov.hr/pristup-informacijama/programi-strategije-planovi-i-izvjesca/strateski-dokumenti-vlade-rh/ministarstvo-za-demografiju-obitelj-mlade-i-socijalnu-politiku/17700> [20.1.2021.]
55. Okvir za poticanje i prilagodbu iskustava učenja te vrednovanje postignuća djece i učenika s teškoćama (2016) Dostupno na: <http://www.kurikulum.hr/wp-content/uploads/2016/02/Okvir-djeca-i-ucenici-s-teskocama.pdf> [13.2.2021.]
56. Poučavanje učenika s autizmom: školski priručnik (2008) Zagreb: Agencija za odgoj i obrazovanje. Dostupno na: <https://www.azoo.hr/app/uploads/uvezeno/datoteke/poucavanje-ucenika-s-autizmom-1536872369.pdf> [9.3.2021.]
57. Pravilnik o izmjenama Pravilnika o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima (NN 22/2020) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2020_02_22_549.html [1.2.2021.]
58. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju (NN 24/2015) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_03_24_510.html [10.2.2021.]
59. Pravilnik o pomoćnicima u nastavi i stručnim komunikacijskim posrednicima (NN 102/2018) Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2018_11_102_1992.html [11.2.2020.]
60. Program javnih potreba za djecu Grada Velike Gorice za 2021. godinu (2020) Službeni glasnik Grada Velike Gorice, 26(7), str. 176–183. Dostupno na: <http://www.gorica.hr/dok2020/SGGVG-2020-7.pdf> [7.3.2021.]
61. Prvčić, I. i Rister, M. (2009) Deficit pažnje/hiperaktivni poremećaj ADHD. Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa; Agencija za odgoj i obrazovanje.
62. Rainwater, J. (1991) Budite sebi psihoterapeut. Beograd: Nolit.
63. Schulz von Thun, F., Ruppel, J. i Stratmann, R. (2005) Psihologija komunikacije za rukovoditelje: kako međusobno razgovaramo. Zagreb: Erudita.
64. Schulz von Thun, F. (2006) Kako međusobno razgovaramo. Sv. 1: Smetnje i razjašnjenja: opća psihologija komunikacije. Zagreb: Erudita.
65. Sivec, N. (2011) Prva Brailleova početnica na hrvatskom jeziku. *Informatica museologica*, 42(1–4), str. 128–132.
66. Strategija izjednačavanja mogućnosti i prava za osobe s invaliditetom Grada Velike Gorice u razdoblju od 2020.–2024. godine (2020) Dostupno na: <http://www.gorica.hr/dok2020/SGGVG-2020-4.pdf> [8.3.2021.]
67. Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016.–2021.) (2016) Dostupno na: <https://rm.coe.int/strategija-vijeca-europe-za-prava-djeteta-croatia/1680931c64> [7.3.2021.]
68. Subotić, Z. (1996a) Dvostruka komunikacija i komunikacijske uloge. U: Pregrad, J. (ur.), *Stres, trauma, oporavak*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 27–38.
69. Subotić, Z. (1996b) Prilagođene i neprilagođene reakcije na stres. U: Pregrad, J. (ur.), *Stres, trauma, oporavak*. Zagreb: Društvo za psihološku pomoć, str. 103–105.
70. Sušan, Z. (2005) Organizacijska klima i kultura. Jastrebarsko: Naklada Slap.
71. Šimleša, S. i Ljubešić, M. (2009) Aspergerov sindrom u dječjoj dobi. *Suvremena psihologija*, 12(2), str. 373–389.
72. UNESCO (2001) The open file on inclusive education. Paris: UNESCO.
73. Uzelac, S. (1995) Osnove socijalne edukologije mladih s poremećajima u socijalnom ponašanju: (socijalnopedagoški aspekt). Zagreb: Sagena.
74. Velki, T. i Romstein, K., ur. (2015) Učimo zajedno: Priručnik za pomoćnike u nastavi za rad s djecom s teškoćama u razvoju. Osijek: Osječko-baranjska županija; Fakultet za odgojne i obrazovne znanosti Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
75. Vislie, L. (2003) From integration to inclusion: focusing global trends and changes in the western European societies. *European Journal of Special Needs Education*, 18(1), str. 17–35.

76. Vitello, S. J. i Mithaug, D. E., ur. (1998) Inclusive schooling: national and international perspectives. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
77. Zrilić, S. i Brzoja, K. (2013) Promjene u pristupima odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama. *Magistra ladertina*, 8(1), str. 141-153.

Lovro Katulić, 3.r., OŠ Vukovina, Moja asistentica Goga

Iz recenzija

izv.prof.dr.sc. Sonja Alimović
Sveučilište u Zagrebu
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

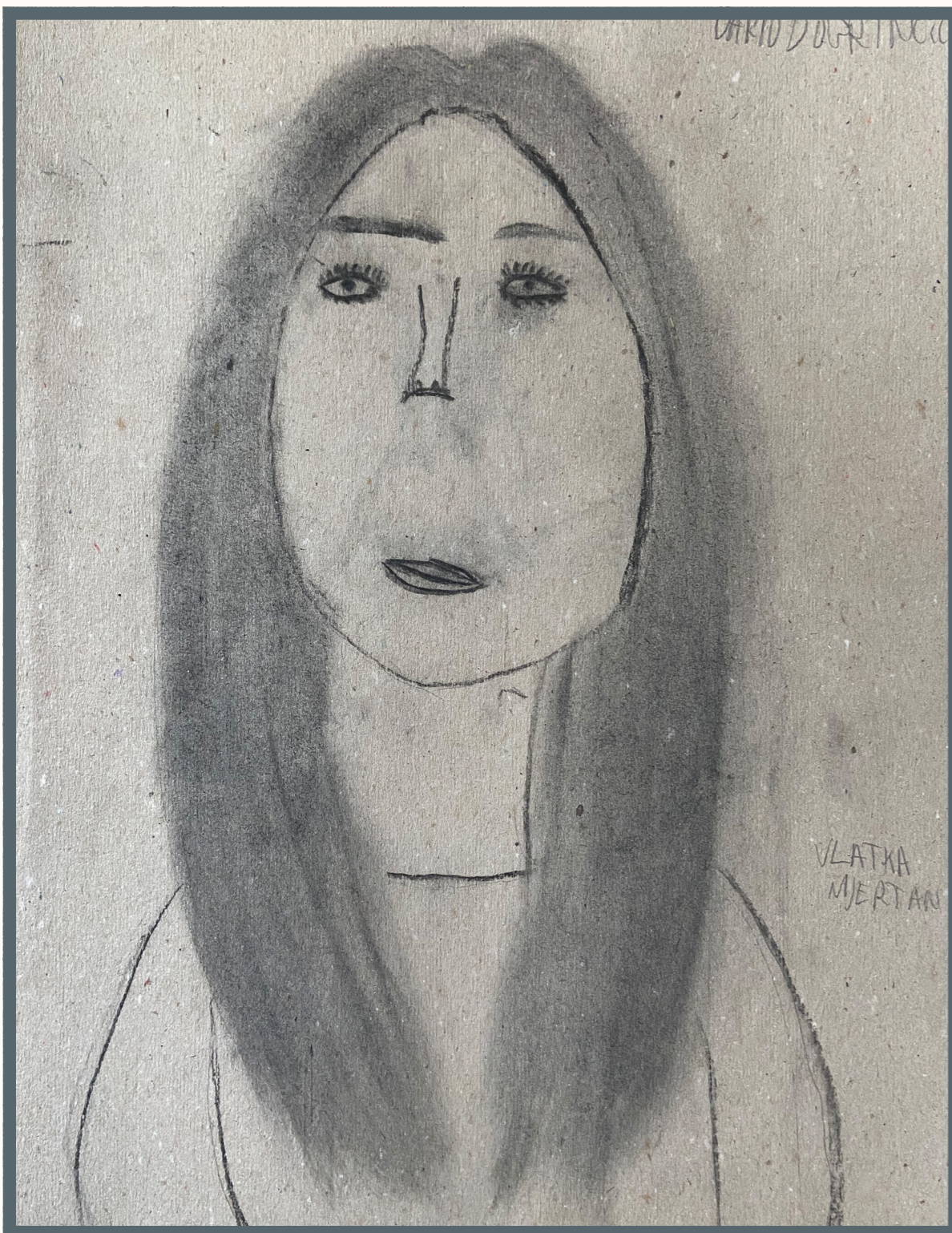
Priručnik su pisale i uredile autorice različitih struka (psiholog, edukacijski rehabilitator, socijalni pedagog) koje se kroz svoju praksu bave uključivanjem djece s teškoćama u razvoju i poremećajima u ponašanju u redovni sustav odgoja i obrazovanja. Ovako okupljen autorski tim pridonosi sagledavanju tematike inkluzije, participacije, podrške djeci s različitim aspektata, ali i suradnje različitih dionika u procesu odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju te poremećajima u ponašanju.

Priručnik se sastoji od osam poglavlja koja se bave inkluzijom, participacijom te sadržajima koji će zasigurno pridonijeti uspješnom radu pomoćnika u nastavi, kao i uspješnoj suradnji pomoćnika u nastavi s roditeljima, učiteljima i drugim stručnjacima.

Autorice kritički sagledavaju izazove u radu pomoćnika u nastavi, a samim Priručnikom teže pridonijeti (i u tome uspijevaju) rješavanju brojnih navedenih izazova.

U završnom dijelu autorice kratko zaključuju obrađivane teme te uz to daju sažete preporuke pomoćnicima u nastavi. Ove preporuke pomoćnicima će zasigurno dobro doći bez obzira na teškoće koje dijete ima. Također, neće pomoći samo u radu s djetetom, nego i u vlastitom nošenju s izazovima koje svakodnevno susreću u svom radu i suradnji s roditeljima, stručnjacima i ostalim dionicima odgoja i obrazovanja.

Premda je Priručnik naslovljen na pomoćnike u nastavi, nesumnjivo će biti zanimljiv i drugim osobama uključenima u proces odgoja

Dario Dobrinčić, 7.a., OŠ Novo Čiče, **Portret pomoćnice u nastavi**

i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju te poremećajima u ponašanju, kao i svim osobama koje se bave stvaranjem uvjeta za participaciju ove djece u lokalnim zajednicama.

Sanja Radić Bursać, prof.soc.ped. Nastavno-klinički centar Edukacijsko-rehabilitacijskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu

Priručnik za pomoćnike u nastavi predstavlja konkretan i kvalitetan ishod višegodišnjeg sveobuhvatnog projekta "Svako dijete ima pravo na obrazovanje". Danom kronologijom uključivanja pomoćnika u nastavi u osnovne škole Grada Velike Gorice te upoznavanjem s kontekstom i kratkim pregledom projektnih aktivnosti učvršćuje se stav o Gradu Velikoj Gorici kao ZAJEDNICI KOJA BRINE, posebice za svoje najvažnije sugrađane, djecu i mlade. Ovaj Priručnik govori i o značajnom angažmanu u BRIZI ZA POMOĆNIKE U NASTAVI, potrebne, važne i neizostavne sudionike odgojno-obrazovnog sustava.

Kroz cijeli materijal vješto su integrirana i isprepletana načela inkluzivne kulture i participacije, a poglavlje o participaciji učenika s teškoćama u razvoju finalno zaokružuje sadržaj Priručnika te daje jasne smjernice za promoviranje i kvalitetniji odgovor na prava djece iz ranjivih skupina.

Sadržaj Priručnika ima jasan i logičan slijed, sistematično je oblikovan, pregledan i praktičan uz korištenje razumljive terminologije i jezika, prožet je mnogobrojnim primjerima iz neposrednog rada pomoćnika u nastavi te dodatno oplemenjen perspektivom učenika i odraslih (roditelja, učitelja/nastavnika, stručnih suradnika) kroz prijenos njihovih promišljanja, dijeljenje stavova i emocija, kreativnih radova. Značajno je što su i same autorice dio odgojno-obrazovnog sustava te su u sadržaj poglavlja vješto integrirale svoja stručna znanja i profesionalne kompetencije, iskustva i primjere dobre prakse. Sve navedeno ide u prilog okarakteriziranju Priručnika kao sveobuhvatnog, kvalitetnog, vrijednog i korisnog materijala za pomoćnike u nastavi kojima je primarno namijenjen, ali i za široku kategoriju čitatelja iz stručne i šire javnosti.

Kao posljednje, ali ne i manje važno, potrebno je istaknuti da ovaj Priručnik predstavlja i vid zahvale svim pomoćnicima u nastavi koji svakodnevno, unatoč brojnim izazovima, odgovorno i predano, motivirano i entuzijastično obavljaju svoj posao. HVALA VAM!

Osvrti

18.

Osvrt profesorice s Učiteljskog fakulteta

Priručnik za pomoćnike u nastavi pod uredništvom dr. sc. Arijane Mataga Tintor i dr. sc. Kristine Vujnović okuplja radove šest autorica, koje su problemima pomoćnika u nastavi prišle s mnogo iskustva, znanja i želje da se situacija u praksi popravi.

Tekstovi sadržani u priručniku temelje se na dugogodišnjem iskustvu autorica te na iskustvu drugih praktičara i stručnjaka iz područja kao što su psihologija i pedagogija. Neki od tekstova znanstveno su utemeljeni i osvrću se na istraživanja, njihove rezultate i zaključke znanstvenika, dok se drugi bave konkretnim primjerima iz škola uključenih u projekt.

Problemima pomoćnika u nastavi prišlo se s raznih strana: sa strane samih pomoćnika u nastavi, zatim sa strane djece-korisnika te vrste pomoći, djece u okruženju, nastavnika, roditelja, psihologa i pedagoga.

U središtu interesa ovoga priručnika boljitak je svih sudionika u nastavnome procesu, a ključne riječi su poštovanje i samopoštovanje, tako da bi iz ovoga priručnika mnogi mogli ponešto naučiti.

izv.prof.dr.sc. Lovorka Zergollern-Miletić
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Osvrt učiteljice

Priručnik za pomoćnike u nastavi nije samo namijenjen i dobrodošao onima koji se žele baviti tim iznimno zahtjevnim, ali plemenitim poslom. On uvelike može pomoći učiteljima, ali i roditeljima djece

s teškoćama u razvoju u cjelokupnom procesu uključivanja djeteta u sustav odgoja i obrazovanja. Vrlo detaljno opisuje sve segmente koje jedan roditelj, učitelj, pomoćnik u nastavi i stručni suradnik u školi trebaju proći da bi dijete s poteškoćama uspješno uključili u nastavni proces, kao i u razredno okruženje, kako bi se ono osjećalo uspješno i zadovoljno. Ipak, s obzirom da je priručnik namijenjen prvenstveno pomoćnicima u nastavi, rekla bih kako je vrlo detaljan i precizan u onome što se od osoba koje žele raditi taj posao očekuje, te navodi s kojim se sve poteškoćama djece pomoćnici mogu susresti. S obzirom na specifičnu poteškoću djeteta s kojim se radi, autorice ovog Priručnika, u suradnji sa stručnjacima iz različitih škola, iznijele su i izvrsno objasnile načine i pristupe koji pomoćnicima u nastavi mogu pomoći da lakše pristupe djetetu, razumiju njegove osjećaje i potrebe, pronađu s djetetom "zajednički jezik" te u suradnji s roditeljem, učiteljem i stručnim suradnikom poploče djetetov put odgoja i obrazovanja uspjehom, srećom i zadovoljstvom.

Petra Klenović, učiteljica razredne nastave

Osvrt učiteljice

Drago mi je da je izdan ovaj Priručnik za asistente jer oni već dugo rade u našim učionicama, a puno je pitanja oko toga koja je njihova uloga i koji su sve poslovi asistenta u nastavi. Na njih je potrebno jasno i sustavno odgovoriti. Iako je svako dijete različito i svaka situacija u kojoj se nalazi jedinstvena, Priručnik mnogo toga rasvjetljuje i olakšava rad.

Zamišljen je i napisan kao praktičan vodič za svaku osobu koja sudjeluje u procesu odgoja i obrazovanja i kao takav koristan je svima. Poglavlja o komunikaciji i stresu osobito su mi inspirativna jer dodatno pojašnjavaju te pojmove. Između ostalog, meni su poslužila i za redefiniranje uloge koju imam kao učiteljica.

Martina Kereša Petrina, učiteljica razredne nastave

Osvrt učenice

Pročitala sam Priručnik koji je jako lijepo i razumljivo napisan. Svaka tema je detaljno razrađena i jasna. Zanimljivo mi je opisan način na koji poboljšati ili olakšati teškoće putem komunikacije. Mislim da je to jako poučno. Priručnik i nas koji nemamo teškoće može naučiti kako da jedni drugima pomazemo i prihvaćamo druge koji su različiti od nas. Komunikacija s asistentom jako je bitna. Ako se ne slažu, mislim da odnos ne može dobro funkcionirati. Oni su samo djeca,

njima treba dati prostora. Treba imati nadzor, ali možda im treba dati i vrijeme da provode odmore zajedno s prijateljima, družu se i razgovaraju s njima. Ako su cijelo vrijeme pomoćnici s njima, djeca se mogu osjećati drukčije ili neprihvaćeno, različito. Preporučila bih Priručnik svima koji se bave poslovima vezanima za ovu temu, rade s djecom te roditeljima djece s teškoćama u razvoju, kao i svakome koga zanima i tko bi htio naučiti nešto više.

Paola Hodak, 7.a

Osvrt pomoćnika u nastavi

Kao pomoćnik u nastavi s višegodišnjim iskustvom ovaj sam Priručnik pročitao sa zanimanjem, ali i s lakoćom. Stručna terminologija kojom se služe autorice poznata mi je, no iako je riječ o stručnoj publikaciji, primjena stručne terminologije jednostavna je te lako razumljiva i osobama koje u radu s osobama s invaliditetom i razvojnim teškoćama do sada nisu imale nikakvih iskustava. Kao takav zasigurno će olakšati uvođenje u posao novih pomoćnika u nastavi, no i mi s bogatijim iskustvom u njemu ćemo uspjeti pročitati i saznati ponešto novo, dodatno i korisno, uza sve što smo već spoznali iskustveno kroz edukacije i supervizije na kojima imamo priliku kontinuirano razvijati svoje vještine i proširivati znanja.

Priručnik je napisan studiozno i analitički, vrlo stručno, a opet jednostavno i razumljivo svakom zainteresiranom za ovu tematiku. Osobitu težinu i uvjerljivost dobiva povezivanjem teorije i prakse kroz izjave sudionika i korisnika. To su roditelji djece i sama djeca koja iskreno progovaraju o vlastitom doživljaju i korisnosti pomoćnika u nastavi. To su i sami pomoćnici koji otvoreno i emotivno progovaraju o odnosu prema ovom poslu, o osobnim i stručnim očekivanjima, odnosu koji se gradi u njihovom suživotu i suradnji s djetetom kojem pomažu, o suradnji s roditeljima te sustavu u kojem je njihovo mjesto jasno definirano i prepoznato kao potrebno, ali još uvijek nije prihvaćeno od svih dionika ovog procesa onako kako zaslužuje.

Alen Konjević, pomoćnik u nastavi

Osvrt pomoćnice u nastavi

Priručnik za pomoćnike u nastavi dolazi kao velika pomoć u radu kako za buduće tako i za sadašnje pomoćnike u nastavi. Kako je navedeno u Priručniku, obostrano povjerenje između djeteta s teškoćama u razvoju i pomoćnika u nastavi ključ je dobrog uspjeha i napretka djeteta.

Sve teme stavljaju naglasak na dobru komunikaciju na relaciji učenik – pomoćnik – učitelj – stručna služba – roditelj. Upravo dobra komunikacija na tim relacijama ključna je za napredak djeteta kako kroz intelektualne sposobnosti tako i kroz osobnu i socijalnu razinu. U navedenom lancu komunikacije, u praksi može doći i do neslaganja i slabe suradnje između navedenih aktera. Pomoćnici u nastavi ne trebaju se ustručavati tražiti pomoć stručne službe ukoliko odnosi na relaciji pomoćnik – roditelj ili pomoćnik – učitelj zakažu. Pomoćnici u nastavi mogu i trebaju preuzeti inicijativu prvog pristupa roditelju ili učitelju neovisno o stručnoj službi jer je njihova osnovna zadaća boljitak i razvoj djeteta s poteškoćama.

Tijekom boravka pomoćnika u nastavi u zajedničkom kolektivu, on doprinosi ozračju cijele zajednice u kojoj se nalazi dijete s teškoćama u razvoju te ga ostali članovi kolektiva također smatraju “svojim pomoćnikom”. Upravo taj odnos dovodi do napretka ne samo djeteta kao pojedinca, nego i djeteta kao dijela kolektiva. U konačnici, uspjeh koji ostvari dijete s teškoćama u razvoju pomoćniku je kruna njegovog rada do koje su došli zajedničkim snagama i obostranom suradnjom.

Alma Debijađi, pomoćnica u nastavi

Osvrt roditelja

Biti roditelj djeteta s teškoćama u razvoju često je izazovan i nepredvidljiv zadatak. Kao i svi roditelji, svojoj djeci želimo sreću, uspjeh i ispunjen život. Njihove teškoće im ponekad predstavljaju prepreke u postizanju nekih, naizgled jednostavnih postignuća. Iako su koraci sporiji, dječja sreća i oduševljenje kada postignu neki cilj su neopisivi.

Na putu osamostaljivanja naše djece, s nama koračaju senzibilizirani, angažirani i posvećeni ljudi, čiji je cilj uključiti dijete u svakodnevno funkcioniranje šire društvene zajednice.

Pomoćnici u nastavi su upravo to: osobe posvećene našoj djeci u svakodnevnom odgojno-obrazovnom procesu – njihovi osobni učitelji, zaštitnici, tješitelji...

...oni koji znaju kako to dijete treba poticati na učenje, po jutarnjem pozdravu i djetetovom izrazu lica...

...oni koji znaju kako podsjetiti dijete da opere ruke prije užine, a da se ono pritom ne naljuti...

...oni koji, ako treba, zaigraju nogomet s ostalim učenicima samo da i njihov štíćenik bude uključen u igru...

Zahvalna sam svim pomoćnicima u nastavi s kojima sam imala priliku surađivati u školovanju moje djece. Svaki je na svoj način oblikovao moju djecu i bio im važna karika u ponekad teškom svakodnevnom snalaženju u školskom okruženju. Vjerujem da su i drugi učenici, koji su imali priliku školovati se u razredu s djetetom s teškoćama i pomoćnikom u nastavi, dobili priliku te razvili otvorenost i senzibiliziranost za prihvaćanje “drugačijih”.

Ovaj Priručnik nastavak je kontinuiranog razgovora i naglašavanja važnosti pomoćnika u nastavi u inkluziji djece s teškoćama u redovni školski sustav. Na jednom mjestu sistematizirani su zadaci i područja djelovanja pomoćnika u nastavi u odnosu na dijete kojem pomaže, što je svakako odlična početna točka za edukaciju novih pomoćnika u nastavi. Međutim, jednako tako otvorena su pitanja pomoćnika u nastavi u odnosu na njegov položaj unutar samog školskog sustava te njegovu važnost u razredu i cjelokupnom školskom okruženju.

Kontinuiranim govorenjem i isticanjem važnosti inkluzije djece s teškoćama u razvoju u redovne školske sustave, uz neizostavnu ulogu pomoćnika u nastavi u tom procesu, vjerujem da će odgovorni za sustav odgoja i obrazovanja donijeti promjene na nacionalnoj razini i tako omogućiti pomoćnika u nastavi svojoj djeci kojoj je potrebna podrška za postizanje njihovih punih kapaciteta.

**Danijela Toplek Pemper,
majka dvojice dječaka s pomoćnicima u nastavi**

Osvrt roditelja

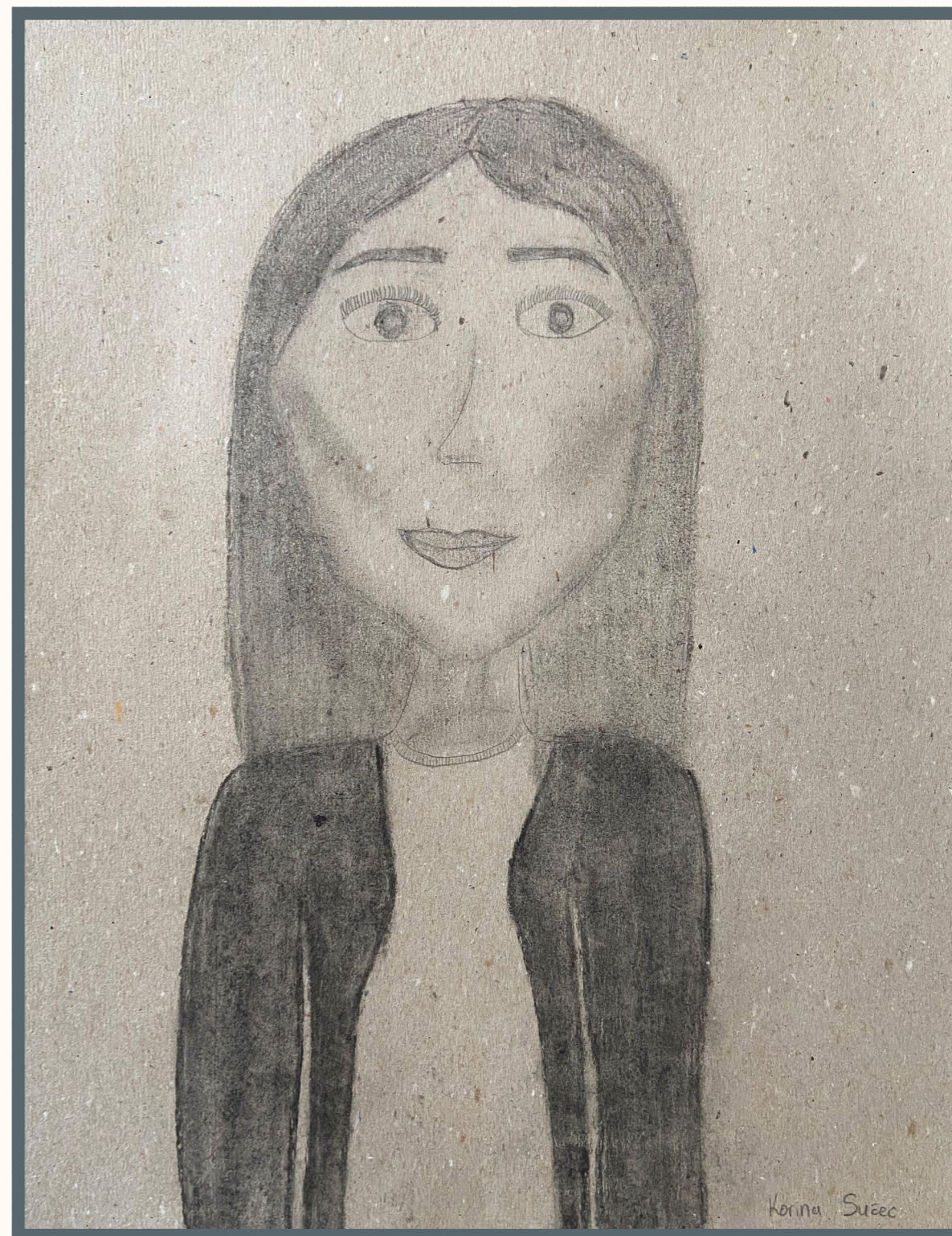
Priručnik je odličan, pročitala sam ga u jednom dahu! Uloga pomoćnika u nastavi za djecu s teškoćama u razvoju od iznimne je važnosti. Pomoćnici u nastavi pomažu djeci s teškoćama pratiti redovnu nastavu, razvijaju njihove sposobnosti i olakšavaju učiteljima provođenje nastave. Oni imaju ključnu ulogu u inkluzivnom obrazovanju. Važno je naglasiti da većina djece s intelektualnim teškoćama bez njih ne bi išla u redovnu školu. To je jedan jako human a, s obzirom na plaću, gotovo volonterski posao koji pritom nije stalan. To nije posao koji se odrađuje, to je odnos koji se dugo i strpljivo stvara i ostavlja trag. Velika je to odgovornost. Istina je da to ne može raditi svatko, ne bi vjerovali koliko to iscrpi osobu, koliko je truda i strpljenja potrebno uložiti, a pomaci su često minimalni. Njima je najveća nagrada sretno i zadovoljno dijete kojem su baš oni pomogli da se dobro osjeća baš takvo kakvo je i za čiji su napredak svakako i oni zaslužni.

Naš sin Aleksandar, koji ima poremećaj iz spektra autizma, krenuo je ove školske godine u prvi razred po prilagođenom programu

uz pomoćnika u nastavi. Naravno da smo se suprug i ja pribojavali svega – od toga kako će on prihvatiti školu, djecu, učiteljicu, pomoćnika u nastavi do toga kako će oni prihvatiti njega. Tim više što uz druge dijagnoze ima i selektivni mutizam – verbalan je uglavnom samo kod kuće, uz neke rijetke iznimke. Vrlo brzo pao nam je kamen sa srca jer je naš Aleksandar od prvog dana zavolio ići u školu! Znali smo unaprijed da će nam glavna karika biti pomoćnik u nastavi i moram priznati da sam potajno mjesecima pred početak školske godine zamišljala kakvu bih idealnu osobu željela imati kraj moga sina u toj ulozi. Iz dana u dan, iz tjedna u tjedan vrlo brzo sam shvaćala da ju je i dobio! Njoj pomaganje, učenje i bavljenje djecom nikada neće biti posao – njoj je to poziv. Naša predivna asistentica Jasmina, i sama majka dvoje djece, prigrlila je našeg Aleksandra od prvog dana. Pokazuje visoki senzibilitet i spremnost na inkluziju, njegova je najveća podrška. Ona zna u svakom trenutku što i kako treba, odgovorna je, pažljiva, brižna, strpljiva, predana, snalažljiva, maštovita, kreativna, dosljedna, uporna, poticajna, pozitivna, tolerantna, ne traži izgovore nego načine... Njoj su Aleksandar i njegovi interesi uvijek na prvom mjestu. Imamo divnu interakciju i komunikaciju. Osim komunikacijske bilježnice, čujemo se gotovo svakodnevno. Sve se dogovaramo, razmjenjujemo savjete, ideje, iskustva, imamo odličnu suradnju! Imati takvog savršenog asistenta je san svakog roditelja. To se zove sreća – kada možete biti mirni i bezbrižni jer znate da vam je dijete u sigurnim rukama.

Jasmina Savić

Korina Sućec, 7.a., OŠ Novo Čiče, **Portret pomoćnice u nastavi**